

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

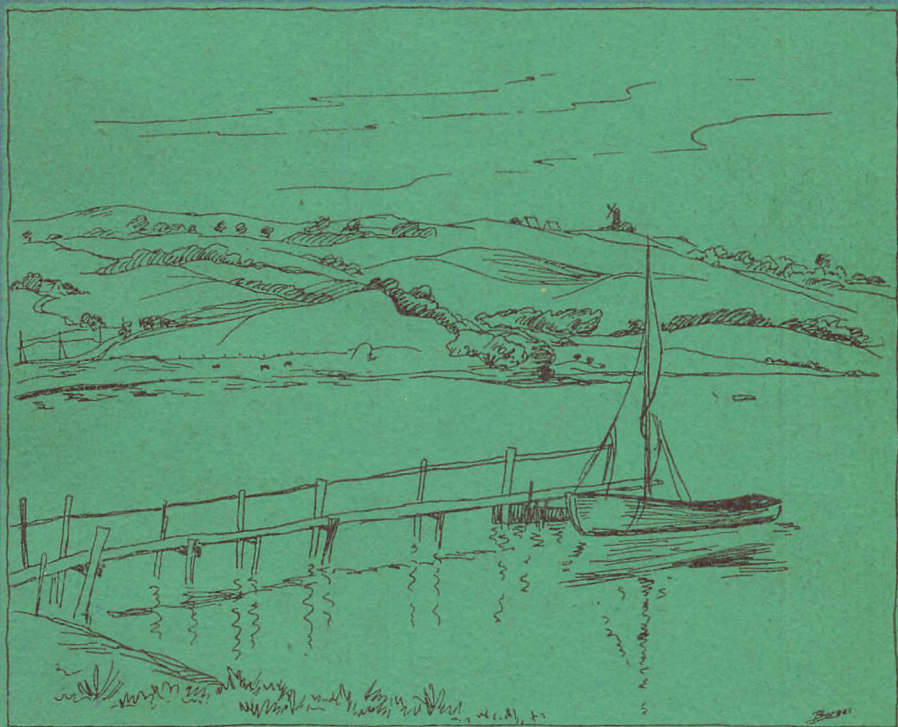
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1944

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Andelsbanken

udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken

betjener Kunder fra alle Erhverv. Enhver - Andelshaver som Ikke-Andelshaver - kan nyde godt af Bankens sunde Forretningssgang.

Andelsbanken

er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens

Andelskapital og Reserver, ialt 21 Millioner Kroner, tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens

Afdeling i **Skanderborg** har Kontorer i **Hørning, Ry og Stilling.**

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg
By og Omegn

Byens ældste
Pengeinstitut

Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid:

10¹/₂—12¹/₂ og 14—15¹/₂

Landbosparekassen i Horsens

Tell. 1112 - 2 Linier - Postkonto 16890

Indlaan modtages

paa 3 Maaneders Opsigelse
4¹/₂ % p. a.,

paa Anfordring 3¹/₂ % p. a.,

paa Folio, Checkafdeling.
3 % p. a.

Afdelinger for Børne- og Ungdomsopsparing forrentes med
4¹/₂ % + Tillægsrente.

Boxrum udlejes

Hjemmesparebesser udlaanes.

Af Sparekassens Midler er ca.
11 Mill. Kroner anbragt i 1.
Prioriteter.

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

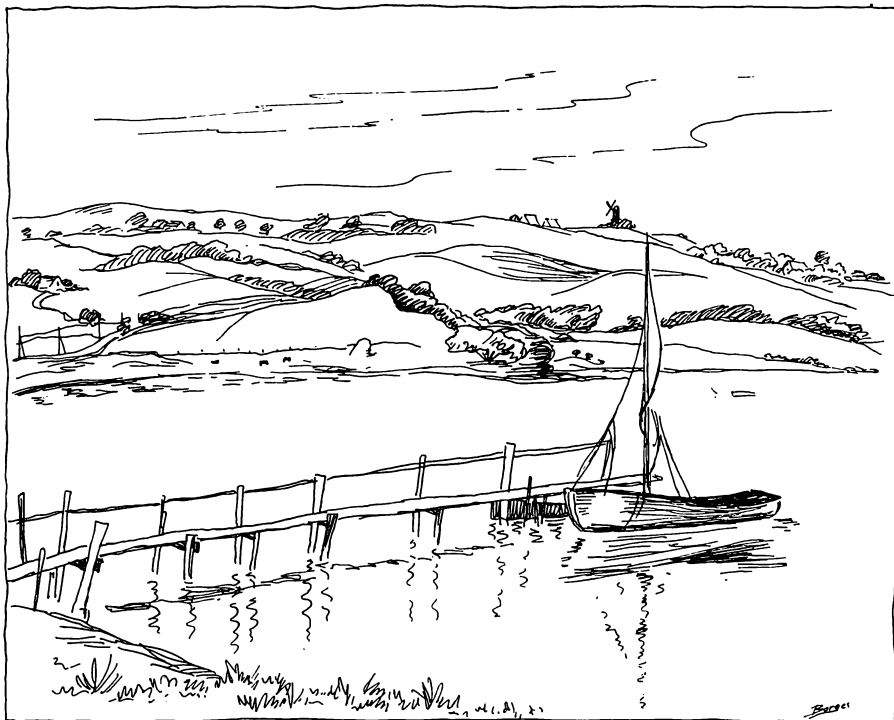
1944

Østjydske Hjemstavn

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD

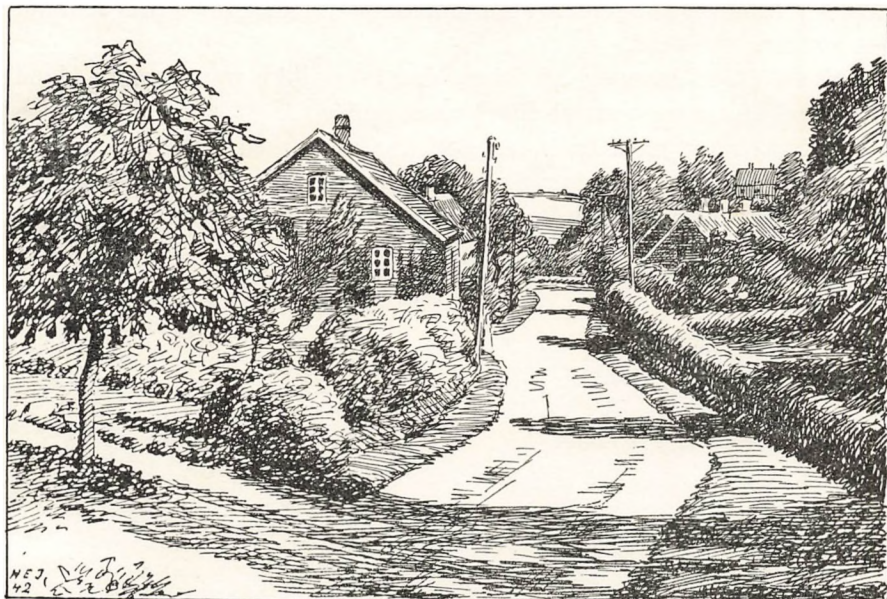
UNDER MEDVIRKNING AF
RS. NIELSEN OG SIGFRED KNUDSEN

IX.

1944

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Søndre Gade i Toustrup før Omlægningen 1942–44.

En Landsby i Forvandlingens Tegn.

Tekst og Tegninger af H. E. Jensen.

Et af de Udtryk, som en Hjemstavnens Elsker oftest maa gribe til, er vel det Blicherske: „Ak, hvor forandret!“

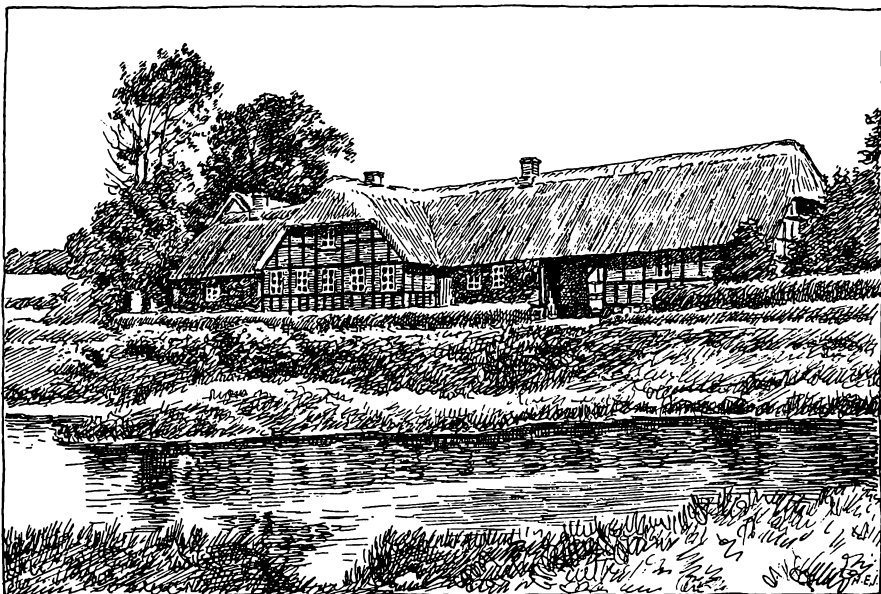
For den, som for tyve — ja, blot for ti Aar siden kom vandrende til Toustrup og saa Byen for første Gang, var der noget ved den, der greb en om Hjertet, en egen Stemning af Ælde og Ueberørthed, som vel ogsaa *kan* møde en andre Steder, men ikke ofte. Der var noget, som gjorde, at en lidt smart Turistreklames Udtryk „Tornerosebyen“ ikke føltes helt uberettiget, om end overdrevent. Men hvis han i Dag vender tilbage med Forventninger om at møde det samme igen, saa vil han i nogen Grad skuffes — ja, han vil nok tale om Rester af fordums Herlighed.

Nu *var* det jo saa som saa med Herligheden. De gamle Rønner er jo i vor Tid ikke til at bevare. Udviklingen kræver bedre Beboelser. Blik og Eternit — eller hellere Tegl — vil før eller siden helt fortrænge de gamle, mosgroede Straatage, og Bindingsværket gaar jo samme Vej. Det maa vi finde os tilrette med — og kunde det vel ogsaa lettere, hvis der bare blev sat noget smukt i Stedet

for det, der maatte vige. Men det er jo ingenlunde altid Tilfældet — snarere sjældent.

Hvad Ilden kræver af Ofre, det føles ikke paa samme Maade som et Tab, mere som et Skæbnens Spil.

Det, der gør mest ondt, er det, der øves med Passer, Linial og Damptromle: Nybygninger og endnu mere Ombygninger — og ikke mindst Vejvæsenets Fremfærd. Her kunde vistnok værnes med mere

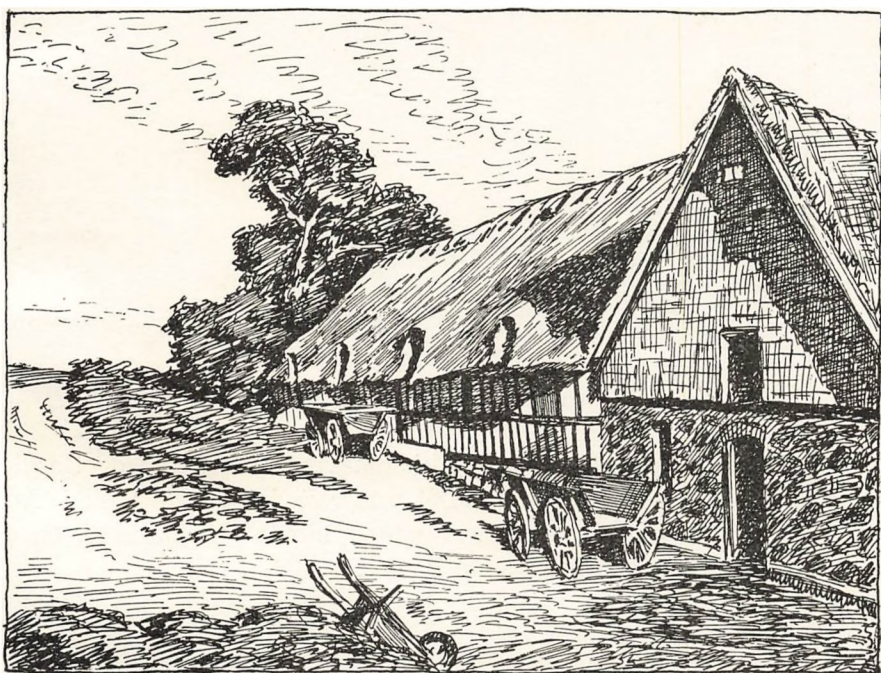
Bundgaarden, nedbrændt 14. Januar 1939.

Nænsomhed og reformeres med større Skønhedssans. Men hvem mægter at gribe ind?

Her skal forsøges en Skildring i Tekst og Billeder af de Forandringer, der af ovennævnte Grunde er sket i Toustrup siden 1920.

Kom man, som jeg gjorde det første Gang, til Toustrup fra Øst, maatte man standse ved Gadedammen, der ligger i Byens Udkant og ikke som i Sorring er et Slags Midtpunkt i Byen. Her ligger til venstre for Vejen et Par smukke, gamle Huse af Bindingsværk, beskyttet af høje Træer. Og til højre, paa den anden Side af Dammen laa, men ligger ikke mere, den gamle *Bundgaard*, som brændte i 1939 en tidlig Januarmorgen, og som vel var Byens største Pryd. Smukt laa den med den lange Stuelænge mod Syd, spejlende sig i Dammen og med et Frontfremspring paa Midten, som gjorde Gaarden mere anselig (det var forøvrigt tilbygget faa Aar tilbage) og med det aabne Portrum, hvorigennem man fik et Kig ind i Gaarden.

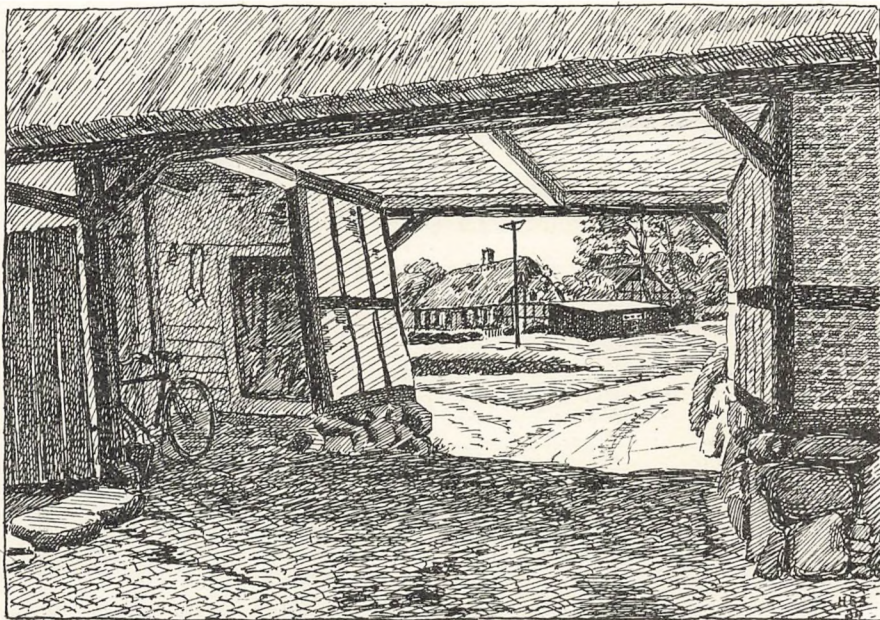
Gaardspladsen, der skraanede i Stigning indefter, var pikket, men med en stor firkantet Grønning i Midten. Den vestlige Længe var Kostald og af Grundmur, mens den østre var Hestestald, Vognport m. m. og var af gammelt Bindingsværk ligesom Laden i Nord, der dog saa mere velholdt ud og ved sin højere Beliggenhed og sin høje Kampestenssokkel næsten dominerede Gaardsrummet. Den var ligefrem en Fryd for Øjet med sit smukke Bjælkeværk, Sokkelen

Den forfaldne Ladelænge fra Bagsiden, Gavlf af Kostalden.

og den smukke Kampestenstrappe op til Døren. Bagsiden af den var derimod meget forfalden og maatte af og til stives af. Men smuk var Gaarden ogsaa fra den Side. Ellers fæstede man sig mest ved Stuehusets Gaardside og Portrummet, eller især maaske ved den morsomme Smøge, der var mellem Stuehuset og den østre Længe. Den kunde lukkes med en lille Port, som dog i Regelen stod aaben, og naar man stod i Haven og kiggede gennem Smøgen hen langs Stuehuset og havde Gavlen af østre Længe med høj Stensokkel af raa Kamp paa højre Haand, saa havde man en sjælden Bondegaardsidyl for sig. De høje Popler Vest for Gaarden og den store Ask bag østre Længe bidrog ogsaa stærkt til at give Gaarden Præg af Hygge og Fred.

Ogsaa i Stuerne derinde var der noget tilbage af den gamle Bondegaards Stemning. Spisestuen var holdt i gammel Stil. Der var

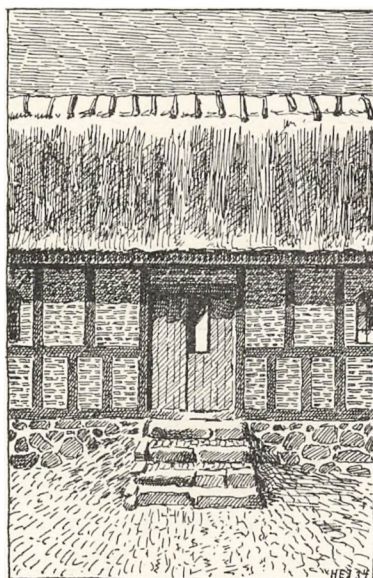

Portrummet med Dør til Smøgen.

gamle Møbler, gammel Fajance, hjemmевævede Betræk og Bordløbere, Bornholmerur m. m. — Det var vist det eneste Sted i Toustrup hvor den gamle Boligkultur endnu havde en Smule Plads, og det var helt velgørende at sidde her og føle sig hensat til Fortidens Ro og Fred. Fra Branden reddedes vel det meste af de gamle Ting, ogsaa Bornholmeren, men Ejeren er flyttet bort.

Nu er af hele Gaarden kun den vestlige Længe tilbage i helt ombygget Stand. Gaardsplads og Have er ryddet og tilsaaet. Idyllen ved Dammen er borte. Det meste af Bundgaardens Jorder er lagt til Rosengaarden, og paa Resten er oprettet en ny Ejendom. — Bundgaarden er grundig nedlagt.

Oven for Bundgaarden mod Vest ligger *Rosengaarden* højt over Bygaden med sit smukke, gamle Stuehus, der virker endnu mere anseligt, end det er. De andre Bygninger har væ-

Bundgaardens Lade med høj Sokkel og Trappe op til Døren.

ret Genstand for adskillige Om- og Tilbygninger og fremtræder nu i moderne Stil. Man kan vist ikke sige, at der er sket nogen større Skade derved, da disse Bygninger ikke virker stærkt ødelæggende paa Byens Udseende. Men naar Stuehuset en Dag maa vige for et nyt, saa er her en Opgave for en dygtig Arkitekt.

Det nye Vejanlæg gennem Byen har skaaret et godt Stykke af den smukke Have, som skraaner stærkt ned mod Vejen. Da denne

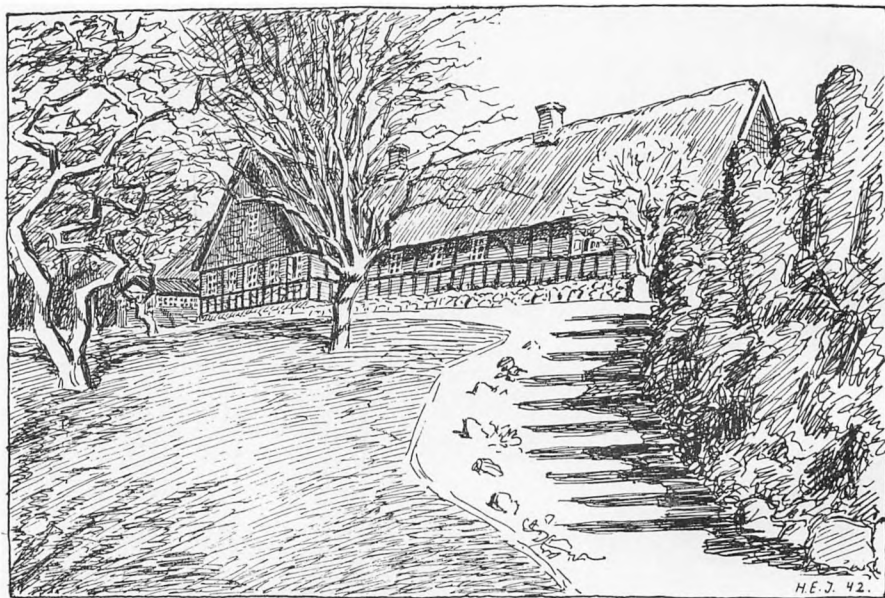
Kig gennem Smøgen langs Stuehuset.

tillige er blevet hævet en Del, er Gaarden ligesom sunket lidt. Men naar „Saarene igen gror sammen“, vil der ikke være sket stor Fortræd, selv om man jo savner de to smukke Kastanier ved Indkørslen, som Vejen tog.

Det samme kan maaske siges om Vejforandringerne ved søndre Bygade, som har Gennemfærdselen Øst-Vest. Vejen har ganske vist ædt sig slemt ind paa den gamle *Rytterskole*, som man har maattet nappe et Par Fag af, og det smukke, gamle Æbletræ er borte. Lige saa de gamle Tjørnehække langs Vejen. Men det nye Gadebillede er blevet mere aabent og ligesom venligere, ja, næsten festligt, især set oppe fra (fra Vest). Rytterskolens gamle Udhus er flyttet tilbage fra Vejen og helt ombygget og man har sat moderne Bungalow-

vinduer i „Skolens“ Sydside samt flyttet og moderniseret Køkken-døren. Her var ellers før med den morsomme gamle Køkkendør og det gamle Æbletræ et lille Stykke Fortid af ejendommelig Virkning. Husets Nordside har de gamle, smukke Vinduer og den morsomme, afrundede Dør endnu.

Hvad den nordre Bygade angaar, da maa man nok forbavses over, hvad her er sket. Den var før en ligefrem sjælden Landsbyidyl.

Rosengaarden, set fra Vejen.

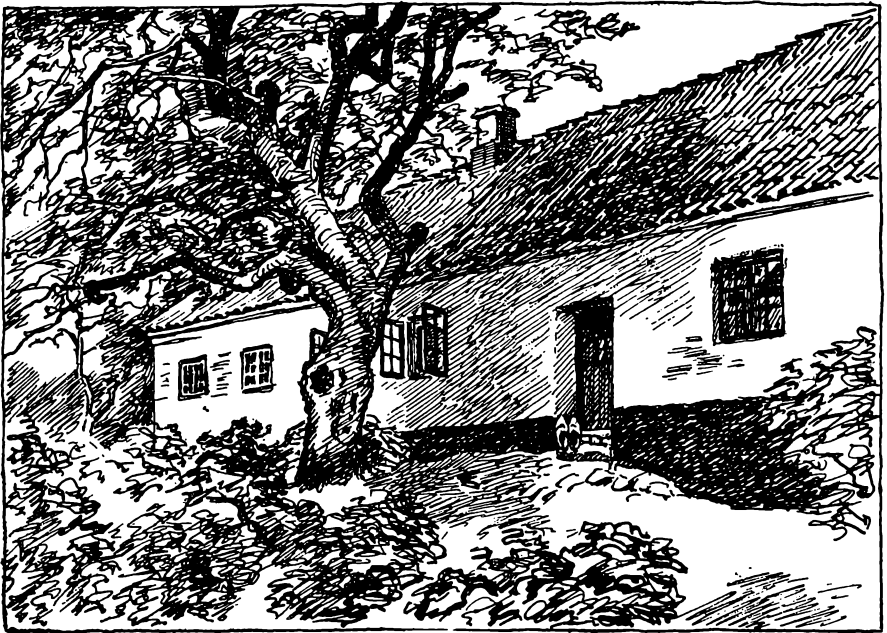
Gaden var smal og ret snoet, men foran Smedien var den udvidet til en venlig Gadeplads med Byens Brønd, som til ca. 1915 havde Vippe.

Her fandtes tidligere *tre sammenbyggede Huse*, som med forskellig Højde og Udseende nok var værd at se! Og de dannede sammen med et Par Huse overfor en lille „den gl. By“ i Byen. Den østre Ende af denne Trefoldighed var beboet af Mette Marie Sørensen, og da den var rødkalket, hed den Mett' Mari's rø'h Æ'hn'. Der var Skur for Enden af Huset med Taget hængende ned over. Og der var Hønsegaard og Skrammel: En Perle af et Hus. Det midterste var lidt lavere og lysere rødt. Det beboedes af „Sessel“. Og den vestlige Ende var den højeste og var beboet af Hans Peter Tækkemand.

Syd for i større Afstand fra Gaden og noget højere ligger *to Huse sammenbygget*. De er nu sammenkøbt og „moderniseret“ under et. Resultatet er ikke opmuntrende. Vest for det og i samme Afstand fra Gaden ligger nok et Dobbeltthus, som har bevaret sit gamle Præg helt og er ualmindelig kønt i sin Affældighed. Urma-

gerens Hus (tidligere Jørgen-Snedkerens) paa modsat Side af Gaden (Genbo til Mett' Mari's) har faaet Eternitskifertag.

Mod Vestenden af Gaden er to gamle Huse forsvunden allerede før Vejmlægningen, nemlig det, der beboedes af Anton Kjær og Ann' Kjestin' og den Del af det gl. „Sillihus“, som sidst beboedes af Niels (Fragtmanden). Desværre haves der intet Billede af det sidstnævntes morsomme Gavl mod Gaden. Dette Hus er nok et af de

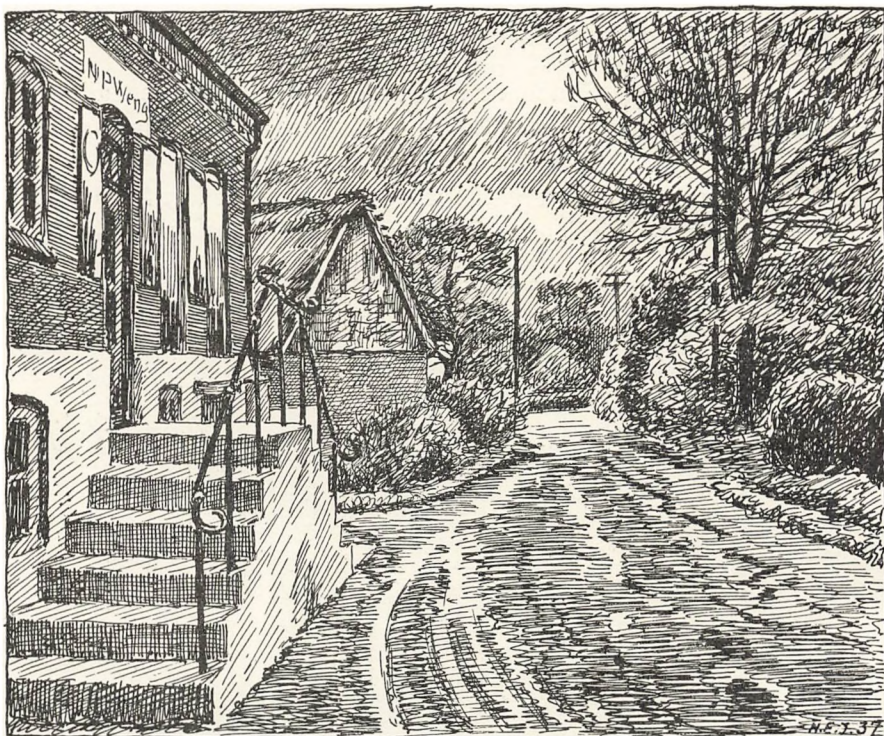
Rytterskolen, set fra søndre Gade.

allerældste i Byen. Der findes endnu et Vindue med blyindfattede Ruder. Det skal være dette Hus, der har været brugt som Tinghus for Gjern Herred.

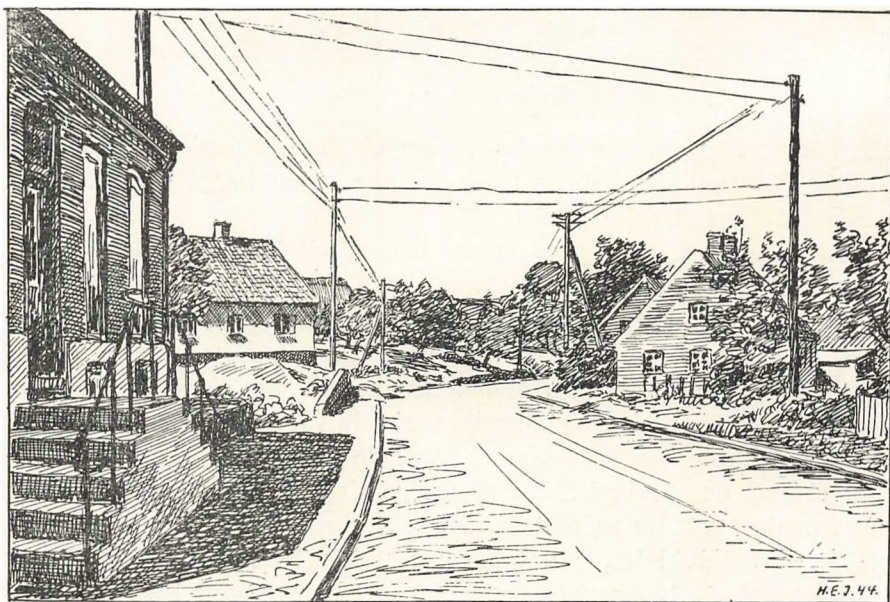
Staar man nu her oppe og ser ned ad den nye, brede og lige Gade med Kantstenene, saa undgaar man ikke at føle en vis Bitterhed over at et Bybillede af sjælden Stemning er forsvundet.

Det sidst nedrevne Hus ved denne Gade er Smedens, som var blevet for daarligt at bo i. Men kønt laa det og de tre Lindetræer, som stod mellem det og Smedjen gjorde Idyllen fuldkommen. De blev fældet sammen med Huset, fordi de mørknede i Smedjen.

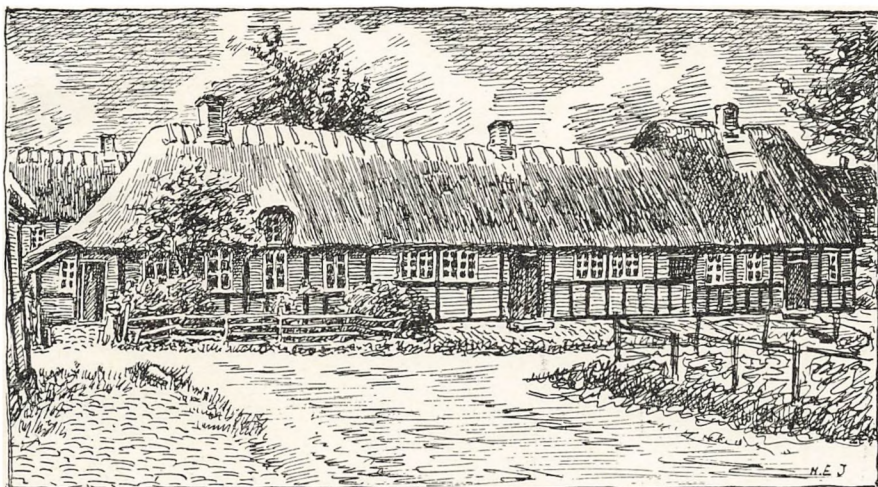
Det er i den østlige Ende af Byen, Vejmlægningen har været mest paakrævet. De to omtalte Grene af Bygaden mod Vest trængte blot til en Udvidelse, men den østre maatte helt flyttes, da den slog et farligt Sving med snæver Passage og ingen Udsigt. Dette Vejsving ved Gadedammen er bevaret af Hensyn til de tre Huse,

Søndre Gade, set fra Vest. I Midten skimtes Rytterskolens hvide Mur.

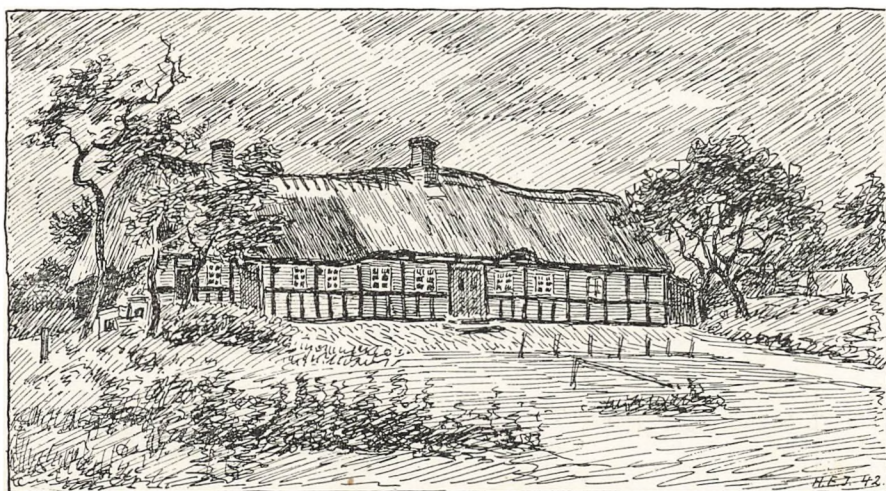
Samme Sted efter Vejoplægningen.

Mett' Mari's, Sessels og Tækkemandens sammenbyggede Huse (før 1930). Yderst tv. et Stykke af Ærmagerens Hus, og i Baggrunden de to Dobbeltuse, hvoraf det tv. er ombygget, det andet endnu velbevaret.

der har Indgang her, men der er ryddet nogle Træer foruden Karen Mari's Hus.

Den nye Vejbane er saa ført ind mellem disse Huse og de to Gaarde Syd for *Højgaarden* og *Haldgaarden*, og foruden et Hus har den bortskaaret noget af Haverne. Derved er tillige forsvundet en Sti, som førte om til *Haldgaarden*, en lille morsom Smutvej, som en og anden vil savne. Her var saa hyggeligt at færdes, en vis munter Stemning. Man saa ned over de smaa Haver med de

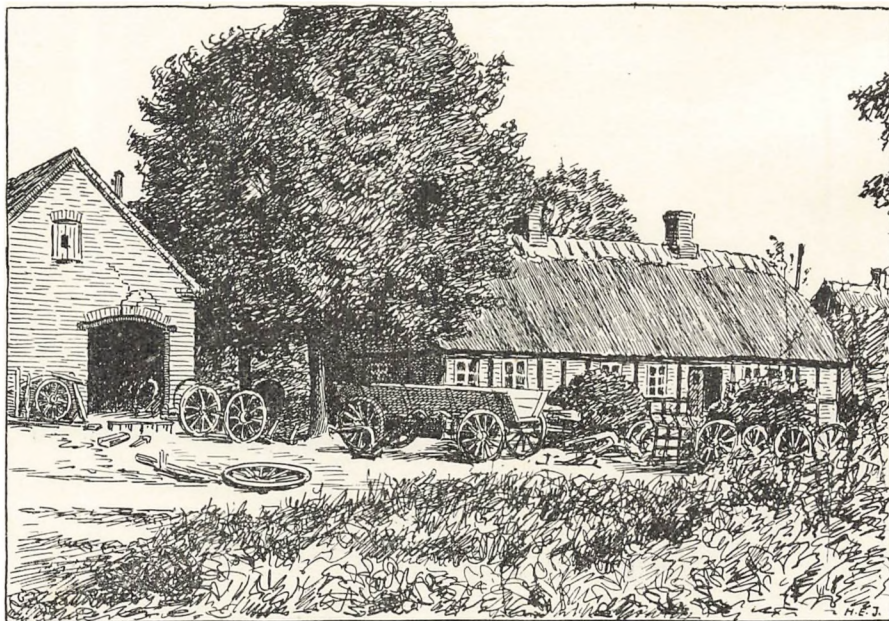

Dette Dobbeltthus har endnu undgaet Forbedringer.

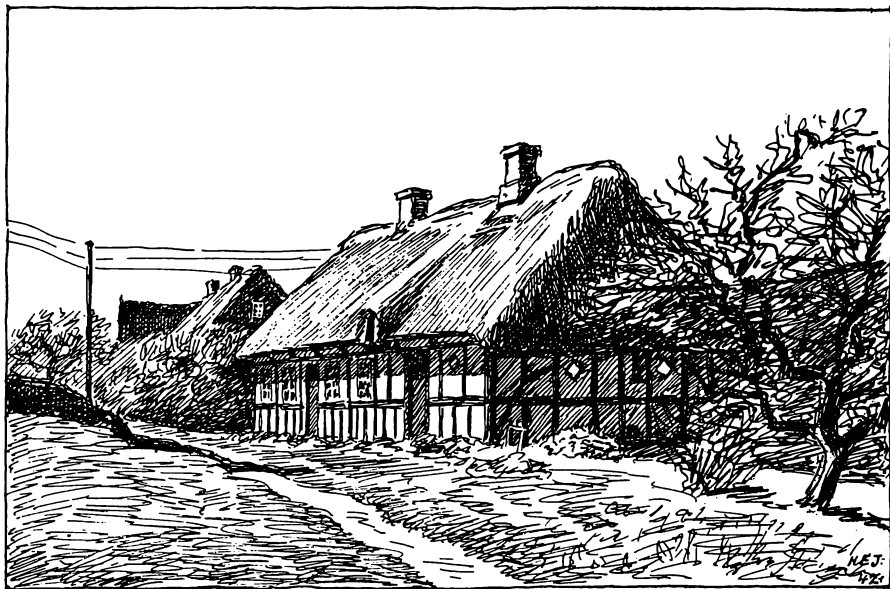

Enden af nordre Gade (»Byleddet«) ca. 1930. Huset er nedrevet for flere Aar siden. Her boede sidst Anton Kjær. De store Træer har Vejen taget.

gamle, forkrøblede Frugttræer, Husene, som laa saa pudsigt og ligesom legede Skjul med hverandre. Og til den anden Side de to Gaarde med Tofter, Skure, Stakke, store Sten i Dynger o. s. v.

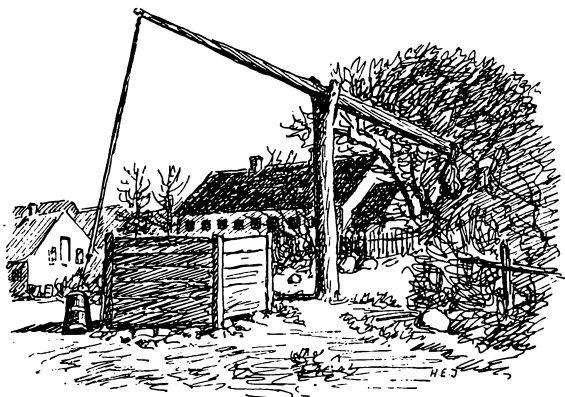
Smedehuset, nedbrudt 1944.

Karen Marie Sørensens Hus ved Stien. Det var rødkalket, som næsten alle Bindingsværkshuse paa Egnen. Bagved ses Rosengaarden.

Færdselsmæssigt vil der, naar det hele engang kommer i Orden, være sket et Fremskridt, det maa man indrømme.

Hvad der ellers er sket af Forandringer kommer ind under den almindelige Tendens til at gøre Husene „pæne“ med Skifer, Cement og Blik. Det giver fremmede Farver i Landsbyen. Men man kan jo sagtens sværme for Straatag, naar man selv bor under fast Tag. „Der er blevet luftet godt ud i Toustrup, og det var tiltrængt“, sagde en Ven til mig. — Ja, man kan vistnok sige, at Byen er blevet forandret kendeligt — om end ikke helt til Ukendelighed.

»Bykjelden« med Vippen. Bagved Rytterskolen.

Et Herredsskel, der blev flyttet.

Af Chr. A. Sørensen.

I sin Artikel om Fusvad i »Østjydske Hjemstavn« for 1943 udtaler Søren Leth sin Forundring over, at Framlev Herred har Arealet Øst og Syd for Aarhus Aa, mellem Tarskov Mølles Sydskel og Harlevholms Østskel. Dette ser ogsaa underligt ud, men kan vistnok forklares.

Oprindeligt hørte Tarskov Mølle og Harlevholm til Ning Herred. For Tarskov Mølles Vedkommende dog kun Ejendommens oprindelige Tilliggende, Jorden Syd for Aaen.

I Hads-Ning Herreders Ting-Protokol 1699-1706, dokumenteres dette (Fol. 283), og nedenfor følger en Afskrift af Sagen.

»Mandag den 25. Juni 1703,

Seigr Henrich Henrichsen Ascanius af Skanderborg paa Seigr Jens Peder sen Sueigaard i Tarskov Mølle hans Vegne æsket.

For Retten fremstod fornævnte Henrich Ascanius og fremlagde en skriftlig underskreven Fuldmagt paa Nr. 20-24 Sk. Papir Meldende, Ord til andet som følger:

Som jeg uformodentlig er angreben med en Proces af Kgl. Mayts. Herredsfoged over Framlev-Gjern Herred Seigr Claus Jessen og det ikke altid er min Lejlighed at møde ved Tingene, saa befuldmægtiges hermed Seigr Henrich Henrichsen Ascanius forsvarligen paa mine Vegne efter Lands Lov og Ret at gjøre og lade saa fuldkommen, som jeg selv tilstede var, og derhos iagt at tage af hvem Claus Jessen er beordret at paaføre mig saadan kaastbar proces: dernest af hvem Settedommeren er befalet imod mig udi denne Sag at betjene Dommer Sædet. Saasom jeg agter at bevise, at jeg ikke ligger under Framlev Herreds Distrikt, disligeste at lade affordre det af Seigr Claus Jessen erhvervede Tingsvidne dat. 16. Mai næstafvigt paa Framlev-Gjern Herreds Ting.

Datum Tarskov Mølle, 2. Juni Anno 1703.

J. Sweygaard.

Som samme Fuldmagt i sig selv formelder og for Retten læst og paa-skrevet.

Dernæst for Retten fremstod efterskrevne Synsmænd, nemlig: Daniel Nielsen og Søren Andersen af Fillerup, Jens Knudsen af Odder Mølle, Jørgen Nielsen af Skægs Mølle, Peder Andersen af Fensholt, Anders Mortensen og Peder Sørensen af Saxild saa og Hans Tommesen af Ask, hjemlet og kundgjorde ved Ed efter Loven, at saasom de den 4. Juni sidstafvigt blev opnævnet her af Hads-Ning Herredsting, til at syne og grandske om Tarskov Mølles tilliggende Jord, Grund og Eiendom.

Saa mødte de ved fornævnte Mølle Løverdagen den 16. Juni næstefter. Og som dennem da af Monsr. Jens Sweigaard blev forevist Markeskjel mellem Tarskov og Esløf Marker, sønden for Møllen ved Skydkær gik saa derfra og i vester til tvende grim bøge, som staar ved Store Aa og gjør Skjel imellem forbemeldte Tarskov og Esløf Marker.

Saa forfulgte de fornævnte Store Aa, som gaar norden om forskrevne Mølle og Malerende indtil Sluseværket, som Jagtpælen staar paa den nordre Side ved Aaen, som er et fuldt Skjel imellem Hads-Ning og Framlev Herred. Da befandtes og Tarskov Mølle og dessen ganske Bøgning er paa den søndre Side af ovenbemeldte Store Aa, og ligger forskrevne Tarskov Mølle med dessen Grund og Bøgning ind i Hads-Ning Herred, Hvilket foreskrevne de saaledes afhjemlet for et fuldt Syn og udi alle Maader vedstode.

Varsel for dette Synsvidne indført i Tingbogen Mandag d. 4. Juni Næstafvigt som i dette Vidnes Udskrift skal indføres, hvorefter fornævnte Henrich Ascanius var Tingsvidne begjærende.«

Tarskov Mølle hørte under Lyngbygaard, indtil Jens Sweigaard i 1691 købte den.

Ved tidligere Handler om Lyngbygaard (f. Ex. i Skjøde ved Landstinget 28/9 1655) nævnes blandt det i Jordebogen nævnte Fæstegods:

»I Ning Herred — — —

I Hallauf Sogn, Tharschou Mølle — — —.

I Skjøde fra fra Jens Svejgaard til Gerhard Veghorst (1711) siges Tarskov Mølle at ligge i Hadsning Herred og ligeledes i Veghorst's Skjøde til Søren Mortensen (1714).

Ved Omordningen i 1718 af Skanderborg Rytterdistrikt blev Tarskov Mølle imidlertid lagt under Ryttergodset og dermed under dettes Jurisdiktion.

Ved Ryttergodsets Ophævelse 1765 er Tarskov Mølle formentlig kommen under Framlev Herreds Jurisdiktion sammen med den øvrige Del af Harlev Sogn.

Hvornaar og hvorledes Tarskov Mølle og Harlevholm er kommen til at høre til Harlev Sogn, skønt liggende i Ning Herred, kan vel næppe oplyses.

Høstarbejde i tidligere Tid.

Af Carl Ammitzboel.

Naar jeg her agter at fortælle, hvorledes Høstarbejdet udførtes i ældre Tid og indtil den store Forandring begyndte at arbejde sig frem ved Aarhundredets Slutning, da Menneskekraften for en stor Del afløstes af Maskinkraften, tror jeg, at det vil ske bedst ved, at jeg skildrer, hvad jeg selv har oplevet, baade i min tidligste Barndom og senere da jeg selv fik Ejendom i Østjylland. Naar man kun regner med Tiden efter at Fællesskabet var ophørt, tror jeg ikke, der er foregaaet nogen videre Forandring i Høstmetoderne, indtil jeg lærte dem at kende, og de holdt sig ogsaa da saa nogenlunde uforandrede — maaske Redskaberne forbedredes lidt, men Maskiner kendtes overhovedet ikke.

Jeg var ung og havde kun lidt Erfaring, da jeg overtog min Fars Gaard paa Horsenseggen, og da den var paa knap 150 Tdr. Land ialt, krævede den et ikke saa helt lille Høstpersonale, hvoraf omtrent Halvdelen fremmede Høstfolk, men man »ringede« jo dengang ikke til Fæstemanden om at faa saa og saa mange sendt; jeg maatte se at blive klar over, hvornaar Rugen, om f. Eks. 8 Dage kunde være tjenlig, og det var ikke saa let, da Vejret kunde have megen Indflydelse, saa det modnede mere eller mindre stærkt i de Dage; jeg kunde nemlig i Reglen kun faa nogle faa Høstfolk fra nærmeste Egn og sendte derfor Forkarlen ud, navnlig et Stykke Vest paa i den lettere Egn, hvor det i Reglen ikke var vanskeligt at finde saadanne, og saa skulde de jo have Besked, og helst en Uge forud, om, at komme en bestemt Dag.

Disse fremmede Høstfolk skulde have fri Kost og Logi, og fik først ved Høstens Afslutning deres Dagløn udbetalt, og den var i de første Aar 1 Kr. 12 Øre pr. Dag samt 5 Kr. Vilkaarspenge. Antallet af de ved Høstarbejdet beskæftigede var ialt 13, nemlig Gaardens 3 Karle og en fast Daglejer, 2 Piger, i Reglen 2 a 4 fra nærmeste Egn og altsaa 5 eller 3 fremmede boende paa Gaarden. Arbejdstiden var ellers om Sommeren fra Kl 5 $\frac{1}{2}$ om Morgenen (Davre Kl. 5) men fra Høstens Begyndelse Kl. 6, idet den halve Time var beregnet til at slibe Leerne i, og Kl. 7 $\frac{1}{2}$ Aften bankede Forkarlen kraftigt paa sin Le som Tegn paa Fyraften, Middag 1 $\frac{1}{2}$ Time og $\frac{3}{2}$ Timer til Melmads-spisning. Under Indkørsel overholdtes dog ingen bestemt Tid til Standsning om Aftenen, men den bestemtes af Vejret og Udsigten for næste Dag, og saa

tærsket Rughalm, den ene til at sidde paa, og den anden til at lave Baand af; man tog da en Lok med venstre Haand, delte den i to og knyttede de 2 Topender sammen med en fast Knude, kastede Baandet over sit Hoved og gav det i det samme en lille Stramning mod Skulderen. Saa skulde den der fordelte Halmen optælle Baandene i 29 Stykker og det 30te brugtes til at binde dem sammen med, idet de samtidig lagdes dobbelt, saa det var let at trække et ud, og da 60 Neg udgør en Trave, havde man en let Adgang til at tælle og danne sig et ret paalideligt Skøn over Avlens Størrelse det Aar. Naar Binderne skulde i Arbejde, skulde de lægge et Baand paa Jorden for Enden af Avnstedet (Hoben) og med Forsigtighed lægge de to Neg, der var sat der samtidigt, ned paa Baandet og binde dem fast sammen, samt skubbe dem til Side, hele Tiden med Forsigtighed, da Kernerne nu sad løse. Denne Binding varede dog kun nogle faa Aar, da den krævede saa meget Mandskab, og man efterhaanden fik smaa Tærskemaskiner, hvormed man i al Fald kunde tærske det, der egnede sig mindre godt for Plejlen.

Inden Hjemkørselen var der dog at rive Stubbene og samle Rivningen i Smaabunker. Dette udførtes længere tilbage med de smaa Haandriver, Høst-riverne, som havde lange Tænder, medens disse ved Høriverne var korte, men man lavede dog tidligt »Slæberiver«, hvor Rivehovedet var henimod 3 Alen langt, og saa svært, at der kunde indsættes lange, lidt krumme Tænder og det forsynedes med et Reb og en kort Styrestang, saa man kunde slæbe den efter sig. Senere gjordes de endnu længere og sværere, saa der kunde bruges Hest for, men de brugtes dog mest paa Sjælland, medens man i Jylland hurtigere gik over til egentlige Hestriver paa Hjul.

Saa kom jo selve Hjemkørselen, men da den i det store og hele udførtes som nu, finder jeg ingen Anledning til at komme nærmere ind derpaa, og nævner kun den Skik, at den Karl som væltede med et Læs Korn skulde danse den første Dans ved Høstgildet med et Halmbaand om Benet.

I ældre Tid var Laderne oftest smaa, hvorfor meget Korn maatte sættes i Stakke, som da næsten altid var runde og berøgnede paa at tage een ad Gangen ind til Tærskning, saa der blev en passende »Kastning«. Naar de runde Stakke var sat godt, kunde Kornet holdes næsten lige saa godt som i Laden, og der skulde mindre til at dække dem end ved de firkanterede, og de var lette at tække, idet der blev trukket Simer (snoede Halmbaand) om dem, hvorunder Tækkehalmen blev anbragt — der gik meget mere Halm til at loktække de firkanterede.

Musene var dog ofte slemme ved Stakkene, og hen paa Vinteren, naar en Del af Halmen og Høet var fortæret, søgte man derfor at skaffe Plads til at flytte saa mange Stakke som muligt ind. Var der en god Avl, og var Landsbyen tæt sammenbygget, kunde det være et smukt Syn at se de mange ranke, runde Stakke saa »lige som et Lys«, en Ære baade for Gaarden og Stak-sætteren.

Af særlige Skikke under Høstarbejdet (Mejningen) har der utvivlsomt forhen været flere, f. Eks. at pynte det sidste Læs Korn fra Marken ligesom der var noget med, at man kappedes om ikke at komme til at hugge de allersidste Straa ved Mejningens Afslutning, men jeg husker ikke mere, hvad der forbandtes dermed. Naar man var helt færdig med Mejningen, gik hele Flokken parvis hjem til Gaarden, stillede sig op foran Indgangsdøren paa Stuehuset og strøg alle Leerne, hvorefter Husbonden kom ud og takkede dem for godt Arbejde, medens Husmoderen gav dem en Snaps eller lign., eller inviterede dem ind paa et lille ekstra Maaltid.

En Mand og hans Samtid.

Af N. A. Jensen.

En Sommerdag i Aaret 1819. Ude blinkede Sol over Land og Strand, og summende Liv over Agre og Enge. Men inde hos Gaardmand Jens Niensens i Kysinge Sorgens Stilhed og Dødens Skygger. Den 64-aarige Husbond ligger alvorlig syg, og hans Hustru, Ane Jensdatter, der stammer fra Dyngby, sidder hjertetung ved hans Seng; der er al Udsigt til, at hun skal blive Enke, kun 42 Aar gammel.

Døden kan være en meget lille Prædikant, saa han kun formaar at hidkalde et Par Mænd som Vidner til Affattelse af et Testamente om blot timlige Ting. Men han kan ogsaa være en stor Prædikant, hvor Hjerterne har Dybde og Alvor nok. Saa bryder Livets bedste Ord frem i Bekendelse og Bøn, Tilgivelse og Tak; og Guds Fred sænker sig i sin Fylde over de oprigtiges Hjerter.

Ane Jensen var af disse oprigtige, som havde et ydmygt Ord at sige til Afsked, Minder at drage frem, og ogsaa gerne vilde bede to gode Naboer være Vidner dertil. Men saa hørte hun da ogsaa til de ydmyge, hvem Gud giver Naade, og som vokser ved Naaden med Aarenes Tal, bliver et sagtmodigt Menneske, god i Raad og mild i Dom, frimodig og taknemlig som den, der har oplevet, hvad Kristendom er. Det er saadanne oprigtige, der til enhver Tid og paa ethvert Sted danner Kernen i Vorherres Menighed.

Jens Nielsen døde den 25. Juli. Og at de to Nabomænd havde faaet deres gode Tanker om hende styrket ved, hvad de var Vidner til den Alvorsdag, fremgaar med den smukkeste Tydelighed deraf, at den ene, skønt knap 30 Aar gammel, ud paa Efteraaret beder om hendes Haand. De holdt Bryllup den 29. Oktober og fik et næsten 30-aarigt lykkeligt Samliv. Det var her ikke — som ofte den Gang — Armod, der nødte Mennesker til hurtigt, nyt Ægteskab.

Ole Jensen hed hendes anden Mand, og han blev hende en god Husbond saavel som hendes 9 Aar gamle Søn Niels en sjælden god Stedfar. Han var af den Tids fremmelige Bønder og forstod at give andre Del i sine Tanker. Den livlige, lærelystne Stedsøn nød saaledes godt af hans Indsigt og Anvisninger. Den Gang kendte man jo ikke til at komme ud at lære. Man fik kun, hvad Hjemmet gav; til Gengæld har de alvorlige Hjem saa ogsaa følt deres Ansvar dobbelt. Saaledes her.

Men Tiderne var trange. 1813 gik Danmark fallit, og ikke faa Bønder maatte gaa fra deres Gaarde. Endnu i 1825 kunde en Gaard som Skjærso

købes for de resterende Skatter. Dog, det gik. I Nøden fortætter Kræfterne sig og skaber en hærdet Slægt.

Og saa var der jo da Lyspunkterne fra det gamle Hundreedaars Slutning: Stavnsbaandsløsningen, Udskiftningen, Hoveriets Fastsættelse og den voksende Overgang til Selveje. Mange Steder var der næsten kun Fæstebønder, nu gik det saa smaat fremad med Køb. Hvad er forresten Forskellen? Fæstebonden har tabt baade Odelsretten (Bondeskyld) og »Herligheden« (Landgilde og Hoveri), Selvejeren kun den sidste, og hans Hoveri er mindre og mere fastsat. Men det store Fremskridt er dog især Ophævelsen af det hæmmende Fællesskab i Driften. I Egnen, her er Tale om, var der allerede før en Del Selvejere. Og ved Udskiftningen i Saxild i 1795 taltes nu 14 Selvejergaarde; kun 2 Gaarde og 2 Huse hørte til Aakjær, 3 Gaarde og 5 Huse til Rathlousdal. Derimod skal der ifølge Landinspektør Eriksens Bog om Hads Herreds Historie kun have været 1 Selvejer i Saxild 1652 — Søren Andersen — vel et Resultat af Aarhundredets Krige og Adelens Selvtægt. Saa var der tillige det sjældne Tilfælde, at saa tidlig som 2 Aar før Stavnsbaandsløsningen havde Student Davidsen fra Barrit Præstegaard ved Legat bestemt, at de ham tilhørende 9 Gaarde i Rude skulde for en meget lille Afgift overgaa i Arvefæste til de Familier, som Aar 1786 sad paa dem. Altsaa en Foranstaltning lig dem paa Hørsholm og Bernstorff Godser endnu tidligere. Et saadant Eksempel har dog vel virket mildnende og dæmpende ind paa andre Godsejeres Færd.

Hvad Kysing angaar, hørte Gaardene der under Østergaard og Aarhus Bispestol. Og da det er et gammel Ord, at det er godt at bo under Krumstaven, har man vel i denne tilmed noget afsides liggende Kystby ikke været mest ilde faren med den pinlige, tidsspildende Hovtjeneste. Jo nærmere »Hof«, des værre Hov.

Om end »Tiderne vare saa ramme, løst var de Baand saa stramme«; nu stod en ny Tids Bonde paa sin Toft og lytted' ud mod andre Lærkesange.

Ja, netop paa sin Toft, og mer end det, paa sin ved Udskiftningen mest muligt samlede Mark, og det var paa det Punkt, man i det daglige følte Befrielsen aller stærkest, i alt Fald saadanne Bønder, som der var nogen Selvstændighed og Drift i. At skulle have »Ager om Ager« med alle Byens Mænd og derved have sine Agre paa op til 100 Steder (Præsten paa Sjællands Odde havde haft sine Agre paa 120 Steder), var jo et Vrængbillede af Fællesskab og et Pragtbillede af Tidsspilde og en Bom for alt Fremskridt, især da det ved Bystævne fastsloges, naar og hvordan alt Arbejde skulde udføres. Der er altid nogen, der intet nyt tør prøve og derved tvinger de andre til at blive ved det gamle.

Men nu laa Udskiftningen jo allerede en Snes Aar tilbage; og havde end Napoleonskrigene og Armoden derefter lammet Armene, havde man dog Ret til at røre dem paa egen Mark. Og Ole Jensen brugte dem efter bedste Skøn og Evne og lærte sin Stedsøn at kende Glæden ved Frihed og Fremskridt, noget, der skulde blive Drengens Særpræg gennem hele hans lange Levned.

Saa havde vi da ogsaa faaet en Skolelov i 1814, en Frugt af »Oplysnings-tiden«s Kamp mod Overtro og Uvidenhed og Tro paa, at, naar blot man fik at vide, hvad det rette var, saa gjorde man det ogsaa, mere fordærvet var vor syndige Natur ikke(!). Og derfor byggede man Skoler trindt om Land, saa det, der var begyndt 1739 som Pietismens Kærlighed til Barnet (»Lad de smaa Børn komme til mig«) nu udvidedes til: Lad dem ogsaa komme hen til Kundskabens Træ. Var dette end lille endnu og er vokset mægtigt siden og skyder nu atter ny Grene i vor ny Skolelov, det var dog altid saadan, at de gamle Sognedegne, der først og fremmest var bestemte til Kirketjeneste, nu blev utilstrækkelige, ogsaa i Tal, hvorfor det ene Skolelærerseminarium skød frem efter det andet, om end i mange Aar som Præstegaardsseminarier, saa kristen Kundskab blev ved at være Træets største Gren.

Hvor stærkt man nu drev paa dette ny i Saxild Sogn, og hvor heldig man har været med det, er ikke saa lige at sige. Men i et Sogn, hvor der var saa mange Selvejere i Udskiftningstiden, skulde der jo nok være gode Betingelser for at komme godt i Gang, noget, der ogsaa senere viste sig, da den næste Form for Oplysning — Højskolen — kom paa Dagsordenen. Omkring 1820 fik de da ogsaa en Lærer til Kysing, Rasmus Brøgger hed han og var uddannet paa Niels Blichers Privatseminarium i Randlev Præstegaard.

Og et er sikkert: hvad der blev at faa hos ham af Kundskaber og Færdigheder, det var den lærelystne Niels rede til at tage imod. Han lærte at læse, skrive og regne bedre end mange langt senere. Som gammel Mand skrev han endnu en fast og god Haandskrift, og der var Indhold i hans Breve. Og hans Evne til Højt læsning og fri Gengivelse af Digte, han kunde udenad, var ret sjælden. Og selv om denne Evne selvsagt er vokset med Aarenes Udvikling, er der dog lagt nogen Grund dertil i Drengaaarene. Han omtalte da ogsaa altid Lærer Brøgger med Tak.

Hvad han dog udelukkende skylder sin Stedfar Tak for, er den ret ualmindelige Haandfærdighed i alt til Huggehuset henhørende. Det, nu alle Drengene skal have i Form af Skolesløjld, fik han i Hjemmet. Selvhjulpen skulde man være i Tider, hvor man ingen Penge havde, og de ledige Vintre gav jo ogsaa Tiden, men de færreste naaede til at kunne mere end det nødvendige til Gaardens Brug. Den unge Niels Jensen fik lært saa meget, at han som gammel Mand indrettede sig et helt Snedkerværksted paa sit Loft og kunde forfærdige saa gode Ting som et smukt Skrivebord og forære sin Dattersøn. Og det til trods for, at hans travle Manddomsgerning sikkert ikke har levnet megen Tid til at vedligeholde eller udvikle, hvad der var lært i unge Dage. — —

Det daglige Liv har i hine Dage, ogsaa hos fremadstræbende unge, haft en lille Synsrand og i Sammenligning med Nutidens Liv været saare ensformigt. Arbejde og arbejde igen, kun afbrudt af Søndagshvilen og Egnens Gilder, der i Tiden før Aarhundredskiftet med den lange Fredstids forholdsvis velstand, havde været rigelig nok, men nu i de trange Efterkrigsdage maatte

indskrænkes adskilligt, men vel til Gengæld blev nok saa store og sunde i Tonen. Men om Udflugter for at se andre Egne, eller aandeligt berigende Møder, eller Sognebogsamlinger, eller blot om en god Avis var der selvsagt ikke Tale i det almindelige Bondehjem. Præst og Degn og de større Folk holdt de begyndte Stiftsaviser, Landsbyen maatte mest nøjes med at høre Nyt ved Smedien, hvor Folk mødtes for at faa skoet og skærpet, og saa, hvad der kom flyvende paa Rygtefluglens og Sladrefuglens Vinger. Til Gengæld lærte man at tænke sine Tanker selv og vinde den Styrke og Selvstændighed, det giver, hvem der da i det hele gav sig af med at tænke. Man fik ikke en Mængde færdigsyede Meninger ind af Døren til let Gentagelse og til Frembringelse af ensartede Partianskuelser og Udslettelse af det særegne. Der blev flere baade sære Originaler og sunde, selvdannede Personligheder dengang end nu.

Jo, et Sted var der, hvor man ugentlig fik noget at vide: Kirken. Indendørs kom der Bud fra den himmelske Konge, og udendørs fra den jordiske ved de Bekendtgørelser, der enten læstes op eller sattes i Kassen for alle, som kunde læse. Kirken var Sognets Midtpunkt og Kilde i en Grad vi nu vanskeligt kan forestille os. Derfor samledes man ogsaa der, helst een i det mindste fra hvert Hjem, selv om det i Rationalismens Tid var smaat nok, hvad man fik indendørs, saa var det jo det udendørs og selve Mødet mellem Sognets Folk og Vandringerne til og fra Kirken. Først da Aviser blev Hvermands Sag, og Forkyndelsen endnu langt op i Aarhundredet vedblev at være kernefattig Moral, tog det Fart med de tomme Kirker, indtil en genfødt Forkyndelse atter kunde fylde dem mange Steder.

Men der var dog endnu en Lejlighed til Oplevelse og Udvidelse af Synskredsen: Kongens Tjeneste. Jeppe var jo »10 Aar under Malicien«. Napoleonstiden førte mange Bønderkarle ud paa aarelange Fravær fra Hjem og Dagligliv. Blicher har skildret os det baade med dets muntre og dets tragiske Sider, som naar den jenarmet Soldaat ikke kunde skrive hjem i flere Aar og dog bruges til et og andet efter Tabet, og Sidsel derfor maatte modtage ham just paa sin Bryllupsdag med de tunge Ord: Do kom jo et, do skrøv jo et, no æ a gywt mæ Soren.

Særlig fik Kystbyernes mandlige Ungdom Lejlighed til at se noget af Verden, for den blev taget til Marinen. Saadan gik det da ogsaa den unge Niels Jensen i Kysing, da han havde naaet Alderen, og for hans opvakte, videlystne Sind har det sikkert været en kærkommen Lejlighed til at udvide Syn og Kendskab til det Fædreland, der tidlig fik en stor Plads i hans varme Hjerte og beholdt den alle Dage. »Ud vil jeg, ud!« ligger jo i al sund Ungdom. Og ikke mindst i den, der vokser op ved det blinkende, kaldende Hav, helst om nogen Kammerater er bleven rigtige Søfarere og bringer brogede Bud fra fjerne Lande. Niels Jensen maatte nøjes med at tumle sig som en rask Mariner i de hjemlige Farvande, men det gav ham dog Kendskab til

adskilligt og en Kærlighed til Søen, som aldrig forlod ham. Og Havet var jo fra gammel Tid »de danskes Vej«. Fædrelandet blev for dette altid vaagne Øje en mere reel Virkelighed en hidtil.

Men han fik ogsaa noget andet og mindre godt ud af den Tid. Dagligsproget der hjemme mellem Ungdommen var vel ringe nok, men Søens har altid haft Ord for at være ringere. En Ungersvend med stærkt Temperament, hurtigt skiftende Følelser og Behov for at give dem Afløb i tydelige Udtryk maatte faa sit Ordforraad beriget med adskillige overflødige Ord. Og da han alle sine Dage, selv som gammel Mand, gik ivrigt og heftigt op i alt, hvad han gav sig af med eller kom ud for, saa forlod de stærke Udtryk ham egentlig aldrig — han lignede selv under de graa Haar det altid bevægelige Hav, ved hvilket han var vokset op, snart brusende, snart smilende — selv om hine Ord vel under Livets voksende Alvor blev til blotte Vaneord lig visne Efteraarsblade, der kan hænge længe ved og dog godt gemme friske Knopper under sig, rede til Udfoldelse, naar »et bedre Foraar kommer«. En af de betydeligste Kristenkvinder, jeg har truffet i mine Menigheder, havde det paa denne Maade.*)

— — Livet har mange herlige Perler til os paa sin lange Snor, blot vi kan faa Øje for dem og gribe dem. Den herligste, den »meget kostelige« hedder Kristentroen. En anden Fædrelandskærlighed; en tredje Poesiens skønne Verden. Men een blinker især for alle unge Øjne: Kærlighed til en anden ung af det andet Køn. Bortset fra den dybt indgribende og forvandlende Kristentro er der næppe noget, der kan opdrage en Ungersvend til Selvbehersekelse og al høvisk Færd som en sund og stærk Forelskelse. Og det skader ikke, om det Æble hænger lidt højt eller fjernt — jo længere Tid, des mere Vækst. Det varede længe for Thorbjørn at naa over til Solbakken, men saa naaede han ogsaa helt over.

Det gik heller ikke saa let for den unge Niels Jensen.

— Hvad hed hun? Mette Sørensen eller i daglig Tale Mett' Thuesde, eneste Datter af Saxilds vistnok mest velstaaende og i alt Fald mest ansete Gaardmandsfolk, Søren Thuesen og Øllegaard Wissing. Saa var han tilmed lidt yngre end Mett' (28. Maj -10 mod 29. Jan. -09). Især var den noget aristokratiske Moder ikke saa let at tilfredsstille med Svigersøn. Men det har sin egen Forklaring, derfor maa vi nu lidt tilbage og høre hendes Historie.

Ole Nielsen Wissing hed en Mand, og han var Sogndegn i Gosmer-Halling, f. 1731, død 1800. Om de gamle Degne, der ikke var Skolelærere, sagde Folkeviddet: en Degn kan sætte sig ned Søndag Aften og behøver ikke at rejse sig før næste Søndag Morgen! Det var nu en mildt drillende Overdrivelse, thi der kunde jo da falde baade Bryllup og Begravelse for i Ugens Løb, desuden maatte en Degn jo nok passe sin Degnelod mere egenhændig end Præsten sin Præstegaard. Men meget havde han ikke at varetage, dog skulde

*) Se Bogen »Sønderjydske Kvinder« I, hvor jeg har givet en lille Skildring af hende,

han han helst se at samle de større Børn et eller andet Sted, i Sacristi eller Vaabenhus f. Eks., til lidt Katekismus-Undervisning, om han ellers kunde, men var han en udtjent Herskabstjener eller afdanket Befalingsmand, kunde Forudsætningerne være smaa nok, Ofte var det dog studerede Folk, strandede paa Halvvejen. Men hvis de saa forsumpede som Holbergs Per Degn i »Erasmus Montanus«! Et skønt Modbillede til denne tomme Brovter har Præstesønnen fra Randlev derimod givet os i »En Landsbydegns Dagbog«, en af vor Litteraturs skønneste Perler.*)

I Tiden mellem de to Digtene ligger forøvrigt Skoleloven af 1739, den søger at frembringe et virkeligt Fremskridt; thi den fastslaar, at ingen nu kan blive Degn, uden han har været Lærer ved en latinsk eller en dansk Skole, ligesom der ogsaa nu skal bygges Skolestue til Degneboligen og holdes regelmæssig Skole i Stedet for den tilfældige »Degnelæsning«.

Hvordan Ole Wissing har været som Degn og som Lærer, vides der intet sikkert om. Familiesagn nævner noget om en ualmindelig kraftig Sængstemme, men det kan være et Vandresagn, knyttet til flere, og da gerne kraftigt udstyret, saasom at man kunde høre dem fra den ene Kirkegaard til den næste. Men Sangens Gave maatte de i alt Fald have, eftersom deres Stiling jo især var at syngesig gennem Verden, noget, der en enkelt Gang skal have forledt en lidt forfængelig Degnekone til en misforstaaet Hyssen ad Menigheden: »Ti hellere stille, Fatter vil helst alene«!

Hvordan Maren Juulsdatter i Gosmer Degnebolig saa paa det, kendes ikke. Derimod ved vi, at hun som en ærlig Danekvinde skænkede sin Mand 7 Børn. Af dem skal vi høre noget om de tre, især den næstældste.

Øllegaard hed hun, var født 1774 og blev opnævnt efter Ministerfruen paa Rathlousdal, Øllegaard Charlotte Juul (fra det fynske Ravnholt), fordi Schack-Rathlou, som Ejer af Gosmer Kirketiende og som den Herremand han var, sagtens havde Kaldsret til baade Præste- og Degneembedet. Der var i alt Fald Forbindelse, og Degnebarnet fik Adelsfruens Navn; blev forøvrigt ogsaa forsynet med fine Faddere: baaret af Madam Langballe, Gersdorffslund, og dertil dennes Mand; Madam Bierring, Gylling Præstegaard, og Barnets Morfar, Juul Petersen, Gaardmand der i Egnen.

Geheimeraadinden paa Rathlousdal er vel ved passende Lejligheder blevet mindet om den lille Navnesøster; i alt Fald, da denne var 18 Aar, kom hun hen at tjene hos hende og var der i hele 8 Aar (1792—1800) og lærte meget godt i Køkken og Stue hos et Herskab, der, uden at dele Reformgrevernes smukke Iver for Bondefrigørelsen, havde megen Omsorg for deres Tyendes Ve og Vel.

Øllegaard er vel som andre af Gaardens unge kommet noget ud blandt Egnens andre unge, i al Fald lærer hun Knud Jensen Møller at kende, der

*) En helt anden Type har Blicher jo saa igen tegnet os i Kræn Koustrup i »E Bindstou«, han er ikke Degn som Morten Vinge, men Lærer, endda kun Vinterlærer paa stiv vestjydsk, for han var jo »Murmeister om e Sommer og Skwolmeister om e Vinter«.

i 1790 havde overtaget sin Fødegaard Fillerup Overmølle, og bliver forlovet med ham. Han har vist været lidt ud over det almindelige, siden han skænkede hende en overmaade fin Fæstensring, sammensat af lutter smaa Guldperler og med hans K. M. indgraveret paa dens glatte Inderside.

Lidet anede hun, at en af de Gaarde i Fillerup, hun gik forbi under sine Besøg i Møllen, skulde blive hendes Datterdatters Hjem i 50 Aar, og endnu mindre, at Møllen skulde ikke blive hendes eget Hjem. Knud blev alvorlig syg og døde i sin unge Alder 1797, inden de naaede at faa tænkt paa Bryllup. Efter den Tids sære Skik maatte Kvinder ikke følge til Jorde. Øllegaard maatte staa ved et Vindue paa Rathlousdal og se Ligfølget drage forbi til Odder Kirkegaard med hendes kære, vakre Fæstemand.

Øllegaards Dygtighed og Skønhed synes at være rygtedes viden om, thi et Aars Tid efter indfandt den unge velstaaende Gaardejer Søren Simonsen Thuesen fra det efter Tidens Forhold ret fjerne Saxild sig og bejlede til hende. Men hun kunde ikke saa hurtigt glemme sin Knud. Eller var det de fine Herregaardsforhold, der efterhaanden fangede hende ind? Men efter en Tids Forløb fik hun den slemme Koppesygdom, der efterlod de skæmmende Ar. Søren kom igen, og nu kunde hun give ham sit Ja. Aar 1800, samme Aar som hendes Far døde, drog hun som Bondekone til Saxild. Men Knuds smukke Fæstensring bevarede hun; den gik i Arv til Datter-Datter Datter og er endnu i sin glatlidte Form og støttet af ny tilsmeltet Ring i Slægtens Eje.

Men hun fik mere med sig. Netop samme Aar døde hendes gamle Geheimeraad. Fruen var død 2 Aar før. De var barnløse paa deres gamle Dage og havde betænkt alle deres Tjenere med rigelige Gaver fra deres Linnedskab og andre Gemmer. Det kom jo ret tilpas, som en Del af et Brudeudstyr. Og saa af disse Ting er et og andet bevaret. For nogle Aar siden var en ung, kvindelig Ætling af den følgende Besidder af Rathlousdal en Tid i Huset hos os i Møgeltønder, og ved hendes Bryllup blev der Lejlighed til at forære hende et lille Arvestykke, en fodsid Natkjole, der saaledes efter 135 Aars Fravær vendte tilbage i Slægtens Eje.

Øllegaard blev en dygtig Bondekone. Hvad hun havde lært, gjorde hun frugtbart baade i eget og andres Hjem. Der blev ikke holdt mange Gilder i Saxild Sogn, uden hun blev spurgt til Raads, og hun holdt nok af at faa sine Raad fulgt, myndig og viljefast, som hun var.

I dette Selvejerhjem*) bevaredes trods Krigs- og Efterkrigstidens Trængsler adskilligt af det i Freds- og Frigørelsestiden før 1800 vundne. Deres Bilæg-

*) I Købedokumentet hedder det: »Caspar Ernst Hartmann, Sognepræst for Randlev og Bjerreager Sogn . . . vitterlig gjør . . . haver solgt, afhændet og skødet . . . til ærlige og velagtede Simon Nielsen, min Fæstebonde, den Gaard udi Saxild By, som han hidindtil af mig haver haft i Fæste . . . Købesummen 590 Rdl. er mig i Dag udbetalt . . . Randlev Præstegaard, den 20. Sept. 1783«. — Simon Nielsen er Søren Simonsens Fader. — Gaarden er for længst flyttet Vest ud af Byen, og ejes nu af Aage Hejgaard. Men mellem Smedje og Købmand inde i Byen staar endnu en Rest af Stuehuset samt Aftægtsboligen.

gerovn var saaledes udstyret med Kobberrør omkring Jernrøret, der i Knækform skulde føre Røgen ind i Skorstenen, og dette blanke Kobberrør havde endda kugleformet Udvidelse midtvejs til desto mere Prydelse og Hænders Varmelse. Det er endnu i mit Eje.

Men slides maatte der, om man vilde bevare det vundne og gennem Mørketiden atter naa op i Lyset. Ikke blot de to Sønner, Simon og Ole, hvorfra den første arvede Hjemmet, den anden kom til Rude, maatte tidlig slide med; men ogsaa Enestedatteren kunde blive sat til endog saa grovt Arbejde som at sprede Gødning paa Marken. Men der blev dog for alle tre Tid til nogen Skolegang i Barneaar.

Mette hed hun og var opnævnt efter sin Farmor Mette Engelsdatter. Køn og begavet var hun, og dertil med en Vilje, som hun ikke havde efter nogen fremmed. Det fik Mutter Øllegaard at mærke, da den unge Niels Jensen fra den ringere Gaard i Kysing tonede frem, og Mette lod sin Mor forstaa, hvad ikke var almindelig den Gang, at hun vilde have ham. Dog fornåm han Modstanden, saadan at han var ved at tabe Troen; i alt Fald holdt han sig en Tid saa stærkt tilbage, at Mette maatte til at give ham et Vink om, at han nok maatte komme. Og omsider gik det da ogsaa efter Ordet: Det som skal i Hob, kommer i Hob. Og Øllegaard fik ingen Grund til at fortryde paa den Svigersøn.

Hvordan havde Forholdene ellers udviklet sig i hans Hjem? Hans Mor og hendes anden Mand, den 12 Aar yngre Ole Jensen, havde faaet en Datter, Birthe Kirstine. Denne Halvsøster var altsaa den eneste, Niels Jensen skulde dele Arv med, for saa vidt han ikke allerede ved Moderens Giftermaal havde faaet sin Arvedel tilskrevet. Men da Ole Jensen endnu var i sine bedste Aar — han døde først 1861 — og havde Udsigt til at sidde længe ved Gaarden, var der ikke særlig megen Hjælp at vente hjemme fra.*) I 1832 var Krisetiden nok ovre, men Følgerne mærkbare endnu.

Man saa paa Ejendom til det unge Par. Proprietærgaarden Faurgaard kunde faas for — 4000 Rdl. Men man turde dog alligevel ikke. En Gaard ovre i Bjerre Herred tiltalte, men de syntes ikke om at komme til at bo blandt »de stærke Jyder«. Saa endte de ved en lille Gaard paa 2 Td. Htk. i Morsholt, et Dødsbo i en daarlig Forfatning efter en Jens Jørgensen. Den kunde faas for 2000 Rdl. Sedler. Men inden Afgørelsen turde træffes, maatte Mutter Øllegaard have den at se. Hun kom hjem med den ikke utydelige Dom: »Det wa missel ølet (langt ø) aa baat, ure (langt e) aa stræng.« Havde hun i sin Rathlousdaltid, sin Mahogniperiode, snakket »fint«, saa var hun i alt Fald nu vendt tilbage til et solidt Bondesprog, som hverken var øde eller bart, men vel nok lidt stræng, til Gengæld redelig klart.

*) Birthe Kirstine blev gift med Rasmus Jensen fra Saxild, Bror til Møller Søren Jensen, Fillerup Nedermølle. Deres eneste Barn, Ole Jensen, var den i sin Tid kendte, lærde Præst (Skjold ved Horsens og Bloustrød ved Hillerød). Gaarden ejes nu af Hans Hansen og kaldes Fellingsborg.

Men købt blev da Gaarden den 15. Juni 1832; og den 16. Oktober holdt klar Følelse og varm Vilje Bryllup i Saxild Kirke. Han behøvede ikke læn- gere fra sin Stol at sende et langeligt Blik over til hendes; »hun sad nu lige ved Siden«. Men den der »satte Stole til Kirkebordet«, var nok deres gode Ven Rasmus Brøgger. I alt Fald lagde han et højstemt Kvad i Dagens Anledning, og da det er i Tidens højtravende Stil, bør det anføres her og med sin egen Retskrivning og Tegnsætning:

Velmente Tanker til det unge højtelskende Brudepar
Niels Jensen Kysing og Mette Sørensdatter Saxild
hædret deres Bryllupsfærd i Saxild den 16. Oktober 1832.

Skjønndt Adam stod med henrykt Sands
blandt Jordens skabte Under —
Og trylledes af Edens Glans
Han paa et Savn dog grunder,
Men først ved Evas hulde Bryst
Han saae sit Paradis med Lyst.

Og hver en ædel Jordens Søn!
vor Fader Adam ligner
Glad hylder han det vakre Kjøen,
dets Ømhed han velsigner
Og villig rækker han sin Haand
til tro og dydig Elskovsbaand.

I Dag et æret Brudepar!
Den Hæder højt forkyn-der
De fromt hinanden kaaret har
og Samlivsbaandet ynder,
Giv nu De nyder Salighed
I Ægtestanden blide Fred.

De Steder — hvorfra ædle Par!
blev ærefuld opdragen
Der throner Ægteglæder rar
Dem herliggjør Fæstdagen
Fra Fædre gaaer Lykønskning huld:
Velsigne Parret Fader! Gud!

Vor unge Brudgom! enest Søn!
Hvis Ungdom vel er dannet —
I Aands Kultur — i Fliden skjøn
rosværdigen fremvandret
Giv nu den lyser varigt klar
Til Glæde for din Moer! og Faer!

Højtelskende og dydig Brud!
Som Hæderskransen bære,
Sit Hjærte Haand for Vidne Gud!
Nu villigen forære
Til Ham! som blev for hende Alt!
Den kjærligste — som Hjærtet vandt.

Ja Kjerlighed! den himmelsk Dyd
den skaber Samlivs Lykke
foruden den, har Velfærds Pryd
slet intet varigt Smykke!
Den lyser, virker, leder frem
Til varigt Held i Glædens Hjem.

Festdagen har nu kaldet To
til hædret Mand og Kone!
Og Morsholt — købte Gaard og Boe,
Dem Samlivsbanen krone,
Men viis dog der — i Sorg som Fryd
I kjender Gud, og Pligt, og Dyd.

Og aldrig glem den Forsyns Gud!
som Lykkens Gaver veje;
Men tro, det var hans vise Bud
I nu hinanden eje —
Lev ædle Par! da ydmyg smukt
Som fordum Boas — med sit Ruth!

Saa rundt omkring ved Brudebord
Lykønskninger samlyde —
I uforstyrret blide Kaar —
lad Parrets Dage flyde —
For dem vi fæstlig Glædens-Skaal
glad tømmer ud, af bredfuldt Maal.

Men før vi følger dem til Morsholt og ser deres Liv og Gerning der, maa vi lige nævne en anden af Degnedøtrene fra Gosmer. Kun 19 Aar gl. blev Bodil Kirstine 28. Maj i 1802 gift med Faderens Eftermand Rasmus Andersen, der stammede fra Spøttrup (f. 1774). Men hun døde ikke længe efter, og alle- rede 1806 bliver han gift med Anne Sofie Møller i Fillerup Overmølle og op- giver saaledes Degnegerningen. Hun var Søster til den i 1797 afdøde Knud Møller og maa jo saaledes have siddet alene med Møllen i de 9 Aar. Et ret ejendommeligt Slægtskabsforhold indtræder altsaa der, idet Rasmus Andersen bliver gift med en Søster til den unge Mand, der vilde være bleven gift med hans første Kones Søster, om han havde levet. Døden gjorde saaledes smerte- lig hurtig Ende paa de to Søstres Livsforhold, (Ungdomskærlighed). Vi skal

siden se et varigere Forhold knyttet mellem de to Slægter, idet Møller Andersens Søn ægter en Datter af en tredie af Degn Wissings Døtre; og det foranlediges ved den unge Piges Ophold hos Saxild-Mosterens Datter i Morsholt.

Det var en forsømt Gaard, de nygifte gik ind til, som før nævnt, og ret besværlig at drive. En langagtig Mark med svære Banker, endende i den Mose, der sammen med Ørting Mose udgør et stort Lavdrag, der i fjerne Tider var en Del af det smalle Vand, der efter Sigende gik fra Horsens Fjord til Kysing Fjord og saaledes skabte »Haddings Ø«. Om det ellers passer. Bynavnet »Odde« kunde tale for det.

Men de tog fat med ualmindelig Lyst og Kraft. I 1834 har han saaledes 2 Karle for rigtig at faa Gang i det. Tiden bar med, og Velstand sankedes smaat og solidt til Huse, Hvad der var fremme af nyt og godt paa Landbrugets Omraade var han den altid vaagne Iagttagere af, og indførte det, saa vidt Pengepungen vilde tillade det. Han havde særlig Interesse for Hesteavl og maa have haft en ualmindelig Evne til at bedømme Heste, siden han — men vel dog først noget senere — blev brugt som Hjælp ved Opkøb af Heste til Hæren. Han kom paa den Konto i ret nøje Forbindelse og Samarbejde med en Løjtnant Kloppenborg af den kendte sønderjydske Slægt.

Hans i det gode Hjem tidlig vakte og nærede Sans for sin Stands frie Vækst og derigennem for det hele Samfunds Vel maatte udvikles videre, dels ved Frederik d. 6. Løsning af det enevældige »Vi alene vide« Baand, da han indfører de raadgivende Provinsialstænder (Forordn. af 28. Maj 1831), dels ved Kristian d. 8.s Forordning af 13. August 1841 om Sogneforstanderskaber i hvert Pastorat. Nu kunde da Menigmands Stemme faa Lov at lyde; og den ved jo bedst, hvor Skoen trykker, som har den paa, og ser snarest, hvordan Trykket kan hæves. Kom han end ikke ind i Viborg Stændersal*), fulgte han Forhandlingerne med megen Opmærksomhed, læste rimeligvis straks Stændertidende, som begyndte 1835 ved de første Møder, blev i alt Fald fortrolig med de Deputeredes Navne og Anskuelser. Den lange og drilsk morsomme Stændervise kunde han mestendels udenad; og da han med en klangfuld Stemme forbandt stor Evne til at fremsige Vers med den til Indholdet svarende Følelse, huskede man let hans Fremførelser, f. Eks. dette Stændervers:

Assessor With, Assessor With!
 hvad skal jeg om dig sige:
 Du aabner Munden lidt vel vidt
 og har dog ej din Lige.

Men i det hjemlige Arbejde blev han hurtig taget i Brug. Skønt kun 31 Aar gammel, valgtes han straks ind i det første Sogneforstanderskab og sad der fra 41—47. Senere igen fra 57—62. Og dette første Valg var saa meget mere uventet, som hans Nabo R. Andersen, der var dansk Jurist, skulde syntes bedre udrustet til det, men han kom først med i 44.

*) Dertil var hans Hartkorn for lille. Til Valgbarhed krævedes 8 Td. Htk. af en Selvejerbonde, 10 Td. af en Fæstebonde. Til Valgret kun det halve.

I hine Tider købte Bonden saa godt som ingen Bøger. Der var ikke Raad til det, heller ikke endnu tilstrækkelig Sans for Bogens Verden udover Salmebog og en enkelt Opbyggelsesbog. Men man laante dog, saa snart der kom en Bogsamling i overkommelig Nærhed (her: Aarhus). Og hvad der gik en Sejrs gang ud over Landet i 30erne og 40erne, var Ingemanns Romaner. Det er ikke for meget sagt, at de trods deres ringe rent historiske Værd alligevel ved deres varme Tone og barnlige Skildringer udvider og uddyber Sansen for Fædrelandet og dets Anliggender, de er med til at skabe »den tapre Landsoldat«, som jo saa igen ved sin Tapperhed gør sig mere fortjent til den Frihed, der var ønsket i en Snes Aar og nu kom netop sammen med 3-Aarskrigen.

Men købte man ikke Bøger i Morsholthjemmet, var man dog opmærksom paa Smaaskrifter af Egnens Penne eller om Egnens Begivenheder, ogsaa om de laa noget tilbage i Tid, f. Eks. Randlevpræsten Niels Blichers historiske og filosofiske Overvejelser, og den rim-dygtige Ørtingpræst Søren Møllers Skildring af den blodige Udaad i Falling, da Speitzer i Fortvivlelse over Udsigt til at ruineres i en

Niels Jensen og Hustru, Morsholt, senere Sander.

Proces dræbte baade sine 3 Børn og sig selv og saa vandt Processen bagefter.*) Men især var Pastor Møllers lange Afskedsprædiken, fra 1820, tynd nok i Indhold, men i flydende patetiske Rim, kendt og yndet. Niels Jensen kunde ogsaa store Stykker af den udenad og fremsagde den med saa ægte Følelse, saa de sank i Tilhørernes Sind. For Eks. dette Vers om den daarlige Kirkevej til Falling:

Den Kirkevej, som tit jeg maatte fare,
var knudret nok og fuld af Sten og Dynd.
Jeg spørger her, lad Menigheden svare:
Mon det ej mod en gammel Mand var Synd?
Maaske Successor kan ved Lov aftvinge,
hvad jeg ved gode Ord i Stand ej kunde bringe.

Men snart vandt større Ting Opmærksomheden. Den sønderjydske Vej blev knudret nok og fuld af Dynd. Voksende nationale og liberale Strømninger sydfra med Tendenser i Retning af Løsrivelse fremkaldte som Modstrømning den nationalliberale Bevægelse i Kongeriget, Skamlingsbankemoderne, Oprettelsen af Rødding Højskole (Novbr. 44) og tilsidst selve det »mærkvær-

*) Foruden Møllers Ligtale paa Vers skrev N. Blicher i denne sørgelige Anledning baade Speitzers Levned og en Afhandling om Selvmord (1817).

dige« Aar. Fyrrerne var jo i det hele en Tid, hvor meget brød paa. Et Blad som I. A. Hansens »Almuevennen« var ivrig Talsmand for det meste af det, og det læstes opmærksomt i Hjemmet i flere Aar.

Men midt i det bevægede Foraar 48 maatte Tankerne i Morsholthjemmet drages mere baade indad og opad. Hans kære, gode Mor i Kysing døde 11. Februar. En Sorg ikke mindst for deres to ældste Børn, der havde holdt saa meget af denne stille, milde, omsorgsfulde Bedstemor, saa selv en Vandring fra Morsholt til Kysing, var som ingenting, naar de blot maatte faa Lov. Sært som man kan komme til at holde af et Menneske, ja, endog af dets Grav, selv om man kun lærte det at kende af andres varme Omtale; især naar Ydmyghed bliver fremhævet som dets mest prægende Egenskab — et Vidnesbyrd om Ydmyghedens høje Herkomst. Endnu mindes jeg den Glæde, der for adskillige Aar siden gennemstrømmede mig ved at finde hendes Grav paa Saxild Kirkegaard og finde den fuld af Roser i Blomst.

Men Døden har sin Dag, og Sorgen sin Tid, saa kalder Livet igen med sine mange Krav. Og Aaret 48 kaldte unægtelig stærkt. Oprør, Krig, Indkvartering, Løfte om fri Forfatning, og endelig i Oktober Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling.

Der var i Odderkredsen Tale om en nationalliberal Kandidat, altsaa i fuld Tilslutning til de kendte Navne, Monrad, Lehmann o. s. v. Men Tscherning, skønt ældre af Aar end disse, stod noget til venstre for dem, var ligesom den endnu ældre Grundtvig mere præget af det 18. Aarhundredes sociale Frigørelse af Bonden end af det nyere Krav om politiske Rettigheder, men ikke desto mindre eller maaske netop derfor mere opmærksom: end disse yngre paa, hvor folkelig en saadan ny Forfatning burde være. En Ven af Tscherning dukkede nu pludselig op og vandt Odderegns Stemning for sig, endog saa let, at han kunde have sagt som Cæsar: Jeg kom, jeg saa, jeg vandt.

Det var Præstesønnen fra Hundslund Gert Winther, teol. Kandidat, Dr. phil. og en vel forrejt Mand, der kom hjem fra Paris og kunde fortælle med Varme om Februarrevolutionen og alt, hvad deraf var fulgt.

I Rathlousdals Port eller Gaard holdtes det afgørende Møde, han valgtes og vedblev at være Aarhus Amts 1. Valgkreds's Rigsdagsmand lige til 1884. Og deri havde vel næppe nogen Enkeltmand større Andel end Niels Jensen, der var hans trofaste Stiller i alle disse 36 Aar. Om Manden saa var al den Trofasthed værd, betvivledes selvsagt fra anden Side. Han gjorde senere et ret skuffende Indtryk rent personligt (ogsaa paa nærv. Forfatter), men hans politiske Tanker kunde jo være lige rigtige. Større personlig Glæde har sikkert den mandige og ridderlige Oberst Tscherning voldt sine Venner. Han gæstede ogsaa Morsholthjemmet, og dette fine Besøg affødte en lille morsom Anmærkning fra en af Egnens Koner til en anden: »No ska' Niels Jensens Mett nok snaae te aa væ Madam«! Det var man jo ellers dengang kun fra Degns og opefter. Mette holdt sig fjernt fra denne honette Ambition. Derimod lagde Børnene undrende Mærke til, hvordan deres Saxild-Bedste-

mor, der først døde i 50, var i Stand til under et Besøg, hvor tilfældig nogle finere Folk ogsaa var til Stede, kunde samtale med dem og føje sine Ord ualmindelig vel; det var Minder og Mærker fra Rathlousdal.

— — I de lyse Nætter Sommeren 49 oplevede Egnen noget spændende. General Bülow i Fredericia drog ved en snild Manøvre i største Hemmelighed Styrker til sig fra baade Dybbøl i Syd og Mols i Nord ad Søvejen for med samlet Kraft at kunne foretage Udfaldet 6. Juli. Folk ned langs Kysten anede noget. Stor Spænding. De indkvarterede fjendtlige Soldater blev derved ogsaa urolige. Der hviskedes og spejdedes. Fra Bakkerne i Morsholt og Ondrup forsøgte man at se sig til nogen Viden. Det var ved den Transport, det kønne Træk fandt Sted: Rye var overanstrengt af den spændende Udsugning og nu endelig selv med en af de sidste Baade. Han ønskede at faa lidt Søvn, saa gik det fra Mund til Mund: Stille! Rye vil sove! Ikke: Generalen, men: Rye vil sove! Saa kammeratlig var Tonen bleven mellem den afholdte Nordmand og hans danske Karle. Rye fik som bekendt ogsaa Lejlighed til at sove fra den 6. Juli og indtil denne Dag.

Men i dette samme store Aar fik Niels Jensen Lejlighed til at tage større Del i en fredeligere Ting. Grundloven var underskrevet af Frederik den 7. den 5. Juni, og Taknemligheden var stor, især hvor man tiltroede Kongen mere Deltagelse i Frihedsværket, end Virkeligheden svarede til. En Deputation blev valgt for Jylland af alle Stænder, en Takadresse affattet, og en skønne Dag mødtes man i Aarhus og sejlede af Sted i det glædelige Ærinde. Blandt de valgte var Chr. la Cour, Degnesøn fra Odder, dengang Præst i Nimtofte (og fra 1861 i Odder) og Niels Jensen, Morsholt. Om Bord holdt man Læseprøve paa Adressen, og man maa have fundet, sidstnævnte læste den bedst, i alt Fald blev han valgt. Den naturlige og ægte Patos, som saa let fyldte hans mørke, klangfyldige Stemme, har gjort Indtryk ogsaa paa denne Kreds.*) Naar Kongen nogle Aar senere hædrede ham med Sølvkorset, havde hint Foretræde vel lidt Andel heri.

En Ting er endnu at fortælle fra Morsholttiden. Førstnævnte Rasmus Andersen, Fillerup Overmølle, havde ladet sit eneste Barn, en Søn af samme Navn tage dansk-juridisk Eksamen, og derefter, som den rige Mand, han ved Flid og Nøjsomhed var bleven, købt Gaard til ham i Morsholt. Naar Mølleren omtaltes mindre velvilligt for sin Nøjeregnen i det daglige, blev der i mit Hjem altid nedlagt Indsigelse derimod, fordi han saa sjælden smukt havde hjulpet min fattige Farmor Karen, da hun i sin Nød bad ham om Hjælp (se mit lille Skrift »Bondeliv i Hadsherred« 1926).** Sønneren var da nu bleven Nabo til Niels Jensen, og de havde meget Fællesskab, var ogsaa omtrent lige gamle. Men Andersen var ugift, og da hans Mor allerede var død, bliver hans Fader vel omsider træt af Ensomheden, han er dog i Fillerup endnu i 1834, men kommer i alt Fald op til Sønnen paa det sidste.

*) Hans yngste Søn arvede denne Stemme og følte derfor i unge Aar stærk Dragelse til Scenens smukke Gerning.

***) Særtryk af Aarbog for Aarhus Stifts historiske Samfund.

Fillerup Overmølle, Lade og Mølledam. Fotografiet er fra 1880'erne, og ingen af de Bygninger, der er paa Billedet, eksisterer mere.

— — En skønne Dag kom en fattig ung Pige i Huset hos Niels Jensen. Hun var Datter af en tredje Degnedatter fra Gosmer, Dorthe Sophie Wissing, g. m. Anders Pedersen, der senere var i Aalstrup. Hun hed Øllegaard som sin Moster i Saxild og havde flere Søskende, hvorfor hun kom til sin ældre Kusine i Morsholt, halvvejs som deres egen. Denne unge Pige gør nu helt uventet sin Lykke hos den velstaaende Nabo, idet det nok var »Kærlighed ved første Øjekast«, og de holder snart efter Bryllup.

Det blev et langt Samliv, rigt paa ægteskabelig Lykke og paa jordisk Gods og Anseelse. Andersen blev som sin Nabo meget brugt i det offentlige Liv, var Medlem af Sogneforstanderskabet 1844—47 og dets Formand 57—59, og fik Titel af Kancelliraad. Var desuden i flere Aar Herredsfuldægtig hos Herredsfoged Rehling i Odder og holdt derfor Bestyrer paa Gaarden. Men det blev ogsaa rigt paa Sorger ved tidligt Tab af to Døtre og en meget lovende Søn. Brystsyge tog dem alle. Døtrene døde begge i 1862, Anna Sophie 15. Juli, 20 Aar gl., Rasmine 10. Oktbr., 18 Aar gl. Sønnen Theodor Andersen er født i Septbr. 1846, bliver Student med Udm. fra Aarhus i Juli 63, altsaa ikke fyldt 17 Aar, afslutter et smukt Ungdomsliv med jur. Embedseksamen i Januar 1869, hvorefter han gør en stor Udenlandsrejse, men vender syg hjem og dør 11. Jan. 1870 paa Aarsdagen for sin Eksamen. Ogsaa Brystsyge. Endnu samme Aar udgav de sørgende Forældre Sønnens Digte som en Erindring til dennes Venner. Samlingen er dateret, saa det ses, at af de 78 Digte er over Halvdelen skrevet før 1864, enkelte endog før 1862, deraf endda en rigtig smuk Salme med Langfredagstema. Det er ikke almindeligt i 15-Aars Alderen

Andre Digte er muntre Lejlighedsvers, der giver Indblik i Odderegns unge Sammenkomster i 60erne. Men de fleste er af alvorligt Indhold; det gælder selvsagt især dem fra 64.

Tabet af Døtrene og Sønnens Studieophold i København kunde vel give Forældrene Tanker om at flytte over til ham. De bliver dog, til Morsholt oplever sin Ulykke: Hele Byen brændte 1868. Ilden opstod netop i deres Gaard. Saa solgte de Jorderne til Forpagter Aggesen, Rathlousdal, der ogførte Vejlskovgaard nede ved Horsens Landevejen. Gaardtomten lagdes til Naboejendommen (Jørgen Sørensen), men endnu staar en Del Frugttræer som Minde og kaldes stadig »ovre hos Kancelliraadens«. — Men et varigere Minde satte det aldrende Ægtepar sig, idet de bestemte Hovedparten af deres Formue til en Stiftelse for ældre Folk, fortrinsvis af Familien, men derefter for Folk fra Morsholt og Fillerup, hvor de havde levet, og Formuen var samlet. Stiftelsen blev bygget i Odder.

Kancelliraad Rasmus Andersen fødtes i Fillerup 29. Decbr. 1807 og døde i København 10. Juni 1879.

Hans Hustru Øllegaard Pedersen fødtes i Aalstrup Skole 27. Jan. 1818 og døde i København 31. Juli 1889.

— Ogsaa Niels Jensens Gaard brændte altsaa, men da var de forlængst andet Steds. Gaard med Tomt og Mark købtes ind til Nabogaarden (Espen Rasmussen). Den 5. Gaard flyttedes ligesom Andersens ud paa Marken (Pilgaard). Kun 2 byggedes da op paa de gamle Tomter. Morsholt, der var bleven udskiftet i 1798, blev saaledes nu ogsaa delvis udflyttet og fik følgelig et helt nyt Udseende. Hvor de to Familier, vi her har syslet med, levede en Række Aar og øvede en frugtbar Manddomsgerning, er da nu kun nogle Træer og grønne Agre tilbage. Er vort Sind stemt til en stille Lytten, kan Suset fra Træernes Kroner og Tonerne fra en enlig Lærke over Tomterne fortælle os om Livets vemodige Korthed og maaske klæde deres Tanker i Slutningsordene fra »En Landsbydegns Dagbog«: »Anlangendes et Menneske hans Dage er som Græs, som et Blomster paa Marken, saa skal han blomstre. Naar Vejret farer hen over det, da er det ikke mere, og dets Sted kender det ikke mere. Men Herrens Miskundhed er fra Evighed og indtil Evighed«.

— — Det var i 1851, Niels Jensens flyttede Teltpælené. De var bleven velstaaende nok til at kunne købe en bedre Gaard. Saa solgte de den lille, i Drift noget besværlige Ejendom for 6000 Rdl. Sølv til en Chr. Kiørboe, Broder til Kammerraaden i Skjægs Mølle, og købte Gaarden i Sander, som de var i Stand til at udbetale 8000 Rdl. Sølv i og saa endda tage fat paa Nyopførelse af tidssvarende Bygninger.*) Den er paa godt 6 Td. Htk. og en udmærket Gaard, særlig ved en fortræffelig Eng — igen en Del af det Lavdrag, der i fjerne Tider maaske var det smalle, skillende Vand mellem Øst og Vest.

*) Der fulgte tillige Aftægtsydelse med til afgaaende Gmd. Niels Andersen og Hustru Bodil Pedersdatter. Den skulde ydes i Naturalier, men ansløges til 600 Rdl. Den varede i 27 Aar.

Paa denne større Gaard kunde Kræfterne nu rigtig komme i Brug, ligesom der ogsaa kunde tages levende Del i, hvad der efter Krigen og Frihedens Givelse rørte sig kraftfuldt i 50ernes lykkelige Opgangsaar paa folkeligt og kirkeligt Omraade. Især kom Skolespørgsmaal paa Bane. Folkefrihed giver Ansvar; har jeg Stemmeret, bør jeg ogsaa skaffe mig en Mening. Altsaa maa der Oplysning til, Børneskolen maa forbedres, og Skoler for Voksne var nok værd at faa i Gang. Endnu i Morsholt havde man til de mindste Børn brugt en Skrædder, han sad paa sit Bord med Naal og Traad, og de smaa paa Skamler rundt om ham. Sdøpen Hans kaldtes han i Folkemunde efter et overflødigt Ord, han ofte brugte (Guds D. og P.), og hans Undervisning var selv sagt meget ringe.

Skoleloven af 1814 blev forbedret i 1856. Og navnlig kom Folkehøjskoler paa Tale. Grundtvig havde allerede i 30erne slaaet til Lyd for dem, som han jo i det hele trods alle sine lærde og fornemme Forfædre ejede en sjælden Kærlighed til Menigmand, jvfr. hans Fuglevise fra 1841: Det være skal vor bedste Fryd, som Skjalde barneglade, naar hoppe kan til Sangens Lyd selv bare Ben paa Gade.

I Odderegningen kom det da paa Tale at oprette en saadan Skole for Voksne. Og Saxild, hvor der ved den trange Herremandstids Ophør havde været det usædvanlige Tal af 14 Selvejere, maatte have Betingelser for at bære en saadan frem. I Foraaret 1852 stiftede da en Kreds af Gaardmænd »Foreningen for Oprettelse af Vinterskoler for Almuens konfirmerede Ungdom i Hads og Ning Herreder«. Den 24. Maj udsendes Opfordring til at understøtte Bestræbelserne ved at anmelde Optagelse i de Skoler, som bliver at oprette, ved at yde Pengebidrag til Skolernes første Iværksættelse. De skulde begynde d. 1. Oktober og vare 7 Maaneder. Der skulde undervises i Boglæsning, Skriftlæsning, Skøn- og Retskrivning, dansk Stil, Regning, Historie, Geografi og saa vidt muligt tysk, Sang og Musik. Undervisningspenge ansattes til 10 Rdl.

— Komiteen bestod af Lærer N. P. G. Nielsen, Saxild (Fmd.), Gdr. Anders Hansen, Oldrup, Gdr. Niels Jensen, Sander, Gdr. Jens Nygaard, Boulstrup, Gaardfæster Ole Thuesen, Rude (N. J.s Svoger), Gdr. Jens Andersen, Østerby, Gdr. Mikkil Christiansen, Beder, Gdr. S. Jacobsen, Langballe og Gaardfæster N. Jensen, Fløjstrup. — Opfordringen blev ogsaa indgivet til Kongen, og Frederik d. 7. gav straks Tilsagn om et Bidrag paa 500 Rdl. af Chatolkassen. Derved saa Komiteen sig i Stand til »med Sikkerhed at kunne love 2 Skolers Oprettelse« i 1852, idet man haabede, »at Befolkningen i Distriktet vil følge det af Hans Majestæts givne Eksempel, det er først, naar Folket selv vil arbejde paa at afhjælpe sin Trang i saa Henseende, at den saa usædvanlige Reform af Almueskolevæsenet vil kunne ventes at faa den rigtige Retning«.

Da Kongen d. 4. Juli 1852 besøger Aarhus, hyldes han af et Bondetog paa 5-600 Mand til Hest; en Deputation fra Komiteen faar Foretræde for at takke for Gaven, den unge begavede Jens Nygaard er Ordfører og fortæller Kongen, hvad der har bevæget dem til at tage denne Sag op: »Det er Erkendelsen af,

hvor meget vi endnu staa tilbage i Dannelse, og hvor nødvendigt det er for vor Ungdom at naa et højere Oplysningstrin for at kunne varetage de Anliggender, der mulig vil blive at iagttage ved den forventede ny Kommunallovs Indførelse«.

Kort efter blev Provst Weisner i Gosmer Formand, og der stiles nu efter 2 Skoler, i Saxild og i Ask, hvis der meldte sig over 30 Elever. Der meldte sig dog kun 19, og Ask gik dermed ud. »Den højere Bondeskole« i Saxild, som den nu kaldtes, lededes til 1857 af Lærer Nielsen, derefter af den bekendte Regnebogsforfatter N. Andersen og naaede under hans Styrelse i sin 23 aarige Levetid vel ikke de store Elevtal, dog et Par Vintre over 30, men den var jo ogsaa først og fremmest en Egnsskole. Det var en Skole, hvor Eleverne bestilte noget og naaede meget af det, der var Maalet. — Der sluttedes altid med Eksamen. Ning Herred fik jo siden sine Skoler i Viby, Testrup og Ask med hver sit Præg. De stærke Kampe mellem Bjørnbak og Nørregaard kunde maaske have været sparet, de vilde jo hver paa sin Vis Ungdommens Vel.

Ved det ovennævnte Bondetog har Niels Jensen formentlig været Fanebærer. I alt Fald opbevaredes en saadan brugt Fane i Gaarden i Sander i mange Aar. Nu er den i Odder Museum. Han var da med inde hos Kongen; thi han mindedes siden, hvor varmt Kongen med Taarer i Øjnene takkede, fordi man ogsaa ønskede at overbringe sin Hilsen til Grevinden »for hun har gjort mig lykkelig«.

De, som kun kendte Niels Jensen flygtigt, ansaa ham sagtens for opbrusende og selvfølende. Som den varme Natur han i høj Grad var, maatte Følelserne af og til bruse over, men hellere det, end den Kølighed, der har let ved at være ligevægtig, fordi den intet elsker. Han kunde sige med Bjørnson: Jeg kæmper helt foruden Had, thi hvad jeg elsker, gør mig glad, men varm og vred tillige. Og hvad Selvfølelse angaar, kunde man ikke kende ham længe uden at opdage den kostelige Evne til at beundre andre, altsaa havde han arvet af sin Mors Ydmyghed. Og blev hans Beundring undertiden for stærk, det var dog atter bedre end den stakkels kolde og golde Kritik, der hindrer i at give sig hen i eller til noget og derfor gør Livet fattigt. Saa havde han forøvrigt der den Lykke, at hans kloge og roligere Mage kunde holde lidt igen. I deres Dagligstue hang Billeder af Frederik 7., Monrad, Grundtvig, Luther og Napoleon; ikke tilfældigt, det var af dem, han beundrede hver efter sin Art og Gerning. Den franske Kejser havde jo ikke været Danmark til Gavn; tværtimod, hans Krige blev jo vor Fattigdom. Men det var hans storladne Bedrift, der vakte Beundring hos en, der forstod, at vi er her for at udrette noget. Og hvor meget man end afskyr Krig, hvem kan staa ved hans Grav under Invalideskirkens Kuppel og læse Navnene paa alle hans stolte Sejre i Krans paa Gulvet omkring hans Kiste uden at gribes af denne Gigants Bedrifter. Saa stærkt interesserede hans Historie, at Niels Jensen fik Jens Nygaard i Boulstrup og en Mand mere til sammen med sig at abonnere paa

Thiers mægtige Værk om »Konsulatet og Kejserdømmet«. Og at han huskede meget af det, kom et lille Spørgsmaal en Dag til at vise. Han spurgte mig: Hvor var det nu Napoleon gik paa Løjtnantskole? Jeg var dog Student den Gang, men han kom alligevel først paa det.

At vort tredobbelte Tab i 63-64-66: En folkekær Konge, et omstridt Land og et Stykke af den nyvundne Frihed gik ham nær til Hjærte, vil enhver

Jens Nielsen, Sander.

forstaa. Maaske det bidrog noget til, at de kort efter gav Gaarden fra sig. Men de havde da ogsaa en dygtig Søn, der var rede til at fortsætte, og de var bleven saa velstaaende, at de kunde give ham den paa saadanne Kaar, at han kunde være tjent med det. Han kom i mange Maader til at fortsætte sin Fars Gerning. Navnet Jens Nielsen, Sander, var i et halvt hundrede Aar et af Egnens kendte. Han døde først 1922, 89 Aar gl.

Efter at have boet nogle Aar i Aarhus, hvor han skaffede sig et og andet Arbejde, f. Eks. vistnok ved Wistofts Brandkasse, købte de Hus i »Slippen« i Odder og fik her Lov til at leve endnu en lille Snes Aar og være optaget af adskillige gode Ting. Hans aldrig trættede Almen-Sans gjorde ham til varm Afholdsmand og stærkt interesseret i Bladfor-

holdene i Odder, idet han mente, at de mange, der endnu ikke havde Sans for eller Raad til at holde et større Blad, burde hjælpes til et godt lille lokalt Blad. Til den Ende gik han mange mødige Trin til Gunst for den højrefarvede »Odder Avis«, skønt han naturligvis var Venstremænd. Han havde gennem sin Læsning og Brevskrivning i Aarenes Løb ogsaa faaet saa megen Sans for godt Sprog og ret Stil, at han kunde øve sund Kritik over ikke blot Indhold, men ogsaa Form i Bladenes Artikler.

Hans stadige Trang til at være i Virksomhed gjorde ham nu rigtig for Alvor til Husflidsmand. Havde Tiden været knap til det i hans travle Manddomsvirke, blev den nu anvendt i den Retning. Loftet i deres lille Hus var et rent Snedkerværksted, og en Mængde nyttige Ting og enkelte fine Ting udgik derfra. Indtil han en Dag faldt og fik et svært Benbrud, der vel lægtes, men dog svækkede baade Gang og Virke.

Men saa længe han var rask, maatte han være med i, hvad der havde vundet hans Hjærte. Ikke sjælden rejste han til København, hvor hans yngste Søn boede i flere Aar. Men især var han den hyppige og kærkomne Gæst hos de hjemlige Børn. Helst naar der var travlt i Slet og i Høst; thi at hjælpe til var hans Lyst. Og nøjagtigt skulde Arbejdet udføres. Ve os, om vi satte en sjusket Høstak.

Som Havet aldrig er kedeligt, fordi det altid har »noget paa Hjerte«, ogsaa naar det »blank og rolig staar med Himlen i sin Favn«, saadan er det med de Mennesker, der har et levende Sind. Vilde Niels Jensen gerne arbejde, vilde han ogsaa gerne samtale, fortælle, han havde altid noget paa Hjerte. Ved et af sine mange Besøg i mit Hjem kom han saaledes til at give mig en større Gave, end han selv anede. Ret gammel kan jeg ikke have været, thi i Talen forekom Ordet »Bestik«, og det var mig i den Forbindelse meget dunkelt, jeg kendte kun et Tegnebestik fra Skolen. Skønt det maa være mindst 60 Aar siden, staar det hele mærkelig levende og klart. Vi havde i vor daglige Opholdsstue faste Bænke omkring Spisebordet. Straks han kom ind, tog han Sæde paa Yderenden af denne Bænk, og uden større Indledning, men vel med Anledning i noget Nutids-politisk gik hans Tanker tilbage til Frederik den 7.'s Dage, og med al den Kærlighed, hans Hjerte rummede, og al den ægte Patos, der var ham i Kødet baaret, fremsagde han nu Vers for Vers uden mindste Hukommelses-Standsning, Godtfred Rodes højstemte Digt om Kongens Død og Hjemfærd:

Ud fra Flensborg-Fjordens Blaa
 gaar et Skib paa Codans Bølge,
 Orlogsmænd i Møde gaa,
 Orlogsmænd er i dets Følge.
 Hilst af Malmets dybe Røst
 Stævnen staar mod Sjællands Kyst.

Glider det nær under Land,
 flokkes Folket for at skue.
 Mødes det paa viden Strand,
 løfter Sømand deres Hue.
 Vidne gaar det af dets Spor:
 Kongen, Kongen er ombord!

Vell! saa vender glad han hjem,
 ej derovre har han blundet.
 Nu som før, hvor han drog frem,
 har han nye Hjertes vundet.
 Finde vil han i sin Bo
 nu som før de gamle tro.

Vist paa Agterdækkets Tind
 staar i Vindens Pust han oppe,
 og hans ægte Sømandssind
 svulmer frit paa Bølgetoppe.
 Og saa kaster han et Blik
 paa sit eget Livs Bestik:

»Sælsomt var mig Børen god,
 sælsomt fik jeg Bølger milde,
 et kun stævner jeg imod:
 elskes det var det jeg vilde.
 Nu har jeg paa Snekken med
 hele Danmarks Kærlighed.

Gik der Mulm for Blik og Hu,
 saa jeg tvivlsom maatte tøve —
 »Har mit Folk jeg med endnu?«
 spurgte jeg, det var min Prøve.
 Det Kompas med sikker Naal
 viste Vejen til mit Maal.

Og saa fik jeg Danevang
 ved Guds Bistand vel betrygget.
 Fremmed Vold og hjemlig Tvang
 imod dem jeg Skanser bygged;
 bærer nu paa Snekken med
 hele Danmarks Kærlighed!«

Hvad! Er Kongen ej paa Dæk!
 Nødig tyr han til sin Køje!—
 Jo, han er der, men hans Træk
 dølges for vort Spejderøje.
 Kongen er bag Teltets Fold,
 Kongen er der, bleg og kold.

Stille! Stille, Østersø!
 Skibet vug paa lette Vover!
 Bær det blidelig mod Ø,
 sagte syng, mens Kongen sover!
 Vi, vi bøje os mod Jord:
 Kongen, Kongen er ombord!

Det blev en Time i Historie. Og i Poesi. Den Dag fik en lille Dreng Indvielse til Fremtidsgerning. Takken derfor lever endnu i hans Sind.

Men disse Besøg maatte jo omsider høre op. Uheldet og almindelig Al-

derssvækkelse gjorde sig gældende. Charons Baad ventede ogsaa paa at sejle dem over det dybe Vand. Mette holdt sig længst rank. Skønt lidt ældre bevarede hun sin lette Gang endog flere Aar efter hans Død. I 1888 vovede hun sig endog til Udstilling i København og til et sidste Besøg hos Kusinen fra de unge Morsholtdage.

Men mest sad de nu hjemme i deres kønne lille Stue i Slippen. Andagtsbog og Opbrudstanker vandt voksende Plads i Sindet. Pastor Thygesen havde gjort dem den Tjeneste at laane dem Monrads dybsindige Prædikener, dem fik de megen Glæde af. Mette havde ikke noget let Sind, ofte kunde sukkende hun udbryde: De Tanker! De Tanker! En Søndag Morgen kom hendes Datter, paa Vej til Kirke, et Øjeblik indenfor og fandt hende i dyb Vrede. Da Datteren paa Hjemvejen atter kom ind, modtoges hun af et Smil og de Ord: »Mens du har været i Kirke, har jeg læst en af Monrads Prædikener, og nu synes jeg, jeg kunde omfavne hele Verden«.

En anden Dag var han ud fra samme Biskops Tanker om »Den utro Husholder« (9. S. e. Trt.) standset ved de Ord: »Gører Eder Venner ved den urette Mammon, for at de, naar det er forbi med den, maa modtage Eder i de evige Boliger«. Hvad skal der forstaas ved den urette Mammon? spurgte han. Det jordiske Gods, hvorved der klæbes saa megen Uret, svaredes der. Eller: Det Mammon, der er uægte Værdi i Sammenligning med den Skat, Møl og Rust ikke kan fortære. Og dog ikke ringere, end at den, rettelig anvendt, kan gøre os Venner for Evigheden, naar vi ved dens gavmilde Brug hjælper Mennesker paa Vej ind i Jesu Kristi Menighed og saaledes »nærmere dig, min Gud« og dine evige Boliger, hvor »saa frydelig der til evig Tid med Venner i Lys vi tale«.

Da Skrøbeligheden blev større, flyttede de til Sønnen og Svigerdatteren i Sander, der plejede dem kærligt. Her døde Niels Jensen 7. Juli 1889. Hans stærke Støtte gennem de mange Aar, med hvem han havde holdt Guldbryllup allerede i 1882, blev over 91, døde først 24. Marts 1900. Hun naaede altsaa at se et nyt Aarhundredes Morgenrøde.

Maatte alle vi, som hører dem til, mødes med dem og med alle, som hører Jesus til, naar Evighedens Aarhundrede bryder frem med Opstandelsens Morgenrøde! (Johs. 17. 24.)

For værdifulde Oplysninger, især megen Statistik, bringer jeg min bedste Tak til mine to Fætre: Fhv. Gdr. Jens Andersen, Gylling, og Bureauleder Carl Gustav Nielsen, Gentofte, samt Skolebestyrer Th. Madsen, Odder.

Døroverligger fra Constantinsborg 1630.

S. K. 1225.

Stadsgaards eller Constantinsborgs Historie indtil Aar 1780.

Udarbejdet med Understøttelse af Den grevelige *Hjelmstjerne-
Rosencroneske* Stiftelse.

Af *Poul Rasmussen.*

Af utrykte Kilder har foruden de i „Østjydsjk Hjemstavn“ 1942, S. 56, anførte været benyttet Aarhusgaards Lens Regnskaber og Jordebøger, Jordebøger indsendte i H. t. Miss. af 30.-8.-1660, Herredsbogen for Ning Herred 1660, Havreballegaard Amts Ekstraskatteregnskaber, Regnskaber for Konsumtion og Folkeskat med Bilag, Udskrift af Procedure, Akter og Dom i den Sag, der blev ført for den i H. t. kgl. Befalinger af 12.-8.-1707, 19.-9.-1707 og 16.-3.-1708 nedsatte Kommission (Protokol Dc 22 i Aarhus Byraads Arkiv), Auktionsprotokol for Marselisborg Birk 1725—1820, Skifter efter Stamhusets Besiddere og deres Hustruer.

Jorder, som blev lagt ind under Gaarden 1700—1780.

A. Vesterenge.

Af den i »Østjydsjk Hjemstavn« 1942 meddelte Oversigt over Jordtilliggendets Historie indtil Aar 1700¹⁾ fremgaar det, at Stadsgaards Enemærke i Constantin Marselis' Tid var blevet betydelig forøget. I 1699 døde Constantin Marselis imidlertid, og de efterfølgende Besidderes Bestræbelser gik i alt væsentligt kun ud paa at sikre saa meget af Marselis' Gods som muligt for sig selv og for Gaarden.

Vesterenge, der ligger i Brendstrup Bys Mark i Tiilst Sogn, grænsende op til Skejbs og Aarhus' Marker, havde ifølge Erklæringer, som Amtsforvalteren afgav i 1708 og 1709 (Kommissionsprotokollen), fra Arilds Tid ligget til Marselisborg, hvorfra Skatterne var svaret lige til Sophie Charisius' Død i 1706. Efter hvad de Bønder, der havde været med til at slaa Vesterenge og føre Høet derfra, kunde oplyse, var Høet fra Vesterenge ogsaa altid indbjerget til Marselisborg, naar bortses fra nogle enkelte Aar, hvor Herskabet lod nogle faa Læs føre til Stadsgaard. Skønt det altsaa synes utvivlsomt, at Vesterenge oprindelig har hørt til Marselisborgs Tilliggende, var de ikke ved Matrikuleringen i 1680erne blevet opmaalt under Hovedgaardens Takst, ej heller ved Baroniets Oprettelse blevet indført i Baroniets Jordebog. Da Marselisborg efter Sophie Charisius' Død kom i Grev Gyldenløves Besiddelse, medens Stamhuset Constantinsborg og det øvrige Gods tilfaldt hendes anden Mand, Baron Peter Rodsteen, gjorde Baron Rodsteen derfor Fordring paa Vesterenge, som den Kommission, der var blevet nedsat for at afgøre denne

¹⁾ Af den øde Jord, som Anna Holck til Stadsgaard i H. t. „Østjydsjk Hjemstavn“ 1942, S. 60, erhvervede fra Præbendet i 1573, skulde der efter Jydske Registre l. 108, svares 1 Ørtug Byg, 1 Ørtug Havre og 1 Fjerding Smør. Den samlede Kornafgift var altsaa ganske som

og de andre Tvistigheder, som Baroniets Aflevering havde givet Anledning til, ved sin Dom af 14.-10.-1709 tilkendte ham i Overensstemmelse med hans Paastand (Kommissionsprotokollen).

Vesterenge, som Peter Rodsteen 16.-6.-1710 (L.A.) havde tilskødet den nye Besidder af Stamhuset, Christian Charisius, blev ved Skiftet efter dennes Hustru, Dorothea Rosenlund, som afsluttedes 30.-12.-1726, udlagt til en Gældsfordrings Fyldestgørelse, men indløst af hendes Stedfader, Thøger Lasson til Rødslet. Thøger Lasson havde lovet, at Godset skulde staa det af Børnene til Løsning, som kom til at besidde Stamhuset, og da Constantin August Charisius havde overtaget Constantinsborg og tilbagebetalt de udlagte Penge, tilskødede Thøger Lassons Enke ham 30.-1.-1738 Vesterenge (L.A.).

17.-5.-1766 havde Constantin Aug. Charisius afstaaet Vesterenge til Jens Lassen i Brendstrup, som dog den 27.-2.-1767 solgte Ejendommen til Charisius igen (L.A.). Først ved den Auktion, som efter Kirstine Gyldenkrones, Constantin Charisius' første Hustrus, Død blev afholdt 12.-8.-1771, fik Vesterenge for bestandig en anden Ejer end Besidderen af Stadsgaard, idet de for 3200 Daler blev tilslaaet Ole Secher i Aarhus.

Vesterenge, som i Matriklen 1688 blev ansat til 1 Td., 7 Skpr., 3 Fj. og 2 Alb. Hartkorn, brugtes, saaledes som det fremgaar af Forpagtningskontrakter m. v., til Hovedgaarden, skønt de laa over en Mil fra Gaarden. Efter hvad der oplyses i Hoveriesterretningerne fra 1791, kunde der slaas 100 Læs Hø i Vesterenge²⁾.

B. Skove uden for Enemærket.

Saavel i 1703, da Stamhuset blev oprettet, som i 1799, da Jordebogen i Anledning af Auktionen over Stamhuset blev affattet, var Hovedgaardens Skovskyld, naar bortses fra de Skovlodder, der havde hørt til Morten Povlsens Gaard, paa 1 Td., 2 Skpr., 2 Fj. og 1½ Alb. frit Hartkorn, saaledes at Gaardens Skovtilliggende ikke i Tiden 1700—1780 synes at være øget paa Fæsterne Bekostning. Med Sikkerhed at bygge paa Hartkornsuppøvelserne er dog ikke muligt, da en Del Skovlodder ikke var matrikuleret, og Inddragelse af Bøndernes Skov under Hovedgaarden var uden større praktisk Betydning, for saa vidt som Fæsterne normalt kun maatte fælde de Træer, Herskabet lod udvise til dem, medens paa den anden Side de Bønder, som ikke havde Skov til deres Gaarde, fik Tilladelse til at fælde Træer og drive Kreaturer paa Græs og Svin paa Olden i Hovedgaardens Skove.

Til det Gods, som Stamhusbesidderne ejede privat, men lod drive sammen med Stamhuset, det saakaldte Allodialgods, hørte tre smaa Ejendomme med Skov, nemlig et Stykke Skovjord paa 1 Td., 3 Skpr., 2 Alb. Hartkorn, som laa lige Syd for Søen og Øst for Enemærket, og som Kongen 11.-8.-1752 tillod Stiftsprovsteembedet at afstaa til Constantin Charisius for 525 Rdlr. (L.A.), Bispeskoven, som ikke var skyldsats³⁾, men ogsaa laa i Staurup By-mark, rimeligvis der, hvor nu Udflyttergaarden Bispegaard ligger, samt et Stykke Skov i Tranbjerg Sogn, der ikke var skyldsats, og som Mænd i Ingerslev vist nok tilskødede Christian Charisius 9.-6.-1721 (L.A.).

Disse tre Ejendomme, som fik hver sit Huse, Ebbehuset, Bispeskovhuset og Tingskovhuset, men utvivlsomt i øvrigt har været drevet som Hovedgaardskov, blev saa godt som altid⁴⁾ købt og solgt sammen med de 5/14 af Morten Povlsens Gaard, for hvis Skæbne der er gjort udførligt Rede i »Østjydske Hjemstavne« 1942, S. 67.

i 1427 1 Pund Korn. — Ifølge »Østjydske Hjemstavne« 1942, Side 61, skulde der endnu i 1867 svares 2½ Td. Havre i aarlig Leje af Smedetofte, Domkirkens Jord i Stadsgaards Enemærke. Efter hvad Godsejer Pontoppidan elskværdigst har oplyst, er Fæsteafgiften nu kapitaliseret med en Obligation paa 1387 Kr. 33 Øre, der hver Termin forrentes med 34 Kr., 70 Øre. Disse Penge er altsaa Afløsning for den Afgift, Stadsgaards Besiddere har svaret i det mindste siden 1609, og det sidste Minde om den for længst forsvundne Landsby, Stad. — I »Østjydske Hjemstavne« 1942, S. 65, bemærkes det, at Tidspunktet for Morten Povlsens Afstaaelse af sin Gaard til Marselis ikke kan opgives. Af en Proces, som 10.-3.-1709 blev ført for Marselishørg Birketing, fremgaar det imidlertid, at Morten Povlsens Fæstebrev er dateret 15.-4.-1687, saa efter al Sandsynlighed har han solgt sin Gaard i Beg. af 1687.

²⁾ Ved sin Dom af 14.-10.-1709 tilkendte Kommissionen ogsaa Baron Rodsteen en Part af Bilbjerg i Tilst Sogn. Af Sagens Akter fremgaar det imidlertid, at Bilbjerg var lejet bort og altsaa ikke lagt ind under Hovedgaarden.

³⁾ I Skov-, Eng- og Græsningstaksationsprotokollen ansættes Bispens Skovskifte i Staurup til 10 Svins Olden. Ikke desto mindre omtales det slet ikke hverken i Modelbogen eller i Matriklen.

⁴⁾ Landsdommer Schinkel erhvervede dog de tre Huse og Skovlodder allerede ved Auktionen 1771.

Stadsgaards Bygninger og Park i Tiden indtil 1780.

Efter at Frederik den Anden i 1583 havde erhvervet Stadsgaard, ejede han saa store sammenhængende Skovarealer der paa Egnen, at de kunde anvendes til Kongens Yndlingsbeskæftigelse, Jagten. For at have et Sted, hvor han kunde tage ind under Jagten, befalede han 20. Marts 1587 Lensmanden »at bygge et Hus paa Stadsgaard, eet Loft højt, lade det mure mellem Stolper og tække med Tagsten og lade lave Kamre og Værelser deri, saa Kongen og Dronningen kunde have bekvemme Gemakker deri ligesom i andre Jagthuse«.

I Juli og August 1587 opholdt Frederik den Anden sig i Jylland, og selv om han ikke synes at have været i Aarhus, har han rimeligvis modtaget Indberetning om sit nye Jagthus og hørt, at det laa saaledes, at alle og enhver kunde kigge ind i Kongens Gemakker. Under alle Omstændigheder gav han den 30. August Lensmanden Ordre til at sætte et Plankeværk om Jagt-huset, saaledes at der ikke blev Adgang til Vinduerne.

27. Juni 1603 traf Christian den Fjerde Bestemmelse om, at et stort Hus, der stod paa Stadsgaard, skulde nedbrydes og igen opsættes paa Havreballe-gaard, hvor det skulde bruges til Kornhus. Af Lensregnskabet 1603—1604 fremgaar det, at det paagældende Hus var 17 Bindinger stort og havde to Kviste. Da Huset aabenbart har været ved god Magt, men overflødigt for Gaardens Drift, kunde man fristes til at antage, at det drejer sig om Frederik den Andens Jagthus.

I »Aarhus Stiftstidende« 26. April 1925 oplyser Søren Knudsen, at det Stykke Tømmer, som er afbildet Side 41, sidder i en Gaard i Stautrup, men oprindeligt har været en Døroverligger paa Stadsgaard. Af Tømmerstykkets Indskrift fremgaar det, at det har siddet i et Hus, som er opført i 1630, og da Stadsgaard paa det Tidspunkt var fæstet bort til en Mand, der hed Peter Gregersen, er det sandsynligvis hans Bomærke, som er indhugget til venstre for Indskriften. Hvordan Huset fra 1630 og Gaardens øvrige Bygninger har set ud, ved vi ikke, da Gaarden var fæstet bort, og Udgifterne til Opførelse og Vedligeholdelse af alle andre Bygninger end Jagthuset derfor ikke skulde opføres i Lensregnskaberne, den eneste bevarede Kilde fra Tiden før 1660, hvor vi kan vente at finde Oplysninger om de Gaarde, som tilhørte Kronen i Aarhusgaard Len. En Del af de gamle Bygninger er dog sikkert blevet staaende ogsaa efter Ombygningen i 1677, og naar Gaardens Grundplan ikke var strengt aksefast i 1795 (se den Side 47 gengivne Beliggenhedsplan), hænger det utvivlsomt sammen med, at det gamle Anlæg har sat sit Præg ogsaa paa den nye Gaard.

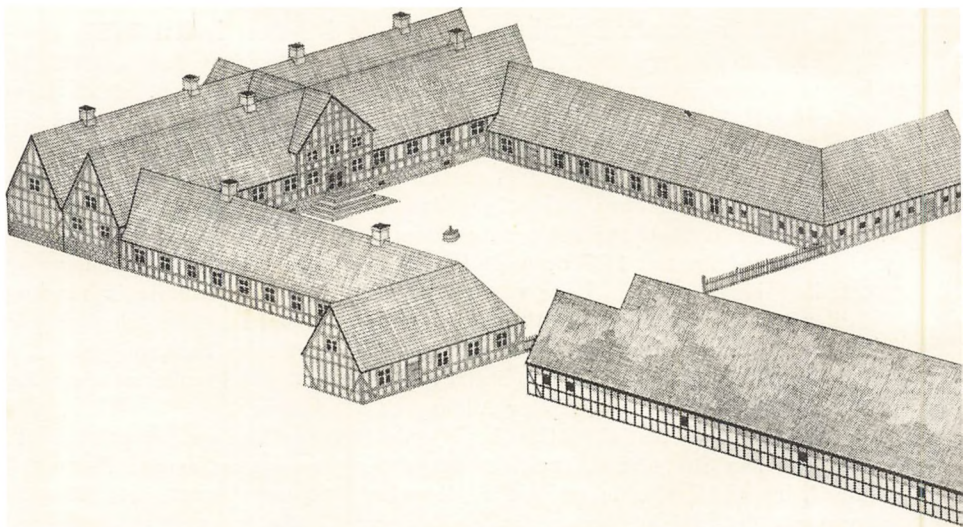
Da Constantin Marselis kaldtes til Danmark for at overtage Bestyrelsen af de Godser, Faderen havde overladt ham, valgte han »for dens behagelige Situation« Stadsgaard til Opholdssted og lod i 1677 Gaarden helt ombygge. Om de Bygninger, Marselis opførte, faar vi Underretning i det Syn paa Gaard og Gods, som Baron Rodsteen lod afholde efter sin Overtagelse af Stamhuset, og som er indført i Tingbogen for Marselisborg Birk den 3. Maj 1707.

Ifølge Synsforretningen bestod Stadsgaards Bygninger af: A⁶⁾ »Det nordre Hus ud til Haven«, som »bestaar af 29 Fag. Paa det vestre Hjørne er Muren under Jordleden⁷⁾ meget forfalden. Ved det nordre og østre Hjørne er Jordleden mesten forraadnet. — Paa samme nordre, vestre og østre Sider er Væggene meget brøstfældige; fattes en ganske Del Vinduesruder. Den østre Gavl paa samme Hus er nødtrængende for Skælning⁸⁾ oven

⁶⁾ For Overskuelighedens Skyld er hver af Gaardens Bygninger betegnet med sit særlige Bogstav. Alle Oplysninger, som ikke vedrører selve Bygningerne, er sat i kantet Parentes.

⁷⁾ Den nederste Bjælke i et Bindingsværkshus, jfr. »Østjydske Hjemstavn« 1942, S. 54.

⁸⁾ Understrygning.

Constantinsborg Borggaards og Lades
Rekonstruktionen er foretaget paa Grundlag af de to Synsforretninger og Beliggenheds

paa Loftet. Saa vidt vi kunde se, fattes paa den østre Ende over tre Fag at skælles. B. Paa det vestre Hus i Haven, som er 26 Fag, er tvende Bjælker ganske afstødt i Naglehullerne og en Del af de andre Bjælker ganske fortrukket. Fattes og i lige Maader en stor Del Vinduesruder. C. Derved staar et nyt Hus, som strækker sig i Vest med Gavlen ud til Haven; er det 6 Fag, som er uden Brøstfældighed. — D. Det østre Hus ud til Haven er 25 Fag, som er ganske brøstfældige paa Undertømmeret. — E. Derved staar et nyt Hus, som strækker sig i Øst med Gavlen og er uden Brøstfældighed. — F. Pomeranshuset i Haven fattes paa den østre Ende en Del Skælning under Taget. Begge Buerne paa Salen er ganske revnede. Mellemskellene⁹⁾ imellem Gemakkerne er ogsaa revnede. Ved begge Siderne af den nordre Dør til Pomeranshuset er en stor Del Kalk færdig at udfalde. I Gangen ned til Kælderen er al Skælningen affaldet. [Gærdet omkring Haven er ganske udygtigt. Plankeværket for den vestre Side af Bomskolen¹⁰⁾ er ganske forraadnet; for den nordre Side er det nogenledes ved Magt; men for den søndre Side omkring Øksengaarden er Plankeværket ganske udygtigt saavel som imellem Haven og Hønsengaarden. Haven i sig selv er fra Volden og ned til Broen meget sunket og særdeles over Broen]. G. Inden i Borggaarden er det søndre Stuehus, som bestaar af 19 Fag, brøstfældigt paa Sugefjælene¹¹⁾; behøver ogsaa en Del Vinduesruder. D. Det østre Hus, Stalden, indtil Gaarden 25 Fag, er ganske forfaldent i Stolper og sønderdraget i Bjælkehovederne og staar paa Rav¹²⁾. Vinduesrammerne og Karmene overalt utjenlige; behøver en stor Del Skælning under Taget. Stalden indvendig behøver en stor Del Egebul til Spiltovene¹³⁾. Krybberne for 16 Spiltove er ganske forraadnede. Klædningen indvendig er ogsaa forraadnet og en Del borte. — E. I den nye Stald fattes Bul, Pikning, Krybber og Hæk-

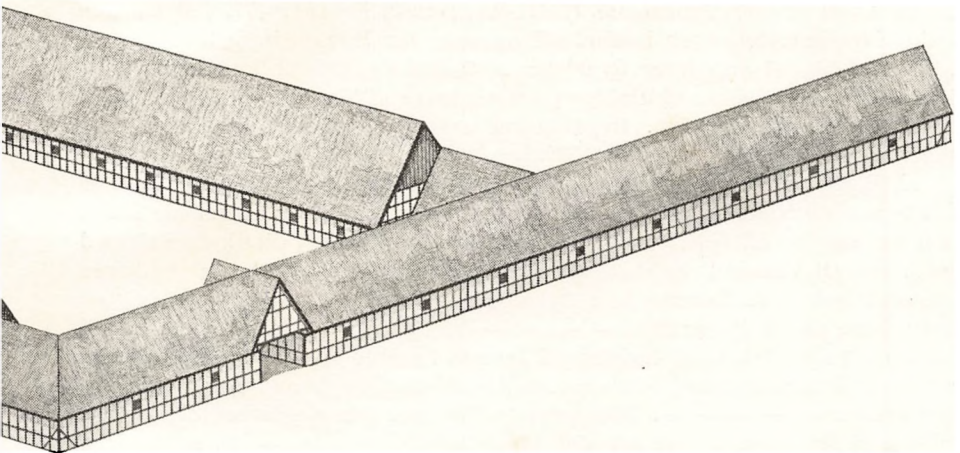
⁹⁾ Skillevæggene.

¹⁰⁾ Planteskølen.

¹¹⁾ Fjælene under Tagskægget. Se „Østjydske Hjemstavns“ 1942, S. 54.

¹²⁾ Paa Hæld.

¹³⁾ Skillerum mellem Baasene.

ger, som de kan have set ud i 1707.

. Nogen som helst Garanti for Enkelthedernes Rigtighed kan der selvfølgelig ikke gives.

ker¹⁴⁾. — B. Det vestre Hus er til Gaarden 26 Fag, fattes en Del Vinduesruder. I den gamle Skriverstue er alene anlagt Fundament til en Køkkenskorsten og ej videre. I Bryggerset er Bagerovnen ganske brøstfældig og revnet. — E. I den østre Høsegaard er det nye Staldhus 6 Fag og uden Brøstfældighed. Gavlen paa den gamle Stald er meget brøstfældig. [Stakitterne behøver Knæer¹⁵⁾, og Laagen er i Stykker]. — C. I den vestre Høsegaard er det nye Hus 6 Fag, fattes for Udspækning¹⁶⁾ og en Del Vinduesruder. — H. Hønsehuset er brøstfældigt for Vinduer. [Plankerne norden og sønden for samme Hønsehus er forraadnede i Jorden. — Kammen¹⁷⁾ i Borggaarden er overalt forfalden og meget forraadnet. Renderne til Vandspringet er meget brøstfældige]. — I. Laden bestaar af 34 Fag, fejler intet for Tømmer og Vægge uden Spækning; men i det sydvestre Hjørne vil Stolpen gaa ud fra Leden. Grunden under samme Lede er brøstfældig. Taget ind til Gaarden er helt gammelt. — J. Staldhuset og Øksenhuset er 53 Fag, hvoraf de 24 Fag imod Sønden behøver nyt Tag. En Del af Væggene forfaldne. Inden i Ladegaarden fejler Tag over 4 Bindinger paa samme Hus næst op til Ridehuset. Over Faarestien og Stalden inden i Gaarden behøves Tag over 11 Fag næst op til Laden. Neden i Øksenhuset er en Del Baase forfaldne og nogle af Opstanderne borte. — K. Ridehuset bestaar af 35 Fag, fejler en ganske Del Vinduesruder. Taget over det hele Ridehus paa begge Sider er ganske udygtigt. I den søndre Ende er tvende Bjælker tvært af og ligger nedfaldne. Porten for Vognhuset og Ridehuset er brøstfældig. — [Plankerne om Jægergaarden er forraadnede. Af Rækkerne¹⁸⁾ i Gaarden er den største Del ganske forraadnede. Af Opstanderne er en Del borte og nogle i Jorden afraadnede]. — L. Iskælderer er Taget ganske afslidt og behøver nyt Tag og en Del Lægter.

¹⁴⁾ Bul ∴ Planker, Piking ∴ Brolægning, Hæk ∴ Tømmebeholder til Foder.

¹⁵⁾ Vinkelformede Stivere.

¹⁶⁾ Udfugning.

¹⁷⁾ Beholder, Kumme, sandsynligvis ved Springvandet.

¹⁸⁾ Rækværk, Stakit.

Laagen derfor er borte og Gærde omkring optaget. — M. Sønden for Gaarden har staaet en Tegllade, som for nogle Aar siden er ødelagt og findes ikke mere«.

I December 1776 døde Constantin Charisius, hvorefter Stamhuset overgik til hans Broder, Ambrosius Charisius, som 3. Februar 1777 lod sin nye Besiddelse syne. Synet er indført i Tingbogen for Marselisborg Birk den 8. 4.-1777, og da det supplerer Synet fra 1707, skal det refereres nedenfor med Udeladelse af en Række vidtløftige Opremsninger af Materialer, som vil medgaa til Husenes Reparation. Bygningerne er betegnede med de samme Bogstaver som i Referatet af Synet 1707.

»I. *Borggaardens Hovedbygninger.* — A. Den første Længe mod Nord er tvende sammensatte og ved en Kobberrende mellem samme forenede Huse, hvor det nordre ud til Haven befandtes i Længden 28 Fag Bindingsværk med Kvist, var til Vaaning, Køkken, Gæste- og andre Kamre samt til Folkenes Spisestue indrettet. Samme hele Bygning var for saa vidt beboelig, dog vil dertil føjes nogen Reparation — — — —. G. Den anden Længe, ud til Gaarden, befandtes med Kvisten af samme Længde som ovenstaaende, var indrettet til Sovekammer, Stor- og Dagligstue med nogle andre smaa Kamre og Værelser — — — —. Det nederste Tømmer i begge forbemeldte Huse befandt vi saaledes, at det for det første kunde passere. — D. og E. Den østre Fløj i Borggaarden var bestaaende af 26 Fag. I den nordre Ende deraf var 18 Fag, som til adskillige Kamre og Indretninger var apterede, som dog med nogen maadelig Reparation kunde hjælpes, siden Undertømmeret var forsvarligt og det øverste ikke gammelt — — — —; men Stalden, som udgør de øvrige 8 Fag, foruden en Bagstald i et Sidehus, som forhen har været til Spandet og fremmede Gæsteheste, var overalt saa forfalden og brøstfældig, at den for det meste maa ombygges og indentil med nye Opstandere, Krybber, Spilrum med Tilbehør af nye Fodstykker og Loftet nødvendig skal forsynes — — — —. B. Den vestre Fløj i Borggaarden er ligeledes 26 Fag. Deri er Bryggers, Kølle, Bagerovne og indmuret Grue, 1 Borgestue og endelig Skriverstuen, som saaledes er forfaldent, at det fast overalt vil repareres — — — —. C. Paa Korshuset¹⁹⁾, hvor Forpagteren egentlig bor, findes megen Brøstfældighed. Huset er 6 Fag — — — —. [Til et Stakit eller Tralværk, som separerer Borg- og Ladegaarden fra hinanden, vil erfordres ganske nye Materialer — — — —].

II. *Ladegaardens Bygninger.* — K. Ridehuset er en stor Bygning, som bestaar af 34 Fag, og staar østen i Gaarden. Undertømmeret var for det meste godt og i brugbar Stand. Der mangledes baade Luger og Vinduer og adskillige Murarbejder — — — —. I. Laden, bestaaende af 34 Fag — — — —. J. Øksenhuset, dets hele Længde er 56 Fag — — — —. N. Forpagterens Hestestald, bestaaende af 10 Fag — — — —. H. Et Halvtag, som bruges til Høsehus og deslige, er til Dels meget brøstfældigt, men dog formenes nogenledes at kunne repareres — — — —. [Rækværket i den saakaldte Lindegang i Gaarden er aldeles forfaldent og skulde opsættes af Egetømmer — — — —. Til Plankeværket mellem Haven og Øksenhusgaarden item til Porte og Laager sammesteds udkræves til Reparation — — — —. Til Stakitværket ved Laden ned til Forpagterens Værelser og deromkring vil til nogenledes Istandsættelse medgaa — — — —]. F. I Haven er det saakaldte Pomeranshus, som er en grundmuret Bygning, bestaaende af en stor Sal og tvende Kamre med hvælvede Kældre og ovenpaa en stor Stue med nogle

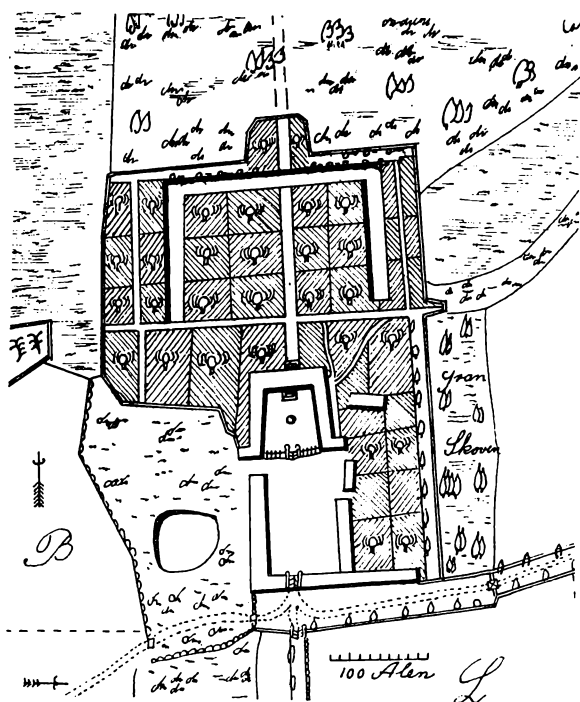
¹⁹⁾ Bygning, vinkelret paa en anden.

Tagkamre, er tækket med blaa Tagsten og Egespaan. Murarbejdet var i Henseende til Hovedbygningen meget god, men Trapperne meget forfaldne — — — —. O. P. Q. De to store Lysthuse og det tredje ved Muren ud til Iskælderen var fast øde, især de to første — — — —. [I bemeldte Have mangler alle Spoler²⁰) og Rækværker — — — —, ligesom ogsaa Haveporten og Mistbænkvinduerne be fandtes øde — — — —].«

Mellem de to Synsforretninger er der enkelte Uoverensstemmelser, som vedrører de Bygninger, der fandtes baa- de i 1707 og 1777. I 1777 var nordre og søndre Midterfløj saaledes lige lange, medens søndre Hovedbygning i 1707 op- gives at være 10 Fag kortere end den nordre. Rimeligvis er de Dele af søndre Midterfløj, som skjules af de to Side- fløje, ikke talt med i 1707, og man skulde altsaa kunne regne med, at disse Fløje hver var 5 Fag brede. Ifølge Opgi- velserne fra 1707 var nordre Hovedbygning paa 29 Fag, Borggaar- dens Østfløj paa 25 Fag og Ridehuset paa 35 Fag, medens disse Bygninger i 1777 angives at være henholdsvis 28, 26 og 34 Fag lange. Afvigelse- rne andrager kun et enkelt Fag for hvert Hus og er følgelig uden nogen som helst Betydning²¹). Endelig var Øksenhuset i 1707 paa 53, men i 1777 paa 56 Fag, muligvis fordi Portgennemkørselens Fag ikke er talt med i 1707. Under alle Omstændigheder er Forskellen heller ikke i dette Tilfælde væsentlig.

I Tiden 1660—1770 blev der i Aarhus Amt samt Øster Lisbjerg Herred opført Hovedbygninger til Hovedgaardene Rodstenseje, Rathlousdal, Øster- gaard (?), Vilhelmsborg, Lyngbygaard, Kærbygaard, Skjæring Munkegaard, Skaarupgaard, Vosnæsgaard og Kalø, som alle var af Bindingsværk. Skønt Constantin Marselis hørte til en af Landets rigeste Familier og selv boede paa Stadsgaard, byggede heller ikke han et grundmuret Slot, men nøjedes med en jævn Bindingsværksbygning, som tilmed — ligeledes efter Tidens Sædvane — kun blev holdt nødtørftigt ved lige.

Stadsgaards Grundplan er præget af Barokkens Stilidealer, for saa vidt som den symmetrisk opbyggede, trefløjede Borggaard med den klart accentuerede Midtakse aabnede sig ud mod den, fra Gaardsiden betragtet, ligele-

Beliggingsplan,
tegnat efter R. Rasmussens Kopi fra 1816 af C. A. Wesenbergs Kort fra 1795 (Gaardens Arkiv).

²⁰) Tremmer.

²¹) Gaar man ud fra, at de Oplysninger, Synsforretningen fra 1777 giver, er rigtige, har Borggaardens østre og vestre Sidefløj saavel som Laden og Ridehuset været lige lange, medens Øksenhuset har været nøjagtig dobbelt saa langt som Borggaardens Midterfløj.

des symmetriske og trefløjede Ladegaard. De smaa Vinkelfløje, som i 1707 først for nylig var bygget til Sidefløjene, hører ogsaa Barokstilen til og har givet Gaarden en umiskendelig Lighed med yngre Anlæg som Bygholm ved Horsens. Derimod bærer den daarlige Forbindelse, der efter Kortet fra 1795 har været mellem Borggaardens og Ladegaardens Midtakser, ældre Tidens Præg og skyldes utvivlsomt, at en Del af den gamle Gaards Bygninger er blevet staaende efter Ombygningen (jfr. ovenfor S. 43). Det for Arkitekturhistorien mest interessante ved Stadsgaard er utvivlsomt det Dobbeltthus, der dannede Borggaardens Midterfløj. Dobbeltthuset, der herhjemme kendes fra f. Eks. Egeskov og Fraugdegaard, har sin Oprindelse i Nederlandene, og da Marselis fra sin Barndom og Ungdom har været velkendt med nederlandsk Bygningskunst, er det ikke udelukket, at det er ham personlig, der har ønsket, at denne sjældne Konstruktion skulde benyttes paa hans danske Bolig.

Stadsgaards Proportioner var sikre og gode. Borggaardens Midterfløj var saaledes halvt saa lang som Øksenstalden, som igen var $\frac{2}{3}$ af Gaardens samlede Længde. Midterfløjens Gaardside forholdt sig til Sidefløjenes som disse til Ladens og Ridehusets (o: som 2 til 3), og Midterfløjen sammen med en af Vinkelfløjerne var lige saa lang som Laden og Ridehuset. Der kan ikke være Tvivl om, at Gaarden i sin Velmagts Dage har været smuk, velafvejet og fast i sin Opbygning.

Om Husenes Indretning i 1777 gav Synet fra dette Aar gode Oplysninger, der paa heldig Maade kan suppleres ved Hjælp af Skiftet, som blev afholdt efter Constantin Charisius' Død 1776. I Forbindelse med Boets meget omhyggelige Registrering omtales følgende af Gaardens Værelser: Dagligstuen, Rundgangen, den forgyldte Læderstue (vel Synsforretningens Storstue), det gamle Sovekammer, Overkammeret, Gangen næst ved det gamle Kammer, som alle efter Synet 1777 at dømme maa have ligget i den søndre Midterfløj, Folkens Spisestue, Fruens Kammergang, Fruens Sovekammer, Jomfruens Kammer, sl. Herrens Sovekammer, Sommerstuen, (disse Værelser omfattes i Synsforretningen under Betegnelsen Vaaning), det første Gæstekammer, det store Gæstekammer, det øverste Gæstekammer, Fadeburet, som aabenbart alle laa i nordre Midterfløj. Østre Sidefløj synes at have rummet Mælkestuen, to Kamre, som beboedes af en af Fruens Slægtninge og hans Tjener, samt 5 Værelser til forskellige Domestikker. I de sidste 8 Fag af østre Sidefløj og i Vinkelfløjen var der Hestestalde. I vestre Vinkelfløj havde Forpagteren sine Værelser, og i den vestre Sidefløj laa Fogedens Kammer, (Synet 1777 nævner desuden Skriverstuen og Borgestuen), Bryggers, Rullestuen, Saltkammer, Køkken, Vaskerkammer og Spisekammer. Da Køkkenet ifølge Synsforretningen laa i nordre Midterfløj, har Økonomilejligheden dog øjensynligt strakt sig ind i den vestlige Ende af Hovedfløjen. Desuden nævnes Folkenes Ølkælder, Herskabets Kælder og Lofterne.

Skifterne efter Christian Charisius og hans Hustru, som døde henholdsvis i 1724 og 1725, er gaaet tabt, og da Synet fra 1707 saa godt som ikke omtaler nogen af Gaardens Stuer, har vi af Kilder, der giver Oplysninger om Indretningen af Borggaardens Bygninger i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, faktisk kun Fortegnelsen over de Effekter, som blev solgt paa Auktionen i 1725 efter Chr. Charisius' Enke (Auktionsprotokollen for Marselisborg Birk). Denne Fortegnelse nævner ganske vist ikke alle Stuer og Kamre, men ved Jævnførelse af Auktionsforretningen med Synet og Skiftet 1777 kan man dog danne sig et Begreb om Gaardens Værelser og deres Beliggenhed i Forhold til hinanden. I Auktionsforretningen omtales følgende Værelser, af hvilke de, hvis Navne er trykt med Kursiv, ogsaa forekommer i Synet

eller i Skiftet 1777: Hvidkammeret, *Forgyldtstuen, Rundgangen, Sommerstuen, Sengekammeret, Ammestuen, Maletstuen* (her opstod den Brand i 1753, som lagde en Del af Gaarden øde; se nærmere nedenfor), *Mademoisellens Kammer, Stenstuen, Skolen, Kammeret over Sommerstuen, Kammeret over Rundgangen, Fruens Loft, Apoteket, Fruens Piges Kammer, Køkkenet, Bryggerset, Mælkestuen, Fadeburet, Salkælderen, Vinkælderen, Herskabets Ølkælder, Lakajens Kammer, Skriverstuen, Ridefogedens Skrivekammer*²²⁾, Hans Lakajs Kammer, *Rullestuen*, det lille Kammer Vest ved.

Samtidig med, at Constantin Marselis ombyggede selve Gaarden, lod han Nord for Hovedbygningen anlægge en Park i sirlig, fransk Stil. I Markbogen fra 1683 hedder det saaledes, at Stadsgaard »nu for nogen Tid siden af Hr. Baronen med en kostelig og sirlig Bygning er anlagt med tvende Vandspring paa Borggaarden og i Haven ved Gaarden²³⁾, 4 Fiskedamme og en Grav kastet rundt om Haven«. I fjerde Bind af »Danske Atlas«, som udkom i 1768, meddeler Pontoppidan, at Constantin Marselis i 1677 lod Gaarden smukt indrette, »Bygningerne er af Bindingsværk med Lindetræer og et Springvand midt i Gaarden — —. Haven bestaar af tre Terrasser med Hække og Trapper nedad til en kunstig Have med Lystkvarterer, Lindealléer og Grave. I Haven er et grundmuret Lysthus af to Etagere med en Kuppel«. Et ganske godt Indtryk af Parken, som den saa ud i Aarhundredets Slutning, giver Beliggenhedsplanen fra 1795 i Forbindelse med Synet fra 1777.

Natten mellem den 14. og 15. December 1753 opstod der en Ildebrand paa Stadsgaard, under hvilken Stamherrens Datter, den fem Aar gamle Regitze Sophie Charisius, og Stuepigen, Ane Knudsdatter, kom ulykkeligt af Dage. Da Branden skyldtes Uforsigtighed, som en af Gaardens Piger ved Navn Mette Jensdatter havde udvist, lod Etatsraad Charisius hende tiltale ved Marselisborg Birketing den 31. December samme Aar. I Overværelse af bl. a. Mette Jensdatters Broder, Peder Borgen, Sognepræst til Møborg og Nees, og hendes Svoger, Jens Jørgensen Brøndum i Skive, blev der den 12. Januar afholdt Forhør paa Stadsgaard. Ifølge Tingbogen forklarede Mette Jensdatter, »at hun Natten mellem den 14. og 15. December sidst ungefær Klokken 12 slet vilde efterlede noget Mad, som hun i en Hast havde sat under en Seng i den saakaldte Malerstue paa Constantinsborg, hvortil hun tog et Lys i den ene Haand, som for hende uforvarende antændte nogle Halmstraa, som hang ned fra Bunden af Sengen, hvilke hun straks søgte at afplukke, men da hun desværre blev var, at Luen nærmede sig længere omkring og ved en anden derved tæt staaende Seng og samme antændte, kaldte hun straks paa en Pige, sal. Ane Knudsdatter, der kort Tid tilforn havde lægt sig med sal. Frøken Regitze Sophie Charisius i den Seng, hvorunder Ilden først blev antændt, at hun skulde staa op; thi der var kommet Ild i Sengen for hende, hvorpaa Pigen og skal have rejst sig med Frøkenen i Armen og gik hen til en Dragkiste der i Kammeret; og berettede Mette Jensdatter, at hun samme Tid, hun kaldte paa Ane Knudsdatter, tillige ogsaa kaldte paa Jomfru Rebecka, som laa i samme Seng, hvorefter Rebecka ogsaa stod op; og derpaa gik Mette Jensdatter ud i Vadskerhuset for at hente noget Vand, fik ogsaa noget Vand med sig op i Stuen og slog det paa Ilden — —, løb saa straks efter mere Vand, hvor hun mødte Skov Jens med Vand i en Spand eller Kedel, (som ventelig havde sluttet, hvad der var paa Færde, da han og Vadskerpigen — — var inde i Køkkenet og saa, Mette Jensdatter hentede det

²²⁾ Døren, der fra Borggaarden førte ind til Ridefogedens Kammer, kaldtes den runde Dør (Tingbogen for Marselisborg Birk 23.-3.-1707).

²³⁾ Af Auktionsforretningen fra 1725 fremgaar det, at det ene Springvand var anbragt i Haven. Kommaet maa altsaa staa efter, ikke foran „og i Haven ved Gaarden“.

første Vand saa meget hastigt), hvilket Vand forbemeldte Skov Jens slog ind ad Døren i Malerstuen i Tanke at slaa det paa Ilden, men efter hans eget Sigende skal være ranit paa et Skab, som stod ved Fødderne af den Seng, hvor Ilden først opkom, og da han fra Malerstuen kom tilbage igen og mødte Mette Jensdatter, som vilde have været derinde igen for at ville se at dæmpe Ilden, sagde han: »Det nytter ikke; thi den har alt taget Overhaand i Stuen«, hvor da Skov Jens straks løb hen til Klokken og ringede med den for at faa Folkene til Redning, og imidlertid gik Mette Jensdatter ogsaa i Gaarden for at kalde paa Folkene, som da til Dels mødte hende, men hun kunde ikke give dem Navn af lutter Bedrøvelse, som hun samme Tid var bestedt i. Derefter kom hun med flere ind i Sommerstuen og hjalp at bære det sorte, lakerede Skab ud i Gaarden, løb saa til hendes egen Kiste, som Ole Tjener hjalp hende til at udbære, formedelst hun saa, at der var mangfoldige Mennesker i de andre Værelser til at bjærge, blandt hvilke hun ikke kunde trænge sig ind, bar saa med en anden salig Ane Stuepiges Kiste ud. Siden kom hun ind i velbaarne Frøken Margrethe Charisii Kammer, hvorfra hun udbar et Spejl, en Themaskine og nogle Stole med videre, som hun ikke kan erindre sig. Birkedommeren tilspurgte Mette Jensdatter, om hun vidste ikke, at Ane Stuepige tillige med Frøkenen var i Kammeret, da hun anden Gang kom og vilde været derinde. Dertil Mette Jensdatter svarede, at hun tænkte, de var ude af Kammeret, allerhelst hun saa, Rebecka var udkommet; men da hun derefter mærkede, at Folkene talte om, at de ikke var udkommet, løb Mette Jensdatter om til Malerstuevinduerne i Tanke at ville slaa dem ud for at faa dem ud, men da brændte Ilden saa stærkt ud af Vinduerne, at ingen kunde nærme sig til dem«. Vidnernes Forklaringer stemte i alt væsentligt overens med Mette Jensdatters. I Dommen, som blev afsagt den 26. Februar, hedder det, at »ihvor stor Skade og inderlig Hjertesorg det højædle og velbaarne Herskab formedelst bemeldte Mette Jensdatters store Uforsigtighed er tilføjet, har de dog paa den allermildeste Side med hende forfaret og alene efter kongelig allernaadigste Anordning om slige skødesløse Menneskers Afstraffelse paastaet, hun en vis Tid til Strafs Lidelse i Tugthuset blev indsat. Thi kendes for Ret, at ofte meldte Mette Jensdatter til fortjente Straf, andre uforsigtige Mennesker til Eksempel og Afsky i Viborg Tugthus i tvende Aar bør indsættes samt og de herved medgaaende Bekostninger at betale med tretten Rigsdaler«.

Indbo paa Stadsgaard i 1725.

De kulturhistoriske Museer er saa afgjort de Steder, hvor man lettest og bedst faar at vide, hvordan Stuer og Sale har set ud i Fortidens Hjem. — Ligeegyldigt hvor godt et Museumsinteriør er arrangeret, vil det dog virke tørt og dødt, fordi Genstandene paatrænger sig Bevidstheden saa massivt, at Evnen til Indlevelse nedsættes betydeligt. Vil man ret opleve Rammerne om de hedengangne Slægters Dagligliv, bør man derfor nære Fantasien ved flittigt at besøge Museerne, men skaffe den Impulser og Retledning ved at gennemgaa de gamle Skifter og Dødsboauktioner. De Fortegnelser, der blev optaget i Anledning af Skifter og Auktioner efter afdøde Stamherrer og deres Hustruer, giver indgaaende Underretning om Indboet paa Stadsgaard i det 18. Aarhundrede, men er saa vidtløftige, at de ikke lader sig referere i en Herregaardsmonografi, og desuden saa let tilgængelige, at det Stof, de indeholder, uden Vanskelighed lader sig udnytte direkte, naar engang en Kunsthistoriker vil paatage sig den taknemmelige Opgave at skrive Bogen om vore Herregaards Interiører. For at Læserne ikke desto mindre kan faa Lejlighed

til at aflægge en flygtig Visit i de Charisiers Hjem, skal der nedenfor gives en Beskrivelse af Møblementet i de vigtigste af Gaardens Stuer paa Grundlag af Auktionsforretningen fra 1725.

I *Hvidkammeret* stod et Sengested med forgyldt Karnis og »Løbefødder« og hvidt Omhæng belagt med grønne og røde Silkesnore, et brunmalet Klædeskab af Fyr, 6 Stole betrukket med grønt Rask (uldent Tøj), en Lænestol med Gult, et Bord med Skuffe under og Gueridoner (betyder rimeligvis i denne Forbindelse Pragtfødder), et lille, gammelt, rundt Thebord, et Natskrin, en Vindovn, et stort Spejl med sort Ramme. De fire Gardiner var af rødt og hvidt Kattun og havde Kapper. — I *den forgyldte Stue* fandtes et stort Spejl med forgyldt Ramme, 6 højryggede, forgyldte Stole, 6 Taburetter med forgyldt Læder og grønt Fløj, et brunt indlagt hollandsk Skab, et højt forgyldt Skænkeskab, en stor brun Egekiste med hvide Jernbeslag over og Haandgreb, et gammelt, stort, hollandsk Thebord, et mindre Thebord, et stort, rundt Slagbord, et mindre Slagbord, et Brandjern i Skorstenen, et Søskilderi med forgyldt Ramme. — *Sommerstuen* var møbleret med et grønmalet Bord med Gueridoner, et mindre marmoreret Bord, 12 Ruslæderstole, et Spejl med forgyldt Ramme, et Kobberstykke med sort Ramme paa Lærred, et Kobberstykke paa Træ. — I *Sengekammeret* stod 6 høje sorte Stole, 2 Lænestole af samme Slags, en umage Lænestol med Baj, 3 smaa Stole, et gammelt Thebord, et stort, brunmalet Skab med fire Skuffer og Hylder af Fyr, et sort-brunt mindre af Eg med mange Skuffer i, en Dragkiste af Fyr med tre Skuffer, to brune Tabletter (Hængeskabe eller Hylder), et lille Nøgleskab, en Vindovn. Desuden fandtes der et stort Spejl med sort Ramme, et sort Bordklæde, 4 Alen langt, et mindre Bordklæde, to sorte Gardiner, et Brandjern, en Ildklemme, en Ildske og en hvid Kanariefugl i et meget smukt Bur. — *Maletstuen* rummede et rødt Skaksengested (vel en Seng med skraa Himmel) med blaa Omhæng, et hvidt Skaksengested med blaa og røde Omhæng, et firkantet Egebord, et Par lave Egegueridoner (Smaaborde, især til at bære Lysestager), et lille Chatol af Nøddetræ, et Par indlagte Gueridoner, 8 Stole af Valnøddetræ, overtrukne med blaa Flamskvævning, 4 mindre Stole, 12 røde Haardugsgardiner med Jerngardinstænger, et Spejl med forgyldt Ramme og Fjerbuske over, et indlagt Brætspil. — *Salen i Pomeranshuset*, der prydedes med Hs. kgl. Majestæts Portræt af Alabast, var møbleret med to høje Stole, overtrukne med grønt Rask, to lave Stole, en Lænestol med Grønt, en Løj-bænk med rødt og hvidt Multum (groft Flonel) over og gjort til at slaa ned for Enderne, 6 forgyldte Lyseplader med Krave over, et stort, forgyldt Spejl med Messingramme, et sort Bord dertil med Messingbeslag og to Gueridoner med Messingbeslag, et lakeret Thebord; Salens 14 Gardiner var hvide. — I *Mademoisellens Kammer* stod foruden et gammelt Sengested til Mademoisellen og nogle almindelige Møbler en Topseng med violblaa Omhæng og en lille Barnestol med Rygstykke og overtrukket med Lærred o.s.v., o.s.v., Møbler, Sølvtoj, Sengeklæder i store Mængder, skønt en Del af Indboet, saaledes som det fremgaar af Auktionsforretningen, slet ikke kom under Hammeren.

Ikke alene boede Stamherren og hans Familie paa en Gaard, der var udstyret, som en Herregaard burde være det, ogsaa naar de ønskede at tage ud, kunde det foregaa under standsmæssige Former. I Stalden stod saaledes et Seksspand, og Vognhuset rummede foruden en Chaise (Bærestol eller snarere en let Enspændervogn), en Kariol og en Vogn til Børnene, en stor, rød Hamborgervogn og en stor Karet. Lakajernes Liberi bestod af »en gul Liberi-kjole med rød Vest og Bukser« samt Hat med Sølvgaloner.

Landbruget paa Stadsgaard indtil 1780.

Fremstillingen af Stadsgaards Landbrugshistorie vil falde i tre Afsnit, af hvilke det første fremlægger og bedømmer Kildestoffet til og med Aar 1726, medens det andet og tredje Afsnit, som først vil blive trykt senere, henholdsvis vil meddele Resten af Kildematerialet og bringe en tabellarisk Oversigt over de vigtigste Oplysninger om Gaardens Landbrug.

Landbruget til og med Aar 1725.

Den Landgilde, der svarede af Stadsgaard ved Mageskiftet 1583, og saa længe Gaarden var i Kongens Eje, androg for Kornets Vedkommende 5 Ørtug Rug, 5 Ørtug Byg og 5 Ørtug Havre. Da Kornlandgilden normalt laa om ved en Tredjedel af Udsæden (se f. Eks. Svend Aakjær i »Nordisk Kultur«, Bd. 30, S. 254, og Erslev »Valdemarernes Storhedstid«, S. 63), vilde det aarlige Udsædsareal blive paa ca. 55 Tdr. Land, hvis man tør regne med, at der i 1861 (se »Statistisk Tabelværk«, 3. Rk., Bd. 5, S. 106) blev saadet lige saa mange Tdr. af hver Kornsort i en Td. Land, som dengang Landgilden blev paalignet.

I Anledning af Frederik den Andens Mageskifte med Valdemar Parsberg i 1583 blev Stadsgaard besigtiget og dens Marker takseret til Udsæd. Besigtigelsesforretningen ligger ved det originale Mageskiftet, som for Tiden er evakueret fra Rigsarkivet; men i første Del af »Agrarhistoriske Studier«, S. LXXIX, har C. Christensen (Hørsholm) meddelt Besigtigelsesforretningens Opgivelser, for Udsædens Vedkommende afrundet til hele Tønder. — Ifølge Christensen-Hørsholm var den samlede Udsæd paa 70 Tdr., nemlig 24 Tdr. Rug, 21 Tdr. Byg, 22 Tdr. Havre og 3 Tdr. Boghvede. Høavlen var paa 100 Læs.

Besigtigelsesforretningens Oplysninger er benyttet som Grundlag for Afsluttelsen af et stort Mageskifte, og da de i det mindste til en vis Grad kunde kontrolleres af begge Parter, maa man formode, at de er i alt væsentligt rigtige.

Forudsætter man, at Forholdet mellem Udsæd og Areal var det samme i 1861 som i 1583, var Gaardens aarlige Udsædsareal i 1583 ca. 54 Tdr. Land stort. Da dens samlede Agertilliggende, før Avnsbjerg og en Del af Ormslev Overdrev blev lagt til dens Enemærke, var paa ca. 115 Tdr. Land, saafremt Opmaalingen i 1683 er nogenlunde rigtig, og Skoven og Overdrevet ikke i Tidene 1583—1683 er blevet væsentligt større paa det dyrkede Lands Bekostning, bliver Kvotienten for det samlede Areal divideret med Udsædsarealet altsaa ca. 2,1.

Ved Besigtigelsen i 1583 blev Stadsgaards Skov takseret til 470 Svins Olden; men deraf har blot en mindre Part været benyttet til Gaardens egne Svin og sandsynligvis kun mod Betaling af Oldengæld til Gaardens og Skovens Ejer. Efter Mageskiftet havde Fæsteren af Gaarden, der skulde betale samme Landgilde som før Ejerskiftet, i det mindste ikke Brugsret til Skoven, hvis Olden af Lensmanden blev lejet ud til ham saavel som til Omegnens Bønder.

Som det er oplyst i »Østjydske Hjemstavn« 1942, S. 61, ejede Peder Jensen paa Stadsgaard et Stykke Skov i Ormslev, og udelukket er det naturligvis heller ikke, at han saavel som hans Efterfølgere har lejet Olden af Privatpersoner eller fedet Svin med Korn. En væsentlig Part af Gaardens fededygtige Svin maa dog antages at være indbrændt paa Kongens Skove og indført i Lensregnskaberens Oldenregistre. Oldenregistrenes Opgivelser baade af Gaardens Svin og af de Svin, der i alt blev indbrændt paa Stadsgaards Skove, vil imidlertid blive meddelt i en Tabel i dette Kapitels tredje Afsnit og skal derfor ikke gentages her.

Det 17. Aarhundredes Krige hjemsøgte Stadsgaard haardt. — Da Skoven efter Torstensonskrigen blev synet i 1645, var 100 Bøge og 50 Ege rodhugget og 20 Bøge top hugget (»Orion« 1851, S. 236), og i Lensregnskabet 1656—57 bevises det med Tingsvidne, at Skoven var »ganske forfalden og ikke mere tjenlig til andet end Ildebrand«. Ifølge Lensjordebogen fra 1656 var Stadsgaard paa den Tid ikke fæstet bort, og da den Niels Madsen²⁴⁾, som i Henhold til Lensjordebogen 1657 og Jordebogen indsendt efter kgl. Befaling af 30.-8.-1660 brugte Gaarden, ikke i Lensregnskaberne 1655—60 nævnes blandt

²⁴⁾ Sandsynligvis Tolderen i Aarhus, der havde en Del af Kronens Gods i Nærheden af Aarhus i Pant.

dem, der har betalt Indfæstning, havde han sandsynligvis ikke Gaarden i Fæste, men brugte den som Lejer. I Jordebogen fra 1660²⁵⁾ hedder det da ogsaa, at Stadsgaard var forfalden og øde, og i Herredsbogen 1660 skriver Præsten i Ormslev, at Stadsgaard var saa godt som øde, og at der ikke i mange Aar var givet Tiende eller Offer af Gaarden.

Saavel i Præsteindberetningen 1661 i Anledning af Matriklen 1662 som i selve Matriklen opgives Udsæden i Stadsgaards Marker til 8 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg, 12 Tdr. Havre og 1½ Td. Boghvede. Høhøsten takseres til 18 Læs, og Skoven ansættes til 60 Svins Olden.

Selv om Præsteindberetningen og Matriklen stammer fra Tiden lige efter de store Krige, og deres Opgivelser bygger paa Meddelelser, som er afgivet med Bevidsthed om, at de skulde benyttes ved Skatters Paaligning, er den Udsæd, de anfører, som Regel betydeligt mindre, end man kunde vente. Da Udsæden for flere Byers Vedkommende svarer ganske godt til Tienden, for saa vidt som Udsæden sammenholdt med Tienden forudsætter et Foldudbytte paa 3—5, skyldes de lave Udsædsangivelser muligvis, at Tienderne som Følge af de vanskelige Tider langt fra indkom i deres fulde Maal, men ikke desto mindre blev benyttet, da Præsterne skulde beregne Udsædens Størrelse i deres Sogne. Under alle Omstændigheder er Præsteindberetningerne og Matriklen 1662 Kilder, hvis Oplysninger Udsæden vedrørende ikke kan tillægges større Værdi.

Regnskaber og Mandtal for Kvægskatterne 1566—70 og 1657 haves kun for enkelte østdanske Egne (se C. Rise Hansen i »Historisk Tidsskrift«, 10. Rk., Bd. 6, S. 144 f.), og af de Mandtal, som blev indsendt i Anledning af Græspengeskatten 1661 og 1662, er alene de fra Hald og Skivehus Amter bevaret (se Carl Christiansen i »Samlinger til jydsk Historie og Topografi«, 4. Rk., Bd. 6, S. 25). Derimod eksisterer der stadig saa mange Ekstraskatte-mandtal og -Regnskaber fra Slutningen af det 17. Aarhundrede, at vi ved forholdsvist god Besked om Størrelsen af Stadsgaards Besætning paa den Tid.

I Regelen er kun Amtskriversens Protokoller bevaret; men for et Par Aar har vi foruden Regnskaberne ogsaa Mandtallene, der dog ikke, saaledes som Tilfældet ofte er (se Gunnar Olsens Afhandling om Præstemandtallene i »Fortid og Nutid« XIII, S. 163), indeholder udførligere eller bedre Efterretninger end Protokollerne.

Kvægskatterne skulde betales efter de forskellige Dyrs Antal, Anvendelse og Alder. Da Mandtallenes og Regnskabernes Oplysninger er meddelt af Ejerne, der godt vidste, hvortil de skulde bruges, maa man regne med, at Antallene er for smaa, og ikke mindst, at Klassifikationen er forkert (Gunnar Olsen l. c. S. 159 f.).

Det samlede Antal Heste, Hopper og Foler var i 1678 12, 1682 21, 1683 11, 1684 11, 1685 11, 1687 12. Det samlede Antal Øksne, Køer, Ungkreaturer og Kalve var 1678 34, 1682 32, 1683 25, 1684 21, 1685 20, 1687 36. Af Faar, Vædre og Lam var der 1678 40, 1682 100, 1683 116, 1684 80, 1685 30, 1687 36. — Saaledes som Tilfældet var med andre Gaarde og Byer (se Gunnar Olsen l. c. S. 177 og S. 188), kulminerede Kreaturholdet paa Stadsgaard altsaa i 1682 og var mindst ved Midten af 1680erne, da der flere Aar i Træk var Misvækst og Kvægsyge.

Svin nævnes ingensinde blandt Husdyrene paa Stadsgaard i 1670erne og 1680erne, men deri er der for saa vidt intet mærkeligt, som Herregaardene ifølge Skattemandtallene og -Regnskaberne kun holdt faa Svin, og Marselis paa sin anden Gaard, Marselisborg, havde relativt mange Svin. Naar op mod to Tredjedele af de Gaarde i Østjylland, Gunnar Olsen (l. c. S. 184) har undersøgt, ikke holdt saa meget som et Svin, faar man alligevel sine Tvivl og fristes til at antage, at de Brændsvin, Bønderne skulde svare, er blevet betragtet som Landgilde, der ikke skulde regnes med i Gaardens Besætning, selv om de gik paa Olden i dens Skove.

Sammenligner man i øvrigt Kreaturholdet paa Stadsgaard i 1682 med Besætningerne paa andre af Egnens Hovedgaarde (se Gunnar Olsen l. c. S. 184 f.), vil man se, at Antallet af Ungkreaturer (9 i 1682, 1678 var der 8, 1683 9, 1684 8, 1687 10) laa om ved, medens Antallet af Heste og Foler (se ovenfor) var

²⁵⁾ Derimod findes der ingen Beskrivelse af Stadsgaards Tilstand blandt de Besigtigelser, som blev foretaget af Kommissionen af 30/8 (13/12) 1660, eller blandt »Synsforretninger og Efterretninger angaaende Ruin og Udgifter for Lenene i Svenskerkrigene 1657—60« (ifølge Meddelelse fra Rigssarkivet).

ca. det dobbelte af det gennemsnitlige. Af Køer (17 i 1682, 1678 var der 20, 1683 16, 1684 13, 1685 10, 1687 8) og Faar med Vædre og Lam (se ovenfor) var Stadsgaard den østjydske Herregaard, som havde flest. Derimod var Studeholdet usædvanlig lille og ubetydeligt (1682 omtales kun 6 Kvier og Stude under 4 Aar, 1678 var der 6 Stude, 1685 10, 1687 18). Stadsgaards Mandtal 1682 stammer naturligvis fra samme Tid som de andre Herregaardes — nemlig fra November eller December, da Studebesætningen var størst — og Gaardens ualmindeligt lave Studetal kan derfor ikke skyldes, at Optællingen er foretaget paa et særligt ugunstigt Tidspunkt. Da Forordningen, hvorved Skatten blev paalagt, udtrykkeligt bestemmer, at hver Stud skal tælles med »uden Underskud, hvem den tilhører«, og man altsaa heller ikke kan tænke sig, at en væsentlig Part af Gaardens Stude ikke var medregnet, fordi de tilhørte fremmede, maa man formode, at Stadsgaards Studebesætning var saa lille, fordi Marselis har ladet alt Landgilde- og Tiendekorn, som ikke blev solgt direkte, føre til Marselisborg, der havde et stort Studehold, medens kun Gaardens egen Avl blev fodret op paa Stadsgaard.

Havde man imidlertid ingen Stude paa Gaarden og intet Korn til at fede dem med, vilde de store Ladegaardsbygninger, vi kender fra Synet 1707, være overflødige. Det er derfor meget muligt, at der i 1680erne af Ladegaardsbygninger kun var opført Ridehuset og det Stykke af Øksenhuset, der gik til Ridehuset, samt en mindre Lade, der var identisk med den Tegllade Syd for Gaarden, som ifølge Synet 1707 »for nogle Aar siden er ødelagt og findes ikke mere«.

Ekstraskattemandtallet 1687 nævner blandt Gaardens Besætning 12 Hopper og Stodheste, og i Kopskattemandtallet 1692 og en Række af Folkeskattemandtallene tales der om Folk til Stutteriet. Marselis har altsaa rettet sig efter Forordningen af 16.-6.-1686, der paabød Grever, Friherrer og Proprietærer, som havde Lejlighed dertil, at holde Stutteri.

De Fald, der behandles først i Markbogen 1683, nemlig Avnsbjerg (Cc paa Kortet i »Østjydske Hjemstavne« 1942, S. 59), Havreballe (I paa Kortet), Gamle Lundsballer (N), Jord i Skoven Syd for Dyrehaven (Part af M og R), Troldkrogen (U), Blokke og Agre Syd for Søen og Øst for den røde Eng (aabenbart X og V), Espefaldet, Jord, som er taget fra Ormslev Skov og Overdrev, (laa i Enemærkets sydligste eller vestligste Del) og Smedetofte (Q), som altsaa alle har ligget i de yderste Partier af Marken, dyrkedes 1 Aar med Boghvede, 1 Aar med Rug, 1 Aar med Havre (eller, som det ogsaa hedder, 3 Aar med Boghvede, Rug og Havre) og hvilede derefter i 3 eller 6 Aar. De Parter af det dyrkede Land, som havde disse Sædskifter, var paa 33—34 + 37—38 Tdr. Ld. eller godt og vel Halvdelen af Gaardens 131—132 Tdr. Ld. Ager. Da Stadsgaards Mark efter Modelbogen var inddelt i fire Vange, maa man derfor formode, at Gaardens Udmark har udgjort de to af dens fire Vange.

De resterende to Vange, Gaardens Indmark, bestod af et Fald Øst for Ridebanen (som naturligvis har ligget lige ved Gaarden), der løber sønden paa Vejen til Suderbæk (Bækken Øst for Gaarden), to Agre, som løber paa »Haer« Hoveds Gærde, et Fald, der løber østen og vesten paa Suderbæk, Kalvehaven (G) og et Fald derved, Kæmpesfaldet (Ø), Tangfaldet, de trange Hoveder Øst for Suderbæk, de fem Blokke, fem Fald Vest for Dyrehaven (K og L og maaske en Part af M) og et Fald mellem Søen og Dyrehaven (sandsynligvis Y).

Af disse Jorder dyrkedes 11—12 Tdr. Land 1 Aar med Boghvede, 1 Aar med Rug og 2 Aar med Havre og hvilede i 5 Aar, 4—5 Tdr. Land dyrkedes 1 Aar med Boghvede, 1 Aar med Rug og 1 Aar med Havre og hvilede i 7 Aar, 16—17 Tdr. Land dyrkedes 1 Aar med Boghvede og 2 Aar med Havre og hvilede i 7 Aar, 3—4 Tdr. Land dyrkedes 1 Aar med Byg, 1 Aar med Rug og 2 Aar med Havre og hvilede i 4 Aar, 8—9 Tdr. Land dyrkedes 1 Aar med Boghvede, 1 Aar med Rug og 1 Aar med Havre og hvilede i 4 Aar, 2—3 Tdr. Land dyrkedes 1 Aar med Byg og 3 Aar med Havre og hvilede i 6 Aar, 7—8 Tdr. Land dyrkedes 1 Aar med Boghvede, 1 Aar med Rug og 1 Aar med Havre og hvilede i 6 Aar, 5—6 Tdr. Land dyrkedes 1 Aar med Boghvede, 1 Aar med Rug og 2 Aar med Havre og hvilede i 6 Aar. De Former, hvorunder Indmarkens Fald dyrkedes, var altsaa mangfoldige og indbyrdes meget forskellige²⁶⁾.

²⁶⁾ Jvnf. Henrik Pedersen i „Historisk Tidsskrift“, 8. Rk., Bd. 6, S. 65 ff.

De Jorder, der laa Gaardene og Byerne nærmest, vil naturligvis altid være deres ældste Tilliggender, og selv om et regelmæssigt Sædskifte i Aarenes Løb kan blive mere uregelmæssigt, vil det som oftest være den Jord, der sidst er lagt til en Gaard eller en By, som dyrkes efter de fasteste og mest ensartede Principper. Det er derfor meget sandsynligt, at de ca. 60 Tdr. Land, som udgjorde det, der her er betegnet som Indmarken, har været Gaardens oprindelige Mark, der i saa Fald har været endda lidt mindre end i »Østjydske Hjemstavne« 1942, S. 57, antaget.

I hele Marken hvilede gennemsnitlig 78—79 Tdr. Land hvert Aar, medens 15—16 Tdr. Land blev besaaet med Boghvede, 0—1 Tdr. med Byg, 14—15 Tdr. med Rug og 21—22 Tdr. med Havre. Det aarlige Udsædsareal var altsaa 50—54 Tdr. Land stort, og da det samlede dyrkede Areal var paa 131—132 Tdr. Land, bliver Kvotienten for det samlede Areal divideret med Udsædsarealet 2,5.

Af Markbøgenes Opgivelser er Arealopmaalingerne dem, man paa Forhaand maa skænke størst Tiltro (jfr. Henrik Larsen i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1918, S. 179 ff.), og da Taksationskommissionen (jfr. Holger Hjelholt i »Samlinger til jydske Historie og Topografi«, 4. Rk., Bd. 3, S. 413 ff.) ikke har fundet nogen Anledning til at kassere Opmaalingen af Stadsgaard, kan den ikke være helt forkert. Sammenholder man Markbogens Oplysninger om Jordens Dyrkningsmaade, som man i Almindelighed maa anse for mindre troværdige (jfr. Holger Hjelholt l. c. S. 408), med andre Markbøger fra Aarhusegnen, vil man se, at Kvotienten for det samlede Areal divideret med Udsædsarealet nok er lidt større end sædvanligt, men kun saa meget, som Gaardens slette Forfatning ca. 1660 gør forstaaeligt. Derimod er det et Spørgsmaal, om man ikke for Boghvede bør læse Byg, da det turde være et ganske enestaaende Tilfælde, at den ved en Tredjedel af Udsædsarealet var besaaet med Boghvede og saa godt som intet med Byg.

Stadsgaards Enge bestod ifølge Markbogen af Ormslev Made og Engen Øst for Gaarden til Stautrup Made, som begge »bjærges med stor Besværlighed formedelst Søens Overskyllelse«. Modelbogen nævner desuden Eng i Agerstød i Skoven. I Markbogen og i Skov-, Eng- og Græsningstaksationsprotokollen ansættes Gaardens Høhøst til 14 Læs godt Hø og 62 Læs Mosefoder, medens Modelbogen regner med 50 Læs godt Hø og 50 Læs Mosefoder. Efter al Sandsynlighed er dog ogsaa Modelbogens Opgivelse for lave.

Om Skoven hedder det i Landmaalingforretningerne, at den er i »Fejdediden mesten Del forhugget, men nu elskes daglig op igen«. Skoven bestod af en Del Ege- og Bøgestubbe, »endnu østen for Gaarden, kaldes Troldkrog, Ege- og Bøgeskov, saa og noget sønden for Gaarden«. I Skoven var der Græsning til 60 Høveder, hvoraf 15 Høveders Græsning var lejet ud til Mænd i Stautrup.

Ogsaa den Olden, Skoven kunde yde, blev takseret ved Matrikuleringen i 1680erne. Matrikuleringens Ansættelse (60 Svins Olden i Markbogen og i Skov- og Engtaksationsprotokollen foruden 6 Svins Olden i Kannikeskoven, 30 + 4 Svins Olden i Modelbogen) er imidlertid uden større Interesse, da Tingbøgerne indeholder Referater af talrige Oldensyn fra denne Tid, hvis Tal maa anses for langt paalideligere, da Indbrændingen af Svin blev foretaget paa Grundlag af Synsmændenes Vurdering. Dette Kapitels tredje Afsnit vil bringe en Tabel, der viser, hvor mange Svins Olden Gaardens Skov blev ansat til de forskellige Aar.

I 1706 havde Johan Gotfred Gehsius forpagtet Stadsgaard af Baron Peter Rodstene. Ifølge en Kontrakt, som blev afsluttet i den Anledning den 27. September 1706, købte Gehsius 58 Øksne, der gik paa Græs ved Marselisborg, og 20 ved Stadsgaard, 30 Køer ved Stadsgaard, 150 Faar, Vædre og Lam, saaledes som de findes ved Stadsgaard, 56 Svin og 24 Polte samt alt det »indavlede Korn af Rug, Byg og Havre, saaledes som det nu findes i Stadsgaards Lade, hvilket alt sammen af Foder og Korn — — Gehsius — — skal tilhøre — — undtagen hvad Hø, Halm og Straa, som jeg deraf til 20 Hestes Underhold efter gjorte Forening bør at nyde og beholde, og nyder han Olden til forskrevne Svin af Skoven i Stadsgaards Enemærker«. Betalingen, 2160 Rdlr., skulde erlægges med 560 Rdlr. den 28. September og Resten den 11. Marts, eller naar Studene blev solgt og drevet fra Stalden^{26a}).

^{26a}) Læst paa Marselisborg Birketing 9.-11.-1706.

Da Gehsius trods Kontrakten, og skønt de var belagt med Arrest, den 28. Februar havde ladet de fleste Stude²⁷⁾ drive fra Gaarden uden at betale Resten af Købesummen, kom det ved Marselisborg Birketing til en Række vidtløftige Processer. I Forbindelse med disse Retssager vidnede Gaardens Ladefoged den 22.-3.-1707, at Gehsius maatte bryde Arresten, fordi han »ikke havde saa meget Foder, at han kunde, den Tid Arresten blev gjort, overføde sit Fæmon med og ikke heller endnu til det øvrige Fæmon, som nu er der paa Gaarden, og for samme Aarsags Skyld maatte udskikke 6 Øksne at føde baade før Jul og efter Jul ud paa Landet. Ydermere vandt Vidnet, at samme Tid var paa Gaarden 87 Tdr. Byg, 30 Tdr. Rug, 140 Tdr. Havre, Øksne 20 Stkr., Køer 27, 1 Tyr, 6 Ungnød, 72 Faar med nogle Lam, 5 Vædre, 28 Svin — en stor Del Uld²⁸⁾, men ikke han vidste, hvor mange Lispund, 60 Sider Flæsk (hvad der svarer til 30 Svin), en Del røget Fetalje, 56 Tdr. Rug, som Gehsius har ladet saa i Stadsgaards Markers tilliggende Gaardsjord —, 1 stor, sort Hest, 2 unge Plage, 2 brune Heste«. Af andre Vidneudsagn fremgaar det, at de Stude, der var drevet fra Gaarden, var blevet betalt med 750 Rdlr.

I 1707 kostede en Stud ca. 17 Rdlr.²⁹⁾, og for 750 Rdlr. kunde man altsaa købe 44 Stude, saaledes at Antallet af de Stude og Køer, vi ved, var solgt eller sendt ud paa Landet, eller som i Marts Maaned stadig stod paa Stalden, var praktisk talt lige saa stort som Antallet af de Stude og Køer, Gehsius havde købt af Baron Rodsteen. Da det desuden er ganske usandsynligt, at Gaarden har haft flere end 150 Faar, og Kontrakten kun indrømmer Forpagteren Olden til de 80 Svin og Pølte, har man Grund til at formode, at Gaardens Besætning i Efteraaret 1706 har bestaaet af de Stude, Køer, Faar og Svin, som omtales i Kontrakten, samt nogle Heste, nogle Ungkreaturer og en Tyr, som Gehsius havde andetsteds fra.

I Juni 1706 var Baron Rodsteen frattraadt Besiddelsen af Baroniet Marselisborg og havde for »alle Præentioner, i hvad Navn nævnes kan«, modtaget et Aars Forpagtningsafgift af Marselisborg, der var paa 1500 Rdlr. (Kommissionsprotokollen). Da Landgilden først var forfalden til den 11. November, kan det i Kontrakten omtalte Korn og Foder, som Besætningen skulde fodres med, altsaa ikke være andet end Stadsgaards Høst og eventuelt Stamhusets Tiender.

I Sommeren 1706 havde der været voldsomme Storme, som havde ødelagt meget Korn (se »Faarstrup og Axelsons Dagbog« udg. af I. Becher, S. 180, og »Uddrag af J. Bircheros Dagbøger« ved C. Molbech, S. 490 og S. 500). En daarlig Høst — maaske Forklaringen paa den Foderknaphed, der herskede paa Gaarden allerede før Jul — kan udmærket have bevirket, at Besætningen ikke var saa stor dette Aar, som den plejede at være.

Ifølge Tingbogen var Gehsius, som i December havde opsagt Forpagtningskontrakten, allerede sidst i Maj forhenværende Forpagter paa Stadsgaard. Da han altsaa var indstillet paa snart at skulle forlade Gaarden, er det højst sandsynligt, at han i Løbet af Vinteren har skilt sig af med flere Dyr, end han vilde have gjort, saafremt han skulde beholde Gaarden.

De 56 Tdr. Rug, som Ladefogeden sagde, var saaet i Gaardens Marker, er alt for meget, naar man regner med den Dyrkningsform, som er beskrevet i Markbogen. Gaar man derimod ud fra, at Driftssystemet allerede i 1706 var det Kobbølbrug, som Vilkaarene for Forpagtningsauktionen 1725 synes at forudsætte, med 8 Skifter, hvoraf i det højeste de to var besaaet med Rug, bliver det samlede dyrkede Areal mindst ca. 200 Tdr. Land, hvad der vilde stemme udmærket med, at Gaardens Marker, som i 1683 var paa 131 Tdr. Land, i 1795 var 254 Tdr. Land store, de $\frac{5}{14}$ af Morten Povlsens Gaard ikke medregnet.

I Henhold til Plakat af 25.-4.-1725 var Forpagtningen af Stadsgaard Hovedgaard paa offentlig Auktion tilslaaet Hans Rosborg paa Haraldslund paa hans Søns, Jacob Rosborgs, Vegne for tre Aar til 1.-5.-1728. Ifølge Kondition-

²⁷⁾ Det oplyses, at Studene blev drevet over Ry, hvortil to Vogne med Hø blev kørt til deres Nattefoder. Muligvis skyldes det Studedrifterne, naar saa mange af Aarhusegnens Veje førte til og fik Navn efter Ry (se Chr. Heilskov i „Aarhus Stifts Aarbøger“ 1913, S. 39 ff.).

²⁸⁾ Ulden var klippet „afvigte Michaeli“, d.v.s. 29. September.

²⁹⁾ I 1751, da en Stud kostede gennemsnitlig 22 Rdlr. 4 Mark, fastsattes Prisen paa det bedste Studekød af Københavns Magistrat til $\frac{6}{10}$ Skilling (W. Scharling „Pengeens synkende Værdi“, S. 293). I 1708 var Prisen paa det bedste Studekød i Henhold til Københavns Torvetakst 5 Skilling (Axel Nielsen „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“, 3. Folge, Bd. 31, S. 336 og S. 290), saaledes at en Stud maa have kostet om ved 17 Rdlr.

erne maatte Forpagteren nyde og bruge »Gaardens tilliggende Mark og Enge med Vesterenge, som det nu inddelt er i aarlige Gøder (rimeligvis Skifter, der gødes, jfr. Fejlbergs Ordbog), og tages efter Gødningen en Kærv Byg, en Kærv Rug og en Kærv Rug igen eller Havre, ligesom Jorden tjener til, og en Kærv Havre. Til Boghvede tages undertiden noget af Byglandet, som gødes til Rug. Vil han og saa Byg i Baarejord (Græsjord, altsaa Jord, som ikke var gødet), og efter Høst gøde det til Rug, tillades det og. Naar den Jord, som nu er saet, kan i Vesterenge i Aar udlægges til Hvile, nyder han det og til at slaa Hø paa ligesom den anden Engjord, som nu følger ham i Vesterenge«. Viby og Tiset Konge- og Kirketiender samt Tranbjerg Kirke- og Ormslev Kongetiende fulgte under Forpagtningen, tri for kgl. Skatter. Korn-tienderne skulde »tages paa Kærven og udtæres her ved Gaarden in natura undtagen de Blegind-Mænd, som er akkorderet 5 Aar for aarlig 30 Rdlr., som Forpagteren nyder«. 32 Tdr. Rug var saet og skulde erstattes af Forpagteren ved Fratrædelsen. Naar der var Olden, nød Forpagteren Oldengælden, men havde Pligt til i første Række at antage de Svin, som tilhørte Godsets Bønder, til Indbrænding. Naar Kornet var i Laden, var det Præsten i Ormslev tilladt at lade sine Heste gaa ind paa Marken om Natten. Skulde Bøndernes Heste komme ind paa Gaardens Mark, maatte Forpagteren tage Indtægtspenge, »men naar Studene er indbundne, maa han ingen Penge tage af dem«. Forpagteren fik Værelser paa den vestre Side i Gaarden og den østre Stald til Haven samt Ladegaardens Huse. Et Stykke Have overlodes ham, og der tilstodes ham 100 Læs Brænde og 100 Læs Tørv om Aaret samt Ret til at lade fiske to Gange i Brabrand Sø. Bønderne skulde drive Jorden, slaa Engene, opbære Kornet paa Loftet og siden køre det til en Købmand i Aarhus. Forpagteren fik Ret til 10 aarlige Rejser af 3 à 4 Mil, fri Møllerejse til Gaardens Mølle, Vogne til at hente Sæderug og 20 Vogne 4 Mil, naar han flyttede.

Forpagtningsafgiften androg 1013 Rdlr. om Aaret, og Forpagteren skulde selv betale Personalskatten for sig og sine Folk. Til Haven skulde Forpagteren hvert Aar levere 50 Læs Gødning, og han skulde holde Tagene ved lige med Halm og føde Ridedogedens Hest samt en Hest, en Ko og fire Faar for Podemesteren. Blev Gaardens Stude ikke solgt, fik Forpagteren det første Aar for Foder og Græs til dem 5 Rdlr. for Parret.

De fire Vange, hvori Gaardens Marker var inddelt i 1683, var ifl. Hoveri-efterretningerne fra 1791, aabenbart ved Halvering af de oprindelige Vange, delt i 8 Skifter, som dyrkedes efter Kobbeldbrugets Principper, saaledes at 4 Skifter var besaaede, medens 4 laa hen til Græs. Da det Landbrug, Auktionsvilkaarene krævede, at Forpagteren skulde drive, maa have været et Kobbeldbrug med fire besaaede Skifter, er det overvejende sandsynligt, at Driftssystemet var det samme i 1725 som i 1791.

Af de fire besaaede Skifter blev højst to og mindst et besaaet med Rug. I 1725 var der saet 32 Tdr. Rug i Gaardens Marker, og da en Tønde Land krævede godt og vel en Tønde Rugsæd, har det samlede dyrkede Areal ikke været paa mere end ca. 240 Tdr. Land.

For at sikre Jorden saa megen Gødning som muligt bestemmes det udtrykkeligt, at Tienderne skal tæres op paa Gaarden, og for at hindre enhver Form for Rovdrift gives der udførlige Regler for Markernes Dyrkning.

I Vilkaarene for Forpagtningsauktionen opgives Studebesætningen til 110 Stude, og ved Auktionen den 8.-5.-1725 efter Chr. Charisius' Enke skulde der sælges 12 Køer, 1 Tyr, 10 Svin, 2 Grise og 8 Heste. Ingen af disse Tal kan dog tillægges større Betydning, da mange Dyr kan være udtaget før Auktionen, og Studehandelen i April Maaned var saa godt som afsluttet, saaledes at det ikke er udelukket, at mange af Gaardens Stude var solgt før Forpagtningsauktionen.

Johanne Cathrine Bøggild.

En jydsk Forfatterinde.

Nogle personlige Erindringer af Marie Kirkegaard.

„Om hundred Aar er alting glemt“, siger et gammelt Ord. Og det kan være vemodigt at tænke paa, at alt, hvad der har haft Værdi for os, og navnlig Mennesker, vi har holdt af, er overgivet til Glemsel om hundrede Aar, — ja, maaske længe før.

Saa meget des gladere bliver man, naar det hænder, at man oplever, at det gamle Ord dog ikke altid har Ret.

En saadan Glæde havde jeg den Dag, jeg blev opfordret til at skrive lidt om Johanne Cathrine Bøggild, som under Mærket „Johanne“ udsendte en Del jydsk Digte i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. — Saa var „Johanne“ og hendes Digtning endnu ikke glemt — tiltrods for, at vi er godt paa Vej til Hundredaaret for dengang hendes første Digte udkom.

Johanne Cathrine Bøggild er født d. 31. Marts 1829 i Todbjerg Skole. Hendes Forældre var Lærer Erhard Bøggild (f. 1800) og Hustru Christine Margrethe, f. Dalhoff, (f. 1794). — Ogsaa Johannes Farfar, Johannes Bøggild, havde været Lærer i Todbjerg.

Lærer E. Bøggild døde 1848 og efterlod sig Enke og to unge Døtre. Den yngste, Sara Chirstine, blev siden gift. Men Johanne Cathrine og hendes Mor boede sammen, først i en lille Lejlighed i den gamle Skole og siden i et lille Hus, som Jomfru Bøggild, saadan kaldtes hun altid, fik bygget lige over for Skolen.

Som ganske ung kom hun til København, hvor hun boede hos Slægtninge, mens hun blev udlært i Modepynt. Og i mange Aar ernærede hun ikke blot sig selv, men tildels ogsaa Moderen ved at sy Hatte og Kapper. Jeg formoder, at hun tjente ret godt dengang. Men Tiderne forandres, og Moderen med dem. Lidt efter lidt faldt den Skik bort, at de gifte Kvinder skulde bære Kappe ved festlige Lejligheder. Og Folk kom tiere til Byen, og saa var det saa nemt at købe Hatte der.

Saa maatte Jomfru Bøggild slaa ind paa noget andet. Hun lærte da at sy Sko, ikke bare Kludesko, men pæne Morgensko med Lædersaaler. Og det var mange, der kom til hende for at faa syet Sko. Alligevel var det ikke store Summer, hun tjente derved. Men hendes Venner var gode mod hende. De fandt ind til hende med Slagtemad og meget andet godt. Dog havde hun det ofte trangt nok. Men det laa ikke for Jomfru Bøggild at klage sig. Hun havde et stort Fond af godt Humør at slide paa. Det bar hende over meget. Og saa havde hun sin Digtning. Den gjorde den graa Hverdag festlig for hende. Mens hun sad og bankede paa Læderet, fløj hendes Tanker af Sted paa Poesiens Vinger. Fra hun var ganske ung, havde hun skrevet Digte og Lejlighedssange, som hun havde glædet sine Medmennesker med.

Men det blev særlig hendes jydsk Digte, der gjorde hende kendt. Dem lod hun trykke og sælge i smaa Hefter. Og det blev ikke bare hendes nærmeste Venner, der købte dem. Der kom Bud efter dem rundt om fra Egnen — ja, længere ude fra. Det er ikke for meget sagt, at de gjorde Lykke — mest dog „Wolsmarkensvisen“ og Digtet om „En Landsbyposts Fataliteter“.

For Folk her paa Egnen var Sct. Olufsmarkedet — paa jydsk Wolsmarkenet — Aarets store og med Længsel imødesete Begivenhed. Mange havde ogsaa været med det Aar, da hele Festen druknede i Regn. Bagefter morede det dem at læse — eller høre — Johannes Beretning om deres egne Oplevelser. Og vi, som ikke havde været med, morede os lige saa kosteligt. Og hvor Folk morede sig ogsaa over „Landsbypostens Fataliteter“, just fordi det var en virkelig Skildring fra Livet dengang — maaske med en ganske lille Smule Overdrivelse. Men ogsaa „Gamle Maren's Erindringer“ ramte paa en Prik hvad alle — i al Fald de ældre — kendte.

Og mens jeg sidder og læser i det gamle Hefte, kan jeg ikke lade være at synes, at meget af det, vi i disse Tider oplever, minder ikke saa lidt om „En jydsk Bondes Erindringer fra Somren 1864“. Naar Johannes Digte blev taget saa vel imod, kom det ogsaa i nogen Grad af, at Folk ikke var saa forvante med Læsning, som Nutidsmennesker er det.

Mange havde ikke Raad til at købe Bøger, der var ingen Adgang til at laane Bøger i Biblioteker, og Hjemmene var ikke oversvømmede af Blade, hverken kulørte eller andre. Hvor ofte har jeg ikke oplevet, naar vi var ude i Besøg en Aften, at Værten eller Værtinden sagde: „Jomfru Bøggild, læs nogle af Deres Digte for os“. Og det var ikke for at vise hende en Høflighed, men virkelig fordi det morede dem alle at høre hendes Digte. Det hændte ogsaa, naar vi var ude, men „Johanne“ ikke var med, at nogen kunde sige: „Er der ikke een, der kan læse et af Jomfru Bøggilds Digte for os?“ Og straks meldte sig den ene efter den anden, der kunde læse et eller flere af Digtene op udenad. Saa meget var de blevet Folkeeje.

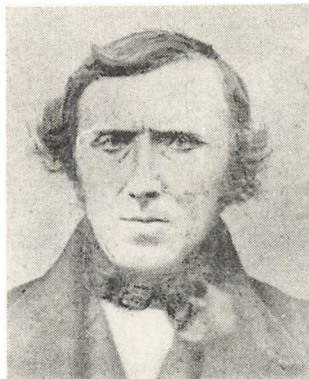
Jomfru Bøggild var et mærkeligt levende Menneske. Hun var velkommen alle Vegne, thi hun bragte altid Glæde og Munterhed med sig. Og hun var lige underholdende for Voksne og Børn. Mens hun samtalede med de Voksne, kunde hun sidde og tegne de morsomste Billeder til os Børn og klippe de yndigste Billeder ud af Papir. Morsomt var det ogsaa at høre hende synge til eget Guitarspil; ofte var det morsomme Viser, som hun havde lært, da hun som ung var i København. Og hvor kunde hun fortælle fornøjeligt

Johanne Bøggild og hendes Moder.

om sine Oplevelser. Det var ikke helt ved Siden af, naar en lille Pige engang udbrød: „Mor, Tante Bøggild er et gjæv Roskav!“

Hvad der især morede de Voksne var, at Jomfru Bøggild altid havde Svar paa rede Haand — ofte kostelige Svar. — Jomfru Bøggild var af Sind et meget beskedent Menneske. Just derfor kunde hun blive saa inderlig glad, naar hun mærkede, at Mennesker havde Brug for og Glæde af hendes Digte. Og end større blev hendes Glæde, naar det hændte, at der kom en Sum Penge ind ad Døren til hende fra Venner, som havde afsat en Del af Hefterne. Saaledes havde f. Eks. engang en ung Seminarist paa Gjedved Seminarium faaet en Del af hendes Digte læst op der en Aften. Og efter denne Oplæsningsaften kunde han sende Jomfru Bøggild 40 Kr. — netop op til Jul. Det blev en uventet og meget kærkommen Julegave for hende.

Lærer Erhard Bøggild,
Todbjerg.

Stundom kom der Bud ude fra til „Johanne“ om at skrive en Sang til en bestemt Lejlighed.

I Begyndelsen af 1892 kom der en ærefuld Opfordring til hende fra Overretssagfører Høegh-Guldberg, Aarhus, om at skrive en Sang paa Jydsk i Anledning af Aarhus Landboforenings 50-Aars Jubilæum. Saavidt jeg husker, var det Proprietær Schmidt, Skæring Munkgaard, der gav Anvisning paa Jomfru Bøggild. — Jeg husker endnu hvor glad, ja, bevæget, Jomfru Bøggild var, da hun kom over til sine Venner i Skolen for at læse Overretssagførerens Brev for dem. Hun ønskede af Hjertet, at hun maatte faa Held til at skrive en Sang, som de maatte blive tilfredse med. Og det lykkedes hende.

Da den var trykt, saa den festlig ud med sit gammeldags Tryk med rødt og sort og Snørkler og Sving. Den gjorde stor Lykke ved Festen. „Johannes“ Skaal blev drukken. Og en Dag kom Overretssagføreren kørende ud til Todbjerg for at takke „Johanne“ og overrække hende et pænt Beløb.

Jomfru Bøggild døde 1895, d. 11. Juni. Hun var kun syg faa Dage. For hendes Venner var det et stort Savn, da hun var borte. Endnu saa mange Aar efter mindes vi hende saa levende, som havde hun kun været borte nogle Maaneder og ikke i næsten 50 Aar. Paa Todbjerg Kirkegaard ligger hun begravet ved Siden af sine Forældre i et hyggeligt Hjørne mellem Vaabehuset og Kirken. Det er mit Haab, at hendes Grav endnu længe maa blive bevaret i Erkendelse af, at „Johanne“ virkelig betød noget for den Befolkning hun levede

Forfatterinden Johanne
Bøggild som ældre.

iblandt. — Hendes Hus ligger endnu overfor Skolen. En af de gamle „Drenge“ fra Todbjerg Skole, Modelsnedker ved Statsbanerne L. P. Christensen, satte i 1929 — Hundredaaret for „Johannes“ Fødsel — en Mindeplade for hende paa hendes Hus.

I Vinteren 1928 bød Københavns Radio paa en jydsk Aften. Da blev der bl. a. læst nogle af „Johannes“ Digte. Og atter for nogle faa Aar siden var der en Recitatrice, som ogsaa i Radioen recitere nogle af hendes Digte. Hvor vilde det have glædet Jomfru Bøggild, om hun havde oplevet det. Men vi, hendes Venner, som sad og lyttede dertil, frydede os derover — ikke mindst af den Grund, at de blev læste saa udmærket, at „Johanne“ selv ikke kunde have gjort det bedre.

For en Del Aar siden udkom en Samling af „Johanne“s jyske Digte med et Forord af Dr. phil. Marius Kristensen, der slutter med at sige om „Johanne“, at ogsaa hun i al Beskedenhed fylder sin Plads i Rækken mellem Blicher og Aakjær.

Jydske Ordsprog om Ræven og Hunden.

Ved R. P. Randløv.

Ræven.

En ka' it fálanng mie ow Ræwwen end Bælleren.
 »De wa en slem Øwwegong«, såå Ræwwen, da taw di hans Bælle.
 Mæ Ræw ska' en Ræw fanng.
 »Gu ske Low få Husløj«, såå Ræwwen, han saj onne en Harre.
 »Pøj Fååsten«, såå Ræwwen, han háj et syw Gjes á wa i Law mæ dæn ottind.
 »Hue de røge, die má á wæ Ild«, såå Ræwwen, han f.. i Hæwwlspoonen.
 »Di æ suu«, såå Ræwwen om Rønbærren, han ku it no dem.
 De æ en ringg Ræw, dær it há ujjén jet Hwoll.
 Ræwwen bier it i Nærheden ow hans ejjen Huul.
 Solen i Synne á Vinden i Nue, de æ Ræwwens Løst.
 Di tobinnét Ræw æ di varest.

Hunden.

Dæn, dær æ kommen ow Hund, vel gjænn gø.
 De gjæe åp á nie lissom Hundhandelen.
 Den Hund, en ska' dryww i Skowwen, bier it manne Hårer.
 En ka trejj en Hund så lænnng po Hoolen te den bie.
 En ka' it skuu en Hund po Hooren.
 Fålk tøkker álti bæjst om djer ejjen Bøn á djer ejjen Hund.
 Wor ejjen Hund ska ha wor ejjen Bien.

Lillering Skov.

Af Sigfred Knudsen.

Paa Bakkehældet mod Syd mellem Stationsbyen Lillering og Taastrup Sø, der breder sig i Bunden af Aarhusdalen og pynter godt op i Landskabet, ligger den smukke og meget interessante Lillering Skov.

Engang i fjerne Tider var Aarhusdalen, der da strakte sig helt til Egnen ved Ry, hvor den fortsattes i Gudenaadalen, en mægtig Flod, hvis Vandmasser løb mod Vest inde under Isen. Det blev der sat en Stopper for, da Ismasserne smeltede bort og deres Indhold af Grus og Sten aflejredes, thi her

Fig. 1. Partl med store Sten i Lillering Skov. (A. Nielsen fot.)

i Lilleringegnen — nærmere betegnet Egnen Vest for den lille, dybe Pittersø over Høver, Skovby og til Framlevegnen — har Isranden staaet tværs over Aarhusdalen, der paa dette Sted blev fyldt med mægtige Grus- og Stenmasser, saa Vandet Øst for denne Aflejring ikke kunde komme Vest paa som før, men maatte bane sig Vej mod Øst. Paa disse Aflejringer, der er foldede og uregelmæssige og skraaner stærkt ned mod Mosen og Taastrup Sø, ligger Lillering Skov.

Skovbunden bestaar af Grus (Sand) opfyldt med — ofte tæt — sammenhobede Sten, der ofte er store og — især før man begyndte at fjerne dem til Nyttebrug — næsten overalt træder frem i Skovbunden. (Fig. 1).

Denne Rigdom paa store Sten er ikke mindre i den Syd for Taastrup Sø liggende Stjær Stenskov, hvor Stenene sine Steder næsten helt dækker Bunden — gjorde det i hvert Fald for faa Aar siden. Paa et lidt højere Parti

af Mosen mellem Lillering Skov og Søen ligger endnu mange store Sten fremme i Dagens Lys, som de har ligget, lige siden Isen forsvandt fra disse Egne.

Denne sten- og grusblandede Skovbund i Lillering Skov og Stjær Stenskov bevirker, at de ikke ligner andre Skove i denne Egn, da Bunden i disse oftest er frugtbart Moræneler. De to Skove er paa en Maade en Mellemting mellem Øst og Vest; men det er netop Aarsagen til, at de er saa interessante — især i botanisk Henseende.

Igennem 40 Aar har jeg ofte besøgt Lillering Skov — oftere end nogen anden Skov i Egnen, først vel nærmest fordi den virker saa tiltalende ved sin Skønhed og Stilhed, men senere maaske nok saa meget fordi den rummer saa mange sjældne Planter og Insekter. Skoven har da ogsaa i Tidens Løb været meget søgt af Naturforskere, af hvilke jeg i denne Forbindelse kun skal nævne en af vore førende Florister, Direktør Svend Andersen, Holte, der venligst i sin Tid overlod mig sine Notitser derude fra til Støtte for denne Artikel, og for denne Venlighed takker jeg Direktøren. Disse geologiske og botaniske Notitser er i Mellemtiden — da Sygdom hindrede mig i at udarbejde denne Beretning — offentliggjort i »Flora og Fauna« 48' Aargang 1942. *)

Fig. 3. Vej gennem Granparti i Lillering Skov. (A. Nielsen fot.)

Fig 2. Fra Lillering Skov. (Ove Nielsen fot.)

Fra Vejen mellem Lillering og Stjær gaar der en Markvej hen til Lillering Skov og videre helt gennem denne til Mosen. Fig 2 viser denne Vej set inde fra Skoven ud mod Indgangen fra Lillering, og Fig. 3 er samme Vej længere inde. Ved at følge denne Vej faar man et ganske godt Begreb om Skovens forskellige Partier: Granskov (Rødgran

*) Svend Andersen : Danske Vegetationsbilleder 23 : Lillering Skov.

og lidt Ædelgran) staar hist og her som mindre Partier i Løvskoven, der væsentligst bestaar af Bøg, men ogsaa en Del Avnbøg og Eg findes, ligesom Ask er hyppig i Skovens Mosepartier sammen med Rødel og Seljepil; Graael og lidt Smaabladet Lind findes i Skovkanten ved Mosen. Æretræ er almindeligt ligesom Ahorn (Løn) — begge med rig Opvækst. Et Sted i Sydkanten findes en halv Snes unge Hængebøge. Paa flere Steder er der rigeligt med Hassel som Underskov, saa i Nøddetiden er Skoven ikke saa lidt mere besøgt

Fig. 4. Ved Vintertid i Granskoven i Lillering. (A. Nielsen fot.)

end ellers. Spredt i Skoven findes Røn, Seljerøn (Bornholmsk Røn) Elm, Graapil (især mod Moseranden), Hvidtjørn, Slaaen, Kornel, Tørstetræ, Vrietorn, Kvalkved, Benved (faa), Vedbend, Ulfsrøn og Gedeblad. Ogsaa Enebær findes i Skoven, om end kun faatalligt, nemlig paa morbundsagtige Steder og paa et Dige i Skovens Vestside, hvor den sammen med lidt Lyng, Blaabær, Farvevisse, Engelsk Visse, Lyngsnerre, Skovstjerne, Gyldenris og Kattefod danner et midtjydsk præget Parti. Vildrose findes i flere Arter, men ret faatallig. Paa et sumpet Sted i Skoven er fundet en Art Ribs, der endnu i Oktober bar friske og spiselige Bær. Ogsaa Hindbær saavel som Fruebær — almindelig — Korbær og flere andre til Brombærgruppen hørende Arter findes i Skoven. — Af urteagtige Planter har

Direktør Sv. Andersen noteret over 200 Arter fra Lokaliteten; men det vilde føre for vidt her at gaa nærmere ind paa alle disse; en Del sjældne Arter og Former skal dog nævnes. Om Foraaret prydes Skovbunden af Anemonernes Myriader; vore tre Arter (Hvid, Gul og Blaa Anemone) er repræsenteret; den blaa er dog ret sjælden. Et Sted midtvejs i Skoven har jeg fundet nogle Omraader med ejendommelige, monstrøse Former af Hvid Anemone. Der forekommer især to Former: 1. Blomsterstilken er forsvundet, saa Blomsten sidder helt nede ved Svøbbladene, der synes at danne en jævn Overgang til Blosterbladene, der er talrigere og mere smalle end hos normale Anemoner. Fig. 5 viser et tørret Eksemplar af denne Form. 2. Blomsterstilken er til Stede, men i Spidsen af denne er dannet et Sæt ekstra Svøbblade, hvorover Blostret sidder som hos 1. (Fig. 6). Baade normale og monstrøse staar mellem hverandre, men der synes ikke at være Mellemløper. Jeg har indplantet en Del af de monstrøse Planter i min Have, og de giver Aar efter Aar ganske den samme Form, hvor Svøb og Bloster synes at gaa op i en højere Enhed. Ogsaa i Stjær Stenskov findes disse snurrige Anemoneformer.

Adskillige Steder i Skoven og Engen udenfor findes den yndefulde Engblomme, og af Perikum-Arterne kan nævnes Smuk P., Laadden P. og Vinget

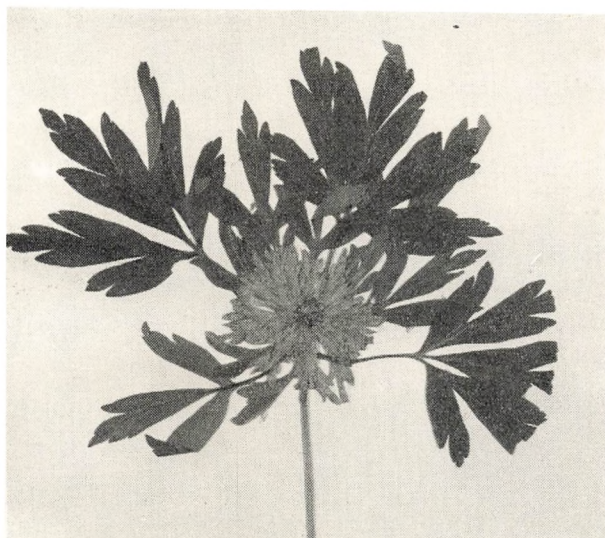

Fig. 5. Monstrøs Form af hvid Anemone. 1.

P., (de to sidste dog i Mosen). Af Løvfod-Arterne maa nævnes *Alchemilla pratensis*, der findes hist og her paa Sjælland, men er sjælden i det øvrige Land, og af Fredløs-Arterne: Pengebladet Fredløs og Lund-Fredløs. I Skovsumpe findes Ris-Dueurt, Vandkarse, Tandrod — dog kun et enkelt Sted — og Skov-Kogleaks. I Askemosen er der et Mylder af Planter; her skal blot

nævnes den store og smukke Bredbladet Klokke, Skov-Fuglegræs og Hundekvik. I Hegnet — især mod Moseranden — er fundet Bleg Fuglegræs, Trenervet Snerre, Rank Vinterkarse og af sjældnere Arter spredt over Lokaliteten: den hvidblomstrede Form af Skov-Forglemmigej, Sildig Skov-Hejre, Eng-Hejre, Skov-Hundegræs, Nikkende Flitteraks, Forlænget Stær, Kær Star, Delt Star og Langakset Star, Lund-Padderokke — talrig — Tyndakset Gøgeurt, Liden Sommerkonval (Vintergrøn), et Par Steder den pragtfulde Skov-Vikke og et enkelt Sted Nøgleblomstret Hønsetarm; i Vestsiden: Stivhaaret Borst, hist og her Skov-Burre, Haaret Viol og Tue-Star.

Der er mange Bregner i Skoven, nemlig 4 Arter Mangeløv samt Engelsød, Fjerbregne og Ørnebregne; ogsaa Mosfloraen er rig. En af Karakterplanterne i Skoven er Rapuntsel og mange Steder Skov-Storkenæb. Langs de smaa Bække vokser større og mindre Partier af den sarte og skønne Spring-Balsamin, hvis latinske

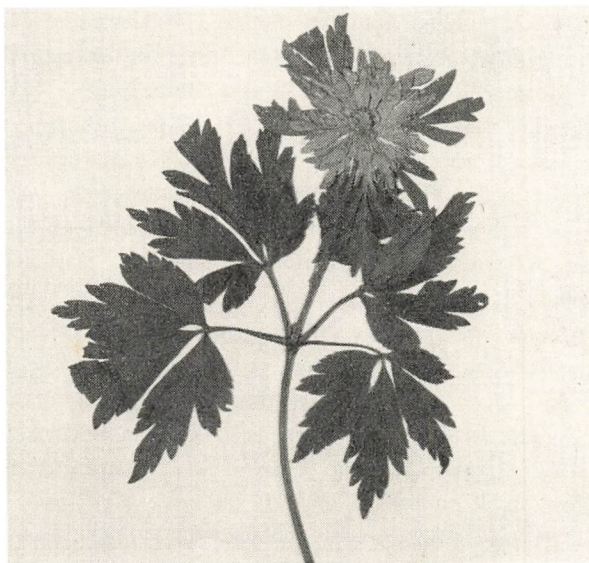

Fig. 6. Monstrøs Form af hvid Anemone. 2.

Fig. 7. Taastrup Sø, set mod Sydøst. (Ove Nielsen fot.)

Navn: *Noli tangere*, betyder »Rør mig ikke«, fordi dens modne Kapsel ved Berøring springer op med et lille Smeld og spreder Frøene vidt omkring; undertiden faar man ogsaa nogle i Ansigtet, saa man bliver helt forskrækket. Damer kvitterer i Reglen Eksplosionen med det kendte lille Hvin. Ogsaa Baldrian (*Valeriana*), af hvilken Urt, der fremstilles et kendt Sovemiddel, findes flere Steder talrig i og ved Bækkene. Disse to Planter er Vært for Larverne af to sjældne Sommerfugle, som Biskop Skat Hoffmeyer har fundet i Skoven, nemlig henholdsvis *Cidaria capitata* og *Eupithecia valerianata*. En anden sjældne Sommerfugl fandt jeg for en Del Aar siden derude i et Ahornparti. Det var *Nothocasis sertata*, der den Gang kun var kendt i eet Eksempplar fra Jylland, nemlig fra Raarup i Bjerre Herred, hvor Biskop Skat Hoffmeyer fandt den i Præstegaardshaven i 1924. Her i Lillering Skov var der nok af dem, og mange Samlere har siden hentet sig en Række Eksemplarer derfra. Den flyver i Oktober, i Modsætning til de andre Arter af denne Slægt, der er Foraarsflyvere. Da jeg nu er kommet ind paa Sommerfugleområdet, maa jeg hellere med det samme nævne nogle andre gode Fund fra Skoven og Engen i Sydkanten.

Paa en Eng lige uden for Skovens Sydkant er i 1944 fanget et ret stort Antal af den lille, smukke og sjældne »Ugle« *Panemeria tenebrata* og af Maaleren *Cidaria flavofasciata*. Den sjældne olivengrønne Maler *Cidaria olivata* kendtes i Jylland fra to Strøg: Horsens-Vejleegnen og Graasten-Sønderborgeggen, men i 1937 dukkede den op i Svejlbæk (1 Eksp.) og i Lillering Skov, hvor der blev fanget en Del.

Der er mange af vore smukke, farvestraalende Dagsommerfugle — Aurora, Citronsommerfugle, Perlemorsommerfugle, Kejserkaaber, Admiraler, Paafug-

løjer — at se i Skoven, dog ikke nær saa mange nu som for en Menneskealder siden, da der var flere aabne, sollyse Mosepartier, som nu er forsvundet ved Udtørring og Beplantning. I Skovkanten mod Nord træffes to ret sjældne Arter, nemlig Blaasommerfuglen *Plebejus medon* og Det hvide W, *Strymon w-album*, der paa Bagvingernes Underside har et hvidt W. En Randøjeart — *Pararge egerides* — der første Gang blev iagttaget i Danmark omkring 1890, men som siden har bredt sig over næsten hele Landet, flyver ogsaa i Lillering Skov.

Men tilbage til Planterne. Der findes en Del Humle i Skoven, hvilket virker overraskende saa højt oppe i Jylland. I den lave, sydlige Del findes nogle faa Bevoksninger af den sjældne Krans-Konval. De almindelige Konvalarter: Liljekonval, Salomons Sejl og Majblomst er hyppige i Skoven og pynter godt op. De tre bladgrøntløse Planter: Skælrod, Snylterod og Rederod er til Stede, om end ikke i større Antal.

I den flere Gange omtalte Stjær Stenskov fandt Direktør Sv. Andersen i 1941 en Hybrid mellem Almindelig Brandbæger og Vand-Brandbæger. Denne Hybrid er næppe tidligere fundet her i Landet. 15 smukke Eksemplarer stod i rig Blomstring paa en Ryddeplads i Skovkanten ned mod Søen. I nogle Tørvegrave i Mosen Syd for Lillering Skov er der fuldt af den ejendommelige, svømmende Plante Krebsklo, af hvilken Art kun Hunblomsterne findes her i Landet — undtagen i Sandbjerg Sø i Sundeved. I Blomstringstiden (Juli-August) kommer den op til Overfladen og folder sine hvide Blomster ud; ellers holder den sig helt nede ved Bunden. Svampefloraen i Lillering Skov kender jeg ikke saa meget til, jeg har blot bemærket, at den er rig, og at mange af de gode Spisesvampe er til Stede, men ogsaa nogle af de mest giftige.

En Forsommerdag med Sol er der kraftig Fuglesang overalt i Lillering Skov. Havesangeren synger sin vedholdende, smukke Sang, der minder om Lærkesang, Rødhalsens yndefulde — om rislende Kildevæld mindende Sang — lyder fra skyggefulde Steder, Løvsangeren synger hyppigt, og da den høres overalt i Skoven, maa der være mange. Dens Sang ligner Bogfinkens, men er finere og renere. Der er rig Lejlighed til Sammenligning, da Bogfinken ogsaa hører til Skovens almindelige Beboere og synger næsten uafbrudt. Munkens klare, vidtlydende Fløjtetoner, som man har sammenlignet med en glad Drengs Fløjten, lyder ofte fra de store Bøge, nu og da høres Gransangerens »Tjip-Tjap« og Gærdesangerens morsomme Lyde, hvoraf en ligner Lyden af en klippende Hæksaks eller den Lyd, Kuske bru-

Fig. 8. Bllshøne med Unger.

ger, naar de sætter Hestene i Gang; i visse Egne kaldes den derfor ogsaa »Kusken«, andre Steder kalder man den »den lille Møller«, fordi Slutningen af dens Sang minder noget om et klaprende Vandmøllehjul. Gærdesmutterens klare og særdeles kraftige Sang høres nu og da, om end langt sjældnere end før de haarde Vintre 1939—42. Man forbavses over, at en saa lille Fugl — kun een dansk Fugl, Fuglekongen, er mindre — formaar at frembringe saa gennemtrængende og kraftig en Sang. Droskens meget afvekslende og stærkt lydende Sang høres fra flere Steder i Skoven, og Solsortens bløde og dybe

Fig. 9. Grønbenet Rørhøne.

Fløjtetoner fryder ofte vort Øre i Lillering Skov. Ringduens Kurren og Gøgens Kucken høres ofte i Skoven, den sidste især i den mod Mosen vendende Del. Her i Eng og Mose lige uden for Skoven holder nemlig Engpiber, Rørsanger, Sivsanger, Rørspurv og Vipstjert til, og i disse Fugles Reder vil den gerne anbringe sine Æg. Mindre tiltalende Fuglestemmer høres nat-

urligvis ogsaa: Skadens og Skovskadens Skratten, Kragens Skrig og Fasanernes Skræppen. Der bor vist ingen Rovfugle i Skoven, men Musvaage, Spurvehøg og Taarnfalk besøger den nu og da. Skovhornuglen menes dog at have Rede dér — ifl. Meddelelse fra fhv. Lærer Nielsen, der bor lige ved Skoven og kender den ud og ind, især i botanisk Henseende. Ogsaa Sløruglen har han set i Skoven, og jeg har i mine Optegnelser Notitser om Slørugler fra Stjær og Framlev. At ogsaa den hyppigste Ugle i Aarhuseggen: Natuglen og den lille Kirkeugle nu og da besøger Lillering Skov er utvivlsomt; jeg har mange Notitser om disse Ugles Forekomst i de nærmeste Landsbyer.

At Egernet hører hjemme i Skoven, vidner de mange egerngnavede Gran-kogler, man finder i Skovbunden, om. Ræv og Grævling er det sjældent at se i Skoven om Dagen; men de er der. Adskillige Grave med helt friske Fodspor viser det, men Skoven og Omegnen er ogsaa et ypperligt Jagtomraade for disse Rovdyr, vel ogsaa for Maararter, af hvilke jeg dog kun tør nævne Lækatten som fast Beboer. Enkelte Raadyr gæster nu og da Skoven fra Frijsenborg-Skovene, Harer smutter ind fra de omliggende Marker og Rødmus og Skovmus nusler i Skovbunden.

Lillering Skov og Omegn har sikkert været beboet fra de ældste Tider, men jeg har ikke hørt om Fund af Oldsager i Skoven, som Tilfældet er med Stjær Stenskov. Dog har jeg for nylig fra Østjydske Hjemstavnsforenings Formand, fhv. Landstingsmand Rasmus Nielsen, Lillering, der bedst af alle kender denne Egn, faaet Beretning om Fundet af en brolagt Vej, Plads eller Anløbsbro, som en Mand dér i Egnen for ikke saa længe siden fandt, da han i den sydlige Del af Lillering Skov gravede efter Sten. Det var en ret smal Brolægning, der gik ned mod Mosen. Paa Brolægningen fandtes der ogsaa

nogle Potteskaar, som af Urner. Stenene blev fjernet, og Udgravningen atter kastet til, uden at Sagkundskaben fik Lejlighed til at studere Fundet.

Fra samme Kilde har jeg følgende Sagn om Stjær Stenskov: Bymændene i Stjær^e og Taastrup kom i Strid om, hvem der ejede Skoven. Det blev saa bestemt, at de skulde mødes i Skoven, og de rette Ejere skulde sværge paa, at Skoven var deres. 12 Bymænd fra Taastrup mødte med Jord i Træskoene og med Løv i Hattene, begge Dele taget i deres egne Haver, og saa svor de paa, at de stod paa egen Jord og under Løv af egne Træer. Helt op til vor Tid har man Østen for Stjær By kunnet se 12 Stenstøtter. Det var de 12 Bymænd fra Taastrup. De blev til Sten i samme Nu, de svor falskeligen. De Stjær Mænd maa saa senere have anbragt dem uden for deres By, for at de, om end tavse, dog kunde vidne for Efterslægten, at man ikke ustraffet omgaas letsindigt med at sværge.

Fig. 10. Toppet Lappedykker.

Til Slut et Sommerbillede fra den lille, smukke og smilende Taastrup Sø, som jeg besøgte en af de sidste Julidage i Aar. Fra Lillering Skov kan man komme til den ved et følge en Balk gennem Mosen til de store indhegnede Græsflader, der kranser Søen mod Nord og hvor Flokke af Ungkreaturer nysgerigt følger en i Hælene. Det er saa sjældent, de faar Besøg. Adskillige Pigtraadshegn maa man over, før man staar ved Søen og har Skovene hinsides som Baggrund, men saa er det ogsaa en Oplevelse, som rigeligt er Anstrengelserne værd. Paa Vejen over Mosen saas mange Rørsangere og Sivsangere, og deres jublende Sang lød fra Tagrørskovene; Digesvaler og Landsvaler i Hundredvis jog Insekter over Tørvegravene, af hvilke enkelte er helt fyldt med blomstrende, aloelignende Krebsklo, og store, sorte Dunhammer, ranke som Lys, kranser Tørvegravene. Guldsmede, Fluer, Sommerfugle joges op fra det Mylder af blomstrende Mjødurter, Skærmpflanter og — mere end mandshøje — Tidslær, jeg masede igennem, noget som Svalerne vidste at benytte sig af. En Stork stod i en Grøft og var i Vildrede med, om den skulde forsvinde eller blive for nærmere at faa Rede paa, hvad den Person med det flagrende Sommerfuglenet vilde derude. En Vipstjert vimsede rundt i Græsset, og da jeg kom nærmere, fløj den paa en fuldkommen fjollet Maade omkring; det saa ud, som om den var kommet ind i en Hvirvelvind. Nu forstod jeg, at den havde Unger i Nærheden. Blandt de mange Fuglearter, jeg har set spille Komedie

for at bortlede Opmærksomheden fra Ungerne, kender jeg ingen, der formaar at tumle saa sindsforvirret rundt som Vipstjerten, og i Reglen vil det vel ogsaa lykkes den ved sin mærkelige Optraeden at lokke Mennesker, Hunde og andet »farligt« bort fra de kære Smaa. I Fennerne holdt store Flokke af Viber og Stære til. Nu, da Ungerne er voksne, færdes disse Fugle sammen i Flokke. Det er et pragtfuldt Syn at se en stor Vibeflok lette og boltre sig i Luften, som kun denne rundvingede Mesterflyver formaar, det flimrer af hvidt og sort i Luften, især i Solskin. Hvor er det herligt at staa her ved denne yndige, fredelige Sø, der glitrer i Solen, og betragte den frodige Vegetation, det blanke Vand, det rige Fugleliv og det bakkede Landskab med Stenskoven i Baggrunden.

I Søens Sydside er »Siv«bræmmen, der væsentligst bestaar af Tagrør og Kogleaks, bred og vokser stadig længere og længere ud; en stor Del af Søens Flade er dækket af de store, runde Nøkkeroseblade og imellem disse et Utal

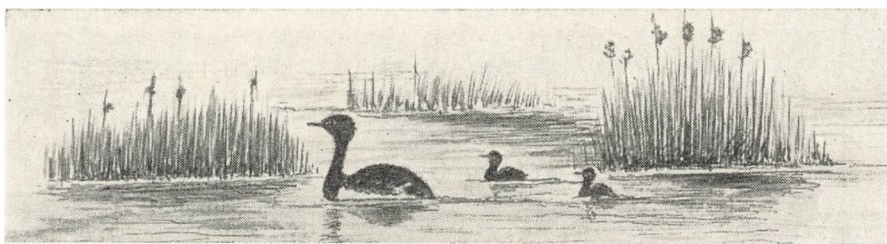

Fig. 11. Sorthalset Lappedykker med Unger.

af de mægtige Vidunderblomster — vel de skønneste Blomster, vi har. I Kartten af Tagrørene er der et muntert Liv af Blishøns med Unger i næsten alle Størrelser lige fra sorte, rødhovede Dununger til de store, graasorte, flyvefærdige, der farer rundt efter hinanden i lystig Leg mellem Nøkkeroserne. Nogle Rørhøns med de usandsynligt lange Tæer løber hen over de store Blade, saa det ser ud, som om de løb paa Vandfladen. En And stryger i Flyvemaskinefart lavt hen over Søen; de brogede Farver, og det for en And usædvanligt lange Næb afslører den som en Skeand. Ude fra Mosen kommer nogle Graaænder susende og kaster sig i Vandet i Nærheden af nogle af den store, toppede Lappedykker, der strækker de i Forvejen lange Halse, snurrer rundt og ser ud, som om de er fornærmet over den Støj og det Postyr, som Andplasket forvolder. — For ca. 40 Aar siden saa jeg nogle Fugle, jeg aldrig før havde set, her i Taastrup Sø. Det var den mindre Lappedykkerart: Sorthalset Lappedykker, der nu er almindelig Ynglefugl i en Mængde Søer her i Landet, men som dengang hørte til Sjældenhederne. Den holder stadig til i Taastrup Sø og ses mest i Vestsiden i Nærheden af Hættemaagernes Koloni; thi denne Art, der er en af Landets almindeligste Fugle, har ogsaa slaet sig ned her og ses stadig i Luften over Søen sammen med utallige Svaler.

Saa gaar Turen atter over Pigtraad, gennem Mose og Skov o. s. v. tilbage til Storbyen, men med Glæde over atter at have oplevet Nydelsen af at færdes i en smuk og særpræget Natur i vort dejlige Land.

Guldsmed Piil.

Af Jens Clausen.

Paa Løjtved ved Svendborg fødtes den 20. Januar 1804 en Dreng, der døbttes Christian Actonius Theodoros Piil. Hans Fader var Gaardens Forpagter Rudolf Frederik Piil; hans Moder Birgitte Piil var af Familien Nyholm¹⁾. Da Christian Piil voksede til, forlod han Landbruget for at blive Guldsmed. Han gjorde Mesterstykke i København og slog sig derpaa ned i Aarhus, hvor han løste Borgerskab 1831. Først boede han i Agade, dernæst i Frederiksgade og fra 1837 i Badstuegade, »det første Sted paa højre Haand, nærmest det lille Torv«. Dette Hus ejede han, og han benyttede selv det hele²⁾.

Her i Badstuegade udførte han et stort Arbejde. Baade Butik og Værksted blev passet godt. Salg skulde give ham Fortjeneste, men han forstod i høj Grad, at det ogsaa kom an paa Indkøbene. Mange Handlende gjorde deres Indkøb hos hamburgske Firmarepræsentanter, der kom hertil. Hver Sommer før Olufsmarkedstid sidst i Juli og først i August vrimlede »Aarhus Stiftstidende« med Annoncer fra hamburgske Handlende om, at de kom med store Varepartier, som det skulde være saa fordelagtigt at købe. Nogle aarhusianske Forretningsmænd annoncerede med hamburgske Varer. Det samme gjorde Piil. Han tog selv til Hamburg efter Varerne, da en saadan Indkøbsrejse kunde betale sig. Hans Forretning i Aarhus synes at have gaaet godt.

I sit Værksted udførte Piil mærkelige Arbejder, der laa i Guldsmedearbejdets Yderkreds. Allerede mens han boede i Frederiksgade kom Guldsmedelavets Bestemmelser ham paa tværs, fordi han beskæftigede sig med mere end almindeligt Guldsmedearbejde. Han fik da den ene Stænderdeputerede fra Aarhus, Tobaksfabrikant Th. P. Funder, til for Stænderforsamlingen i Viborg at fremlægge et Andragende om Ændring i Guldsmedenes Lavsartikler 1836³⁾. Andragendet var velbegrundet og rimeligt. Det viste sig senere, at Ændringer i Lighed med dem, Piil ønskede, var under Overvejelse i Kancelliet⁴⁾.

Blandt det, Piil beskæftigede sig med i 1830erne, var Fremstillingen af noget saa moderne som en Fyldepen. Opgaven lykkedes for ham. Ved Resolution af 26. Maj 1838 fik han 5 Aars Eneret paa at »forfærdige og sælge en af ham opfunden mekanisk Pen«⁵⁾. En Beskrivelse af Piils Fyldepenne siger, at »de besidde den Egenskab, at de kunne vedblive at skrive, saa længe de ere fyldte, uden at Dypning behøves, og gjøre saaledes Blækhuse overflødige«. Der kunde anvendes »saavel Fjer- som Staalpenne i disse Instrumenter«. — Piil fremstillede Fyldepenne af Messing og af Sølv. En »almindelig Contoirpen af Messing med Glas Blækbeholder« kostede 1 Rigsdaler, en af Sølv kostede dobbelt saa meget⁶⁾. Visse Mangler maa Fyldepennene have haft, siden de ikke blev mere almindeligt benyttede, men helt uefne har de næppe været, og noget Salg har der nok været i dem, Den 10. April 1844 fik han fornyet Eneret til at »forfærdige Metalpenne af Sølv og Kobber og Zink«.

Borgporten i Aarhus, i Baggrunden Raadhuset og Domkirken.
Et Daguerreotypibillede, optaget og stukket af C. Piil, Daguerreotypien muligvis fra Begyndelsen af 1840.

Omtrent samtidig med, at Piil fik sine Fyldepenne frem, fik han sin ene Tommelfinger knust i et Valseværk. Derefter var han hæmmet i sit almindelige Værkstedarbejde. Saa tog han fat paa særlige Opgaver⁷⁾. Før havde han befattet sig med Graving, nu gjorde han Forsøg med Stylografi, en særlig Form for Kobberstikning, kort i Forvejen opfundet af P. C. Schøler. Da kom Fotografering til Verden, Daguerreotypi, som det kaldtes efter den franske Maler Daguerre, der fandt paa Billedoptagelse ved Hjælp af forsøvede Kobberplader, 1839. Piil læste derom i Ursins Magazin for Kunstnere og Haandværkere 1839, og i Januar 1840 kunde han vise sine Medborgere et Daguerreotypibillede, han selv havde lavet, det første aarhusianske og formentlig det første danske Fotografi, der muligvis er det Piilske Billede, der forestillede en Del af Lilletorv med Byens daværende Raadhus og Domkirken i Baggrunden⁸⁾. »Aarhus Stiftstidende« skrev om Nyheden⁹⁾: »Herværende Guldsmed Piil har ved et Daguerreotyp-Apparat efter Beskrivelsen i Professor Ursins Magazin optaget et Billede, som, uagtet det har været paa en mørk Dag uden Solskin, dog viser, hvor tydeligt og tro Naturen kan gengives derved. Hvo som interesserer sig for denne vidunderlige Opfindelse, kan faa det optagne Billede at see hos Hr. Piil, der gjør sig en Fornøjelse af at forevise det. Imidlertid vil han nu optage et større og, som han haaber, fuldkomnere«.

Piil virkede da baade som Guldsmed, Stylograf og Fotograf. Ved sit Arbejde med Fotografering og ved Kendskab til Stylografi kom han ind paa Zinkografi. Ved en kemisk Fremgangsmaade, Højstænsning af valsede Zinkplader, fremstillede han Bogtrykstempler af Zink til Erstatning af Træplader. En Tid efter at det var lykkedes for ham, annoncerede han i »Aarhus Stiftstidende« med Zinkstempler¹⁰⁾. Piil var blevet Klichéfabrikant. Sin Opfindelse kaldte han Kemitypi.

Til den nærrede han store Forhaabninger, som gjorde, at han forlod Aarhus for bedre at udnytte Chancen i København. I November 1842 havde han henvendt sig til Industriforeningen, der viste Interesse for hans Arbejde¹¹⁾. I Marts 1843 foreviste han sin Kemitypi for Kunstakademiet, og i Aarets sidste Halvdel realiserede han sit Lager og sit Bo i Aarhus og flyttede med Familie til København¹²⁾. Paa Industriudstillingen 1844 udstillede han Kemitypier i Kompagniskab med P. C. Schøler, der udstillede stylografiske Ting. Aaret efter udstillede Piil paa Charlottenborg uden Kompagniskab¹³⁾. Det var blevet klart, at Kemitypien var af Betydning for Kunsten. Piil arbejdede da paa at faa sin Opfindelse gjort frugtbringende paa Kunstens Omraade og henvendte sig af den Grund til Kobberstiksamlingsens daværende Inspektør J. M. Thiele.

I sine Erindringer skriver Thiele under 1845¹⁴⁾, at »en Guldsmed ved Navn Piil, i Aarhus, havde med de faa Oplysninger, Bladene indeholdt om denne mærkelige Opfindelse (Daguerreotypien) givet sig ud paa at eksperimentere, og det var lykkedes ham at tilvejebringe en Daguerreotypi. Dette nævner jeg for at betegne denne Mands Sindrighed og ualmindelige Begavelse. Han kom til København; men det var for at skaffe en anden Opfindelse Erkendelse og Indgang i de Regioner, hvor jeg havde mit Stæde og mine Interesser. Denne Opfindelse kaldte han Kemitypi. ... Han indfandt sig med sine Prøver hos mig, for at jeg skulde skaffe ham Lejlighed til at vise Hans Majestæt Kongen sin Opfindelse. Dette havde ingen Vanskeligheder. Paa en berammet Tid indfandt han sig i Vasekabinettet, hvor Kongen havde lovet at være til Stede. Kongens Navneciffer, raderet i en Zinkplade, blev i Løbet af et Kvarters Tid forvandlet til en chemitypisk Plade og Aftryk taget deraf«.

Thiele bemærker videre, at Opfindelsen især blev af stor Betydning for Litteraturen. Men fra første Færd var Thiele klar over dens Værdi paa andre Omraader. Han skriver: »Da jeg havde set hans første Operation i Kongens Vasekabinet, opmuntrede jeg ham, der ikke var Kunstner, men nok til en vis Grad Korttegner, til at gøre sin Opfindelse bekendt ved chemitypiske Korttegninger, f. Eks. af de danske Øer«. Thiele havde ikke ventet, at han selv skulde faa mere med den Plan at gøre, men det fik han.

Besøget i Vasekabinettet blev betydningsfuldt for Piil. Kongen tildelte ham en Understøttelse paa Betingelse af, at han offentliggjorde en Redegørelse for sin Opfindelse. Og snart stod Redegørelsen at læse i Berlingske Tidende¹⁵⁾. Thieles Raad om at lave Kort fulgte Piil. Efter længere Tids Forløb henvendte han sig atter til Thiele. Til dennes Overraskelse medbragte Piil Korttegninger til en Geografibog over hele Danmark foruden den Mening,

Paa en hidtil ukjendt, af mig opfundet ny Maade, kan jeg forfærdige ophøiede Graveringer i Zink — hvoraf høstaaende er en Prøve — der i Fånhed og Værigheid overgaane de almin-

delige Træsnit og lade sig afstrykke paa samme Maade som disse, nemlig: saavel i Vogntrykkerpressen som med den af Tobaksfabriqueurer almindeligen brugelige Wægstang, ja endog blot ved et Tryk med Haanden, efter Omstændighederne. Til Enhver, der har Brug for ophøiede Stempler, tillader jeg mig at anbefale Afbenyttelsen af denne Opfindelse, idet jeg tør smigre mig med, at De, som i den Anledning, ville gjøre Bestillinger hos mig, skulle finde sig tilfredse, saavel med Arbeidet, som Prisen, der omtrent vil blive lige med gode Kobberstik. Prøvetryk af Arbeidet, udført i denne ovennævnte Maaneer, kunne paa Anmodning erholdes hos mig. Stempler, der bestaae af flere sammensatte Dele, til Tryk med forskjellige Couleurer, leveres efter Bestilling.

Aarhus, den 20de Februar 1843.

G. Piil.

Guldsmed Piil bekendtgør sin Opfindelse i „Aarhus Tidende“ d. 23. Februar 1843

at naar Tekst føjedes til, kunde Bogen blive let sælgelig. — Men hvem skulde skrive Teksten?

Da Thiele følte sig ansvarlig for, at Piil havde anvendt sin Tid til Fremstilling af Kortene, forsøgte han at finde en Forfatter til Teksten. Det endte med, at han selv skrev den. Da Bogen var trykt, gik han til Reitzels Forlag med den for at faa den solgt. Den fyldte kun 1 Ark eller 16 Sider. Meget overraskende for Thiele vilde Reitzel give 500 Daler for den, 300 til Piil og 200 til Thiele. Bogen fandt god Afsætning. I Trearskrigen blev den meget benyttet af Soldaterne.

Paa den Maade blev der indledet et Samarbejde mellem Kemitypist Piil og Inspektør Thiele. Den sidste lærte af den første. »Min jævnlige Omgang med Photographen Piil, som i Atelieret paa Loftet besørgede Kobberstiks-samlingens Sjældenheder kopierede til de aarlige fotografiske Hefter, førte mig naturligvis ind paa Manipulationer i denne interessante Kunst«. Thiele fandt paa en særlig Anvendelse af Fotografi i Kunstens Tjeneste, nemlig til Genjivelse af Kunstværker¹⁶).

Den kongelige Understøttelse, Piil fik som Kemitypist, gav ham Chancer for at virke videre for sin Opfindelse. Men Forpligtelsen til offentligt at redegøre for sit Arbejde var næppe gavnlig for ham. Hans Redegørelse kunde lede andre paa Sporet, og den synes at have gjort det¹⁷). Det blev Tyskere, der fik det største Udbytte af Piils grundlæggende Arbejder. Mulighederne for Udnyttelsen af Kemitypien syntes størst i Tyskland. Piil tog dertil i 1846. Først fik han Ansættelse i H. C. Friedleins grafiske Anstalt i Leipzig. Mens han var der, udgav han et lille Skrift: Die Chemitypie. Erfunden und beschrieben von C. Piil. 1846. Og da der udsiktes en Konkurrence om hensigtsmæssig Fremstilling af Banknoter, deltog Piil i den og sejrede. Der var Interesse for hans Arbejde. Professor Erdmann i Leipzig og Professor Hülse i Dresden anbefalede ham, og i 1848 var han ansat i Seddeltrykkeriet i Chemnitz som Leder af Produktionen af Pengesedler¹⁸). Produktionen redegjorde han senere for paa Dansk¹⁹).

Fra Chemnitz kom Piil til Wien, hvor han fik Ansættelse i det kejserlig kongelige Hof- og Statsbogtrykkeri, der dengang lededes af Dr. Aloys Auer, og hvor han ogsaa arbejdede for Generalstaben²⁰). Med Auer og med Carl Augerer sammesteds fik Piil et betydningsfuldt Samarbejde. Augerer indrømmede at have lært meget af ham²¹). Sammen med Auer udgav Piil i 1853 en Bog om Hyalografi, Radering i Glas²²). To Aar senere udsendte Piil fra Wien et lille Skrift: Über das Ätzen und Abdrucken von Daguerreotyp-Bildern. — Han var da naaet videre med Fremstillingen af Kemitypier. Og forskellige andre Opfindelser havde han i Mellemtiden arbejdet med. Under sit Ophold ved Statsbogtrykkeriet havde han deltaget i Forsøg med Thermometret som Sikkerhedsmiddel mod Ildebrand²³).

Det økonomiske Udbytte, Piil fik af sin Opfindelse under sit Tysklandsophold, blev ikke ret stort. Han vendte tilbage til Danmark i 1855 og bosatte sig i København. Han forsøgte Udgivelse af et »Maanedsskrift for nyttige Kundskabers Udbredelse«, men kun 2 Numre udkom, 1856. Han maatte væsentligst ernære sig som Fotograf²⁴). I det første Par Aar efter sin Hjemkomst kaldes han vel Xylograf og Kemitypist, men fra 1858 oftest Fotograf²⁵).

Ligesom han i Tyskland havde udsendt Smaaskrifter af fagligt Indhold, gjorde han det i København. I 1861 udgav han »Photographisk Haandbog«, der snart blev udsolgt. Han havde faaet Understøttelse dertil fra det Reiersenske Fond og havde haft Medvirken fra Etatsraad Thiele, H. C. Ørstedes Efterfølger Professor C. Holten, der ligesom Piil havde et særligt mekanisk

Snilde og som gerne vilde hjælpe andre, A. N. Ørsted, der var Inspektør ved den polytekniske Lærestalt, og Justermester E. Bruun. — I 1864 udsendte han »Vejledning for begyndende Fotografer«. Ved Lejlighed skrev han Smaaafhandlinger i Dansk Maanedsskrift og Industriforeningens Kvartalsberetninger. Og i Industriforeningen holdt han Foredrag²⁶). Han var ikke blevet glemmt under sit Ophold i Tyskland.

Det Arbejde, Piil havde ventet sig mest af, var Kemitypi. Det var ogsaa der, de største Muligheder laa. Men Udlændinge lærte ham Kunsten af og naaede efterhaanden til Metoder, der var hurtigere. Hans Ætsemetode er Basis for moderne Klichéfremstilling, men Piil naaede ikke selv at ætse dybt nok²⁷). Dog var hans Metode ikke alene frugtbar, men ogsaa særdeles anvendelig²⁸), især naar gode og omhyggelige Raderinger laa til Grund. Den var kunstnerisk præget. I en Aarrække lavedes de bedste danske Bogillustrationer med hans Klicheer. Arkæologen Worsaaes Medhjælper, Tegneren Magnus Petersen, benyttede Kemitypien ved arkæologiske Afbildninger²⁹). Frølich, Kyhn og mange andre Kunstnere har raderet adskillige Illustrationer i Kemitypi. I Adam Fabricius' Danmarkshistorie et en Del Billeder raderede af Frølich og efter Piils Metode omdannede til Brug for Bogillustration³⁰). Hans Metode var anerkendt. Paa Charlottenborgudstillingen i 1858 udstilledes et Billede af »Frederiksborg Slot, udført i Hyalografi. Raderet af Piil jun., ætset etc. af Piil sen. Udført efter allerhøjeste Bestilling«. Det vil sige, at Frederik VII har støttet ham. I 1861 gav han Piil Fortjenestmedaillen i Guld³¹).

Om Piils Evner og Karakter kan der skønnes af hans Protræt og hans Arbejde, af Udtalelser af ham og om ham. Alene det at nævne, hvad han gav sig af med, gør klart, at han var iderig, arbejdsom og begavet, og en nærmere Undersøgelse af hans Arbejde gør tydeligt, at hans Ideer og Interesser ikke var flygtige, men stabile, og at hans Energi var maalbevidst og i Forbindelse med baade Intelligens og et praktisk mekanisk Snilde. Det er meget at være baade Guldsmed, Fyldepennefabrikant, Gravør, Fotograf, Stylograf, Kemitypist, Xylograf og Hyalograf. Det er mere selv at opfinde Kemitypien og med Intelligens og praktisk Sans at uddybe Fotografi og Hyalografi og mere endnu. At beherske alle disse Arbejdsgrene saa godt som Piil er beundringsværdigt.

Det viser sig da ogsaa, at Piil blev omtalt med megen Agtelse. Thiele omtaler »denne Mands Sindrighed og ualmindelige Begavelse«³²). I en Skrivelse om ham siges, 1838, at han hører til »de sjældne Professionister. Med Begærlighed stræber han paa enhver mulig Maade at uddanne sig«³³). At mange fremtrædende Mænd baade i Danmark og Tyskland anbefalede ham og gennem Aarrækker samarbejdede med ham, fortæller saa vel om Respekt for hans Arbejde og Evner, som om Tillid til hans Karakter. I samme Retning peger det ogsaa, at han i Aarhus var Medlem af det borgerlige Skydeselskab, der var stiftet 1834, og et Par Aar Sekretær og Kasserer i Selskabet³⁴). Enkelte Ting blandt det, han selv har skrevet, styrker yderligere den gode Mening om ham, saaledes nogle Linier i en Artikel: Om Indretningen af et Thermometer til i Frastand at maale en vis Varmegrad³⁵). Her fortæller Piil om Forsøg med et Thermometer til Maaling blandt andet af Tryk i Dampkedler og som han deltog i i Wien. Han beretter, at »den unge Mand, som først fattede Tanken, og som ogsaa forestod de ovennævnte Forsøg, hed Røslér. Jeg nævner ham her som den, Æren for Opfindelsen tilkommer; thi indtrædende Forbedringer og Afbenyttelsen i andre Retninger, kunne ingenlunde berøve den, der først gjorde en nyttig Opfindelse og bragte den i praktisk Udøvelse, Retten til at ansees for den egentlige Opfinder«. —

Piil er loyal overfor sin tidligere Medarbejder i Statstrykkeriet i Wien. Maa-ske rummer Linierne ogsaa Bitterhed over, at han ikke selv fik mest ud sin Opfindelse Kemitypien.

Et Portræt af Piil som ældre hidsættes her. Hans Skæg er hvidt, hans Træk noget resignerede, men Ansigtets Linier og Mundens Stilling vidner om sejt Vilje, og Øjnene er skarpe og agtpaagivende, som det var at vente efter Kendskabet til hans hele Virksomhed. Portrættet svarer til det Billede, der ad anden Vej kan faas af Piil, og som det er tegnet i Linierne ovenfor. Piil havde giftet sig i 1832 med Jensine Zarette Lindblom. I Ægteskabet kom 5 Sønner og 3 Døtre. Der har været Udlængsel i nogle af Sønnenne. En af dem blev Fotograf først i København og senere i Christiansstad i Sverige, en anden blev Urmager i Irkutsk og en tredje Dekorationsmaler i Paris³⁰). — Efter sin Hjemkomst fra Tyskland samarbejdede Piil med den Søn, der var Fotograf i København, og som vel havde lignende Interesser

Guldsmed C. Piil

som Faderen, siden han raderede en Hyalografi til Frederik VII. Paa sine gamle Dage flyttede Piil til Christiansstad til Sønnen dér, og i Christiansstad døde han den 2. Oktober 1884. Den interessante, aarhusianske Haandværkers virksomme Liv var Slut. Han fortjener at mindes.

HENVISNINGER:

- 1) S. Elvius og V. A. Guldbrandsen: „Nyholm“, 1893, S. 26 f. 2) Th. Rasmussen i Aarhus Stiftstidendes Søndagstillæg ²³/₄ 1939. 3) Viborg Stændertidende 1836 I, Sp. 716 4) Viborg Stændertidende 1838 I, Sp. 1162-68. Aarh. Stiftst. 1838 ¹³/₇. 5) Skandinavisk Bogtryk-kertidende VI, 1875, Sp. 167-70. 6) Aarh. Stiftst. 1838 ²²/₇. 7) Skand. Bogtrt. VI, Sp. 167. 8) Aarhus gennem Tiderne II, S. 289, jvfr. Villads Christensen: København 1840-57, 1912, S. 352. 9) Aarhus Stiftst. 1840 ³¹/₁. 10) Aarhus Stiftst. 1843 ²²/₂. Jvfr. Berl. Tid. 1845 ¹⁴/₂. 11) Skand. Bogtrt. VI, Sp. 167-70. 12) Aarh. Stiftst. 1843 passim, 1939 ²²/₄ Tillæg. 13) Skand. Bogtrt. anf. St. 14) J. M. Thiele: Af mit Livs Aarbøger II, 1917, S. 120. 15) Berl. Tid. 1845 ¹⁴/₂. 16) Thiele, anf. V, S. 189. 17) F. Hendriksen: Mennesker og Oplevelser, 1910., S. 259 f. Thiele, anf. St. Reproduktionsanstaltens Principalforening gennem 25 Aar. 1928., S. 40. 18) Skand. Bogtrt. VI, Sp. 169. 19) Dansk Maanedsskrift V. 1857., S. 420-34. 20) F. Hendriksen, anf. St. 21) Tidsskrift- for Kunstindustri 1891, S. 15. 22) Dansk biografisk Leksikon. 23) Dansk Maanedsskrift 1857, S. 449 ff. 24) Thiele, anf. St. Dansk biogr. Leksikon. 25) Københavns Vejviser 1856-67. 26) Skand. Bogtrt. VI, S. 169 f. 27) Haandbog i Bibliotekskundskab 2 Udg. I, 1916., S. 449. 28) Tidsskrift for Kunstindustri 1891, S. 14. 29) Hdb. i Bibliotekskundskab, 3. Udg. I, 1924., S. 465. 30) Anf. V., S. 466. 31) Skand. Bogtrt. VI, Sp. 170. Dansk biogr. Leksikon. 32) Thiele, anf. V., S. 120. 33) Skand. Bogtrt. VI, Sp. 167. 34) Th. Rasmussen i Aarh. Stiftst. 1939 ²³/₄, Tillæg. 35) Dansk Maanedsskrift 1857, S. 449 f. 36) Elvius og Guldbrandsen: „Nyholm“, S. 26.

Hørningkredsen.

Randers Amts 3. Valgkreds.

Af Kjeld Jensen.

II. Kredsens Historie 1872—95.

Med Folketingsvalget 1872 havde den bjørnbakske Bevægelse nærmet sig sit Højdepunkt. Forud for Valget havde Lars Bjørnbak og hans Tilhængere paa det heftigste angrebet Det forenede Venstre, som man ansaa for alt for forsvarsvenligt; thi i dette Partis Program lød et Punkt saaledes: »Ved Revisionen af Lovene om Forsvarsvæsenet iagttages, at der sikres Landet et efter dets Størrelse og Forhold afpasset Værn«. Særlig fo'r Bjørnbak haardt frem mod Berg og J. A. Hansen, hvem han ikke kunde tilgive, at de havde stemt for den reviderede Grundlov.

Der var paa dette Tidspunkt kun 2 bjørnbakske Folketingsmænd: Gert Winther og Søren Kjær fra Søndervinge. De genvalgtes begge, og ved Valget vandt Partiet 4 nye Kredse: Skjoldelev og Hørning og 2 Kredse i Vendsyssel: Hjørring og Sæby. Og saa var man endda ikke langt fra at sejre i Skanderborg, Aarhus og Aalborg. Det er mærkeligt, at Partiet fik Navn efter Lars Bjørnbak, skønt denne aldrig blev Rigsdagsmand; men han var Partiets fremragende Agitator, og jyske Bønder flokkedes om ham og havde ubegrænset Tillid til ham. I Aarhus Amt var Partiet næsten eneraadende, og ogsaa i de tilgrænsende Amter var det udbredt, saaledes i Hjelmlev Herred i Skanderborg Amt, i Søndervingekredsen i Viborg Amt og i Hørningkredsen. Desuden var det talrigt i Vendsyssel, Bjørnbaks Hjemegn, og i Øst-Himmerland, hvor Bjørnbaks Broder, Thomas Bjørnbak, var Højskoleforstander.

Partiet var organiseret i »Den jyske Folkeforening«, der var stiftet 1862 og havde Gert Winther til Formand. I Slutningen af 1860'erne udarbejdede Winther og Bjørnbak et nyt Program for Foreningen. Det første Punkt krævede Indskrænkning af Militærvæsenet, det andet Punkt var rettet mod den politiske Skandinavisme, der havde mange Tilhængere blandt de National-liberale og Grundtvigianerne, men blev kraftigt angrebet af Bjørnbakkerne. Desuden var der en Række Programpunkter, som paa mange Maader faldt sammen med det Program, som Det forenede Venstre udstedte 23. Marts 1872. Jysk Folkeforenings Program offentliggjordes i September 1871, og da Det forenede Venstres fremkom et halvt Aar senere, undlod Bjørnbakkerne ikke at lade Venstre vide, at det havde »stjaalet« fra dem.

Som en Mærkelighed kan anføres, at der i 1872 nyvalgtes 3 Folketingsmænd, der hed Niels Jensen, endda i 3 Kredse, der grænsede til hinanden og strakte sig fra Skanderborg til Udbyhøj, hvor Randersfjord munder ud i Kattegat. I Skanderborg valgtes Niels Jensen, Toustrup, i Skjoldelev Lærer Niels Jensen, Aabo, (senere Dyngby) og i Hørning Niels Jensen fra Holme. De to sidstnævnte var Bjørnbakkere.

Ejendommeligt er Bjørnbakkernes Stilling til Det forenede Venstre efter Valget. Baade Winther og Søren Kjær havde været Medlemmer, men havde

udmeldt sig. En Tid efter Rigsdagssamlingens Begyndelse søgte de sammen med de 4 nyvalgte om Optagelse i Partiet, men det blev nægtet dem. Alligevel blev Jungersen, der i 38 Aar var Folketingsmand i Hjørring, optaget i Partiet før Aarets Udgang, og kort efter blev de to Niels Jensener ogsaa Medlemmer, hvorimod Winther, Kjær og Mads Christensen fra Sæby stadig maatte staa udenfor.

Da Niels Jensen fra Holme første Gang valgtes i Hørning, nærmede han sig stærkt 60 Aar, saa nogen lang og betydningsfuld Rigsdagsvirksomhed kunde man ikke vente sig af ham. Han var født 23. Januar 1814 i Galten i Framlev Herred som Søn af Boelsmand Jens Nielsen og Giertru Sørensdatter. I mange Aar var han Ejer af Holme Nygaard ved Aarhus og tillige Sognefoged. Kort efter Bjørnbaks Ankomst til Viby sluttede han sig til denne, og 1857 er han Medindbyder til det Møde, hvori der toges Beslutning om Viby Højskoles Oprettelse, ligesom han blev Medlem af Skolens første Bestyrelse. 1862 var han Medindbyder til Mødet i Høver Kro, hvor »Jydsk Folkeforening« stiftedes. Ogsaa i denne Forening var han i Bestyrelsen nogle Aar. I 1862 var han ogsaa Medstifter af Landbosparekassen i Aarhus og blev straks Medlem af Sparekassens Bestyrelse, et Hverv han havde, indtil han blev Folketingsmand, da han frasagde sig det. Gaarden i Holme afhændede han 1873 og flyttede til Aarhus, hvor han blev Distriktskommisær i Winthers Brandkasse. Han døde i Frederiks Allé 51

Niels Jensen, Holme.
Hørningkredsens Folketingsmand 1872-79.

i Aarhus 23. Juli 1886. I »Nørrejydsk Tidende« skrev Wistoft nogle Mindeord om ham. Om hans Arbejde for Brandkassen hedder det: »Han omfattede denne hans Virksomhed med samvittighedsfuld Retskaffenhed og en nidkær Opfyldelse af de Pligter, der paalaa ham i Foreningens Tjeneste«. Desuden omtales hans politiske Arbejde, og det fremhæves, at han til det sidste var tro mod den politiske Anskuelse, han i sin Manddom havde sluttet sig til.

N. Jensen blev genvalgt i Hørning 2 Gange, første Gang ved Opløsningsvalget 14. Novbr. 1873. Tinget blev opløst, fordi Venstre havde nægtet Finanslovens Overgang til 2. Behandling, et Skridt, som ogsaa mange i Venstre fandt uklogt, og som gav Højre en god Valgsituation. I Hørning opstillede Højre Gaardejer og Sognefoged Anders Sørensen af Øster Alling. I daglig Tale kaldtes han Anders Espensen, og under dette Navn er han omtalt ved Valget i Oktbr. 1866, da han stillede sig mod A. M. Poulssn. Paa sin Egn nød han almindelig Anseelse, hvad ogsaa Valget vidner om. Anders Sørensen, der ogsaa var kendt som Musiker, døde 1909, 85 Aar gl.

Valget gav det Resultat, at Niels Jensen genvalgtes med 1186 St., medens A. Sørensen fik 705. I de forskellige Kommuner faldt Stemmerne saaledes:

	Jensen	Sørensen
Holbæk—Udby	1	98
Voer—Estruplund	2	87
Ørsted	29	174

	Jensen	Sørensen
Virring—Essenbæk	84	50
Fausing—Auning	77	36
Ø. og V. Alling	12	54
Aarslev—Hørning	20	72
Hvilsager—Lime	138	12
Mygind—Krogsbæk—Skørring...	82	20
Søby—Skader—Halling	109	1
Voldum—Rud	82	16
Ødum - Hadbjerg	83	23
Todbjerg—Mejlby	119	9
Hornslet	94	24
Mørke	150	11
Skødstrup	32	13
Hjortshøj—Egaa	72	5

Ved det næste Valg, 25. April 1876, var Estrup bleven Konejlspræsident og havde opløst Folketinget paa Forsvarsspørgsmaalet. Medens Valget 1873 nærmest havde været et Nederlag for Venstre, led Højre 1876 saa store Tab, at det kun havde ca. en Fjerdedel af Mandaterne. Ogsaa ved dette Valg havde Niels Jensen en Højremand som Modkandidat, nemlig Gaardejer Jacob Nielsen Kudsk af Ørsted Mark. Han opnaaede ikke engang Halvdelen af Højres Stemmer fra 1873. Niels Jensens Stemmetal voksede til 1274, Kudsk fik kun 348, hvoraf 118 var fra Ørsted Sogn.

Om Niels Jensen som Politiker er der ikke meget at berette. Utvivlsomt hørte han til de allermindst fremtrædende, og kun omtrent en halv Snes Gange havde han Ordet i Tinget. Ved det forenede Venstres Delinger i 1875 og 1877 fulgte han den moderate Fløj, og han var ogsaa Medunderskriver af de Moderates Valgopraab af ¹⁵/₁₂ 1878, da Tinget paany opløstes. Det er ikke usandsynligt, at han trak sig tilbage 1879, fordi de Moderates Udsigter i Hørning var alt andet end lyse.

Bjørnbakkernes Enighed paa Rigsdagen var ikke stor i disse Dage. Af de 8, som kan henregnes til Gruppen, hørte 2 hjemme hos de Radikale, 2 hos de Moderate, 2 nærmest hos de Moderate, men ikke i Partiet, og 2 stod udenfor det hele.

Niels Jensens Afløser ved Valget 3. Januar 1879 blev Gaardejer Simon Andersen af Indrupgaard i Skødstrup Sogn. Det var en Mand af betydelig mere radikal Støbning end Niels Jensen, og han stod sikkert ogsaa langt over denne med Hensyn til Begavelse.

Simon Andersen var født paa Indrupgaard 25. Oktober 1844 og Søn af Gaardejer Anders Simonsen og Hustru Ane Marie Rasmussen. Han ejede sin Fødegård 1869.—1913. Saa tidlig som 1872 var hans Navn fremme som Kandidat i Hørning, men det blev dog i det fjerne Frederikshavn han først opnaaede at blive Folketingsmand. I denne Kreds var Højremanden, Redaktør Vogelius valgt. Alle mente, at han sad fast i Sadelen, og Venstre havde stort Besvær med at finde en Kandidat. Lars Bjørnbak sendte saa Simon Andersen til Frederikshavn. Han ankom 3 Dage før Valget, deltog kun i 2 Vælgermøder, og til stor Overraskelse valgtes han med 836 St. mod 554. Højre mente, det var fordi Fiskerne fra Skagen var udebleven, men sikkert er det, at der aldrig før var afgivet saa mange Stemmer paa en Kandidat i Frederikshavn, som Simon Andersen fik. Man maa indrømme Rigtigheden af, at den unge, vildfremmede Mand »kom, saa og vandt«. Saaledes skriver Thomas Larsen om ham i Vendsyssels politiske Historie.

1879 vilde Simon Andersen ikke stille sig i Frederikshavn, som Højre da ogsaa tog. Det hed sig, at han vilde opgive den politiske Virksomhed.

Men umiddelbart forud for Valgdagen lovede han at stille sig i sin Hjemkreds Hørning, og her valgtes han med 1037 St. Modkandidaten, Gaardejer Christen Jørgen Sørensen af Ommestrup, der hørte til Højre, fik kun 156. Deltagelsen var ringe, men det var ogsaa i en streng Vintertid.

Simon Andersen blev genvalgt ved Opløsningsvalgene 24. Maj 1881 og 26. Juli s. A. Første Gang havde han til en Forandring en Modkandidat fra Venstre, Lærer Søren Jensen af Aarslev, der ogsaa havde stillet sig i 1872. Andersen var Bjørnbakkernes, Jensen Grundtvigianernes Mand. Som ventet

var de første langt overlegne, Andersen fik 993 St., Jensen 409. I Aarslev-Hørning havde Jensen 102 St. mod 3, i Virring-Essenbæk 71 mod 14, og desuden havde han Flertal i Holbæk-Udby og Fausing-Auning; men i alle de andre Kommuner var Bjørnbakkernes Flertal overvældende.

Ved det 2det Valg, 2 Maaneder senere, var der atter en Højremand fremme. Det var konstitueret Herredsfoged Niels Øllgaard Kampmann (1843-1914) af Randers, der var Søn af Kredens tidligere Folketingsmand Hæk K. Han havde i mange Aar været Fuldmægtig hos Faderen paa Rougsø Herredskontor, senere blev han Byfoged i Vordingborg. Man skulde mene, at han havde Chancer for at samle Stemmer, men Resultatet blev magert, kun 229 mod Andersens 1148. Kun i Ørsted Sogn havde Kampmann et lille Flertal.

Det var sidste Gang, Simon Andersen stillede sig til Folketinget. Det var næppe Ulyst, som fik ham til at trække sig tilbage 1884, sin politiske Interesse bevarede han i sin høje Alderdom. Heller ikke behøvede han at frygte for, at Vælgerne vilde

svigte ham, og der syntes at ligge en lang og hæderlig politisk Fremtid for ham. Da brød han pludselig af, endnu ikke 40 Aar gl. Forklaringen har en af hans Sønner meddelt mig: Det var af økonomiske Grunde og af Hensyn til sit Hjem. Han sad med en forfalden Gaard, og med sin første Hustru Dorthe Rasmussen fra Vorre (død 1893) havde han en stor Børneflokk (9). Rigsdagsdiæterne kunde ikke opveje hans Fraværelse fra Hjemmet. Det var Hjemmets Ve og Vel, som holdt ham tilbage og ikke kaldte forgæves. Hans Bestræbelser for at holde Hjemmet oppe lykkedes tilfulde. Indrupgaard ejes endnu af en af hans Sønner. En halv Snes Aar efter Hustruens Død ægtede han hendes Søster Bodil Rasmussen.

Straks ved sin Indtrædelse paa Rigsdagen 1876 meldte Simon Andersen sig ind i det forenede Venstre. Da Partiet splittedes i Novbr. 1877 gik han til den radikale Side og var i Marts 1878 med til at stifte »Folketingets Venstre«, der havde Berg og Hørup i Spidsen. Dette Parti, de Radikale, havde omtrent 30 Medlemmer; de Moderate, der endnu kaldte sig det forenede Venstre, var ca. 40. Ved Valget $\frac{3}{1}$ 1879 fik de Moderate kun valgt 26, de Radikale derimod 35. Men paa Grund af Bergs Stilling til en Kanonbevilling udmeldte 9 Medlemmer sig af Bergs Gruppe i Sommeren 1879 under Anførsel af C. Alberti. De dannede Gruppen »De udtraadte«, og hertil hørte Simon Andersen siden. Det var Venstres mest antimilitaristiske Parti.

Man har en Skildring af Simon Andersen i Bogen »Den danske Rigsdag« 1882 af Højremanden H. Wulff. Bogen er stærk partipræget og som Regel

Simon Andersen, Indrupgaard. Hørningkredsens Folketingsmand 1879—1884.

Simon Andersen og takkede ham for det gode politiske Broderskab, han i bevægede Tider altid kunde finde hos afdøde. Det ser ud, som om Venskabet mellem dem har vedvaret, skønt deres politiske Veje efter 1890 har været saa forskellige, at de 1892 hver anbefalede sin Kandidat.

Nogen betydelig Politiker blev Kjeldsen aldrig, hvad han ogsaa selv indrømmede. Samme Aar, som han blev Folketingsmand, deltes Venstre i 2 Partier. Berg og Bojsen stiftede det danske Venstre, der havde 48 Medlemmer. Hørup var Fører for det andet Parti, der hed Folketingets Venstre, men som Regel blev kaldt Europæerne. Det havde 25 Medlemmer, hvoraf 14 var valgt i Jylland. Hertil sluttede Bjørnbakkerne sig, fordi Hørups Gruppe var antimilitaristisk. Kjeldsen var Medlem af Hørups Gruppe og fulgte den bjørnbakske Bevægelse, men dog veg han ikke tilbage for at indtage et Særstandpunkt, naar det gjaldt at følge sin Overbevisning. Det viste sig i den mindeværdige Rigsdagssamling 1887-88, da »Smørkrigen« rasede.

Otto Mønsted havde 1883 begyndt Fabrikationen af Kunstsmør, som ved Lov af 1885 ikke maatte bære dette Navn, men skulde kaldes Margarine. I 1887 rejstes der Krav om Forbud mod Fabrikation, Indførsel og Udførsel af Margarine, som man hævdede vilde være til Skade for det gode danske Smør og blive ruinerende for Landbruget. »Rent Land« kaldte man Forbudskravet. Til Bevægelsen sluttede sig især næsten alle Hørup Tilhængere, forstærkede med Grev Holstein-Ledreborg og en Række Godsejere fra Højre. Det trak op til en ny agrarisk Oktoberforening. Der stiftedes en Forening, Bondeorganisationen, som foruden Smørsagen rejste en Række andre agrariske Krav. Jens Busk var Medudgiver af Bladet »Bondevennen«, der var Foreningens Talerør. En Række Agitatorer berejste Landet og slog drabelige Slag mod Margarinens Særlig virksom i saa Henseende var Redaktør Vilhelm Lassen og Gaardejer Chr. Leth Espensen, Vibygaard.

Men Margarineforbudet havde ogsaa sine Modstandere, og de blev de stærkeste. Frede Bojsen tog straks Stilling imod det rene Land, og Berg og Socialdemokraterne tog Standpunkt paa hans Side. De vilde ikke nægte Befolkningen et godt og billigt Næringsmiddel. Bojsen fik Flertallet i Venstre med sig, og han og Indenrigsminister Ingerslev sluttede et Forlig. Den ny Lov satte strenge Straffe for Forfalskninger, men lod Margarinefabrikationen foregaa uantastet.

Mange Folketingsmænd var i stor Knibe i disse Dage, særlig da Landbo-repræsentanterne. Der kom den ene Opfordring til dem efter den anden om at holde paa rent Land, og Resolutioner om Margarineforbud strømmede ind fra Møde efter Møde. Ogsaa Kjeldsen modtog en Opfordring fra 400 af sine mest udprægede bjørnbakske Vælgere om at slutte sig til det rene Land. Alligevel fulgte han Bojsen og stemte for Margarinens Bibeholdelse. Dette var den væsentligste Aarsag til, at der oparbejdedes en stærk Stemning imod ham ved det følgende Valg, saa at han faldt ufortjent haardt.

Det var i den samme Rigsdagssamling, at de saa stærkt omtalte Paaskeforligsforhandlinger fandt Sted. Forliget blev i Venstres Partimøde forkastet med 26 St. mod 18, 20 svarede »stemmer ikke« og 10 var fraværende. Kjeldsen stemte mod Forliget.

En halv Snes Dage før Valget 21. Januar 1890 holdt Bondeorganisationen for Hørningkredsen Møde i Hornslet og vedtog at opstille Gaardejer H. B. Christiansen af Fløjstrup i Malling Sogn, og omtrent samtidig opfordrede en Del Vælgere Proprietær P. Bjerre, Højstrup, til at stille sig. Kjeldsen havde allerede meldt sig som Kandidat, støttet af Demokratisk Forening og Randers Dagblad.

Christiansen indbød til en Række Vælgermøder, hvoraf det første holdtes i Løgten 14. Januar. Han talte godt for sig, og hans politiske Stede faldt omtrent sammen med Bondeorganisationens Program. Sognefoged Jens Johansen, Hornslet, angreb Kjeldsen og mente, at Kredsen i Christiansen vilde faa en langt dygtigere Talsmand, end Kjeldsen havde været. Kjeldsen var ogsaa til Stede, og værgede for sig efter bedste Evne. Utak er Verdens Løn, sagde han. I omtrent 30 Aar har jeg arbejdet for Venstre, saa Kredsen, der tidligere

var i Højres Magt nu er en sikker Venstrekreds. Man havde angrebet ham for Smørret, fordi han ikke holdt paa »rent Land«, men han mente, at han skyldte de smaa i Samfundet ikke at tage et sundt og billigt Fødeemne fra dem. Simon Andersen anbefalede Kjeldsen, hvorvel han ikke var fuldt enig med ham, navnlig i Smørsagen.

P. Bjerre, Højstrup.
Hørningkredsens Folketingsmand, 1890-92.

Dagen efter var der Møde i Ødum. Her fik man Telegram om, at Christiansen var bleven syg. Af den Grund deltog han ikke i flere Møder og mødte heller ikke paa Valgdagen. P. Bjerre udtalte sin Tilslutning til Bergs Politik og meddelte, at han vilde stille sig. Senere var der Møde i Ørsted. Her udtalte Kjeldsen, at han altid var kaldt Bjørnbakker, og at han i sin Tid havde rejst sammen med Tscherning og gamle Bjørnbak. Han havde holdt

sine Løfter i demokratisk Retning, men aldrig præsenteret sig som en Stormand. Ogsaa Bjerre var til Stede, og som Taler var han Kjeldsen langt overlegen.

Paa Valgdagen var Lærer Jensen, Aarslev, Formand for Valgbestyrelsen lige som sidst. Han meddelte, at der var anmeldt 5 Kandidater, nemlig Proprietær P. Bjerre, Gaardejer Christiansen af Fløjstrup, Jens Kjeldsen, Baron Rosenkrantz og Husmand Jens Pedersen Tvilling af Kankbølle. Af disse havde Christiansen og Tvilling trukket deres Anmeldelse tilbage, den første paa Grund af Sygdom.

Bjerre blev anbefalet af Amsraadsmedlem Jens Chr. Rasmussen af Lemmer og N. R. Sørensen, Egaa. Jens Chr. Rasmussen anbefalede Bjerre som en energisk, dygtig og særdeles virksom Mand. Hans Virksomhed i demokratisk Forening, i Skytteforeningen, i Landboforeningen, Foreningen for Udførsel af Havesager, i Toldreformforeningen, i Bestyrelsen for Venstres Organisation og ved Oprettelsen af Randers Svineslagteri var noksom bekendt.

Af Kjeldsens Stillere talte Lærer Christensen, Halling, og Simon Andersen, medens Proprietærene Schmidt, Skæring Munkegaard, og Høj, Pindsminde, anbefalede Baron Rosenkrantz.

Bjerre valgtes ved Kaaringen og ligeledes ved den skriftlige Afstemning, hvor han fik 978 St., Kjeldsen 488 og Rosenkrantz 216. Valgdeltagelsen havde aldrig været stor i Kredsen. Ved dette Valg var den kun 44 pCt., i 1887 havde den dog været 56.

I Kommunerne stemtes saaledes:

	Bjerre	Kjeldsen	Rosenkrantz
Holbæk-Udby.....	14	7	8
Voer-Estruplund.....	27	1	5
Ørsted.....	70	3	16

	Bjerre	Kjeldsen	Rosenkrantz
Virring-Essenbæk	111	5	19
Fausing-Auning	116	13	20
Ø. og V. Alling	68	3	5
Aarslev-Hørning	94	3	12
Hvilsager-Lime	107	17	22
Mygind-Krogsbæk-Skørring ..	37	73	3
Søby-Skader-Halling	30	78	1
Voldum-Rud	64	26	10
Ødum-Hadbjerg	58	36	10
Todbjerg-Mejlby	67	22	5
Hornslet	28	46	30
Mørke	45	57	18
Skødstrup	16	26	23
Hjortshøj-Egaa	26	68	9

Saaledes blev P. Bjerre Folketingsmand for Hørningkreds. Det varede dog kun godt 2 Aar, saa faldt han. 1895 stillede han sig i Middelfart, men faldt ogsaa der. Fra 1898 til 1913 var han Folketingsmand for den i 1895 oprettede Randers Landkreds.

Peder Jakobsen Kokholm Bjerre var født paa Gaarden Kokholm i Tørring Sogn ved Lemvig den 6. Decbr. 1855 og hører til den udbredte og ansete Bondeslægt Bjerre, der særlig har hjemme i Holstebro-Lemvigeggen. Faderen hed Jakob Pedersen B., Moderen Ane Christensdatter. Ejendommelig er den Navnegivning, de brugte til deres Børn: foruden Fornavnet blev de døbt med 3 Efternavne. 3 af Sønnerne naaede at blive Rigsdagsmænd. Jens J. K. B. (1847—1901) var Teolog, Provst i Vester Hassing, Landstingsmand og tilsidt Kultusminister i Ministeriet Sehested. Den yngre Broder Gravers Kristian J. K. B. (1859-1937) var ogsaa Teolog, kendt som Højskolemand og Præst (sidst i Skydebjerg paa Fyn) samt som en ivrig Forkæmper for Afholdssagen. Han var Folketingsmand 1903—06 i Nykøbing F., udnævntes 1907 til kongevalgt Landstingsmand, men trak sig tilbage.

Peder Bjerre blev Landmand. Dog var han Elev baade paa Staby Højskole og paa Kaptain Galsters Kursus i København. 1878—86 var han Forvalter paa større Gaarde, saaledes paa Kalundborg Ladegaard og paa Bidstrup ved Langaa. I 1886 købte han Højstrup i Ødum Sogn, en Gaard paa 12 Td. Hartkorn, og her boede han til 1910. Siden havde han Bopæl i Randers, hvor han døde 15. Novbr. 1941.

Efter at have overtaget Højstrup blev han hurtigt kendt paa Randerseggen og videre omkring baade som Landmand og Politiker. Han havde mange Interesser og var livlig, energisk og impulsiv i sin Optræden. Det var i de Aar, Andelsforeningerne grundlagdes, og han virkede ihærdig for Oprettelsen af en Andelsfoderstofforretning i Aarhus og for Randers Andelsslakteri. I nogle Aar var han Formand for Slakteriet, men i Februar 1898 faldt han. Man angreb ham fordi han havde administreret for dyrt og stod i Gæld til Direktøren. Et Par Maaneder efter valgte Randers Landkreds ham til Folketingsmand, hvorved han besejrede sin ivrigste Modstander, Folketingsmand Skaarup.

Nogen betydelig Position kom han aldrig til at indtage paa Rigsdagen. Oprindeligt var han Bergianer og derefter Medlem af Venstrereformpartiet. I 1909 fulgte han Neergaard i Forsvarsspørgsmaalet. Længe forstod han at samle Flertallet i sin Valgkreds om sig. Ja, det blev sagt og var vist paa det nærmeste sandt, at der næppe var en Vælger i Kredsen, som ikke havde stemt baade for og imod ham. Valgkampene var voldsomme og stærkt personlige, og Bjerres Forhold var ikke uangribelige. Til sidst meldte han sig i Oktober 1912 ud af Venstre, da han var utilfreds med Klaus Berntsens Grund-

lovsforslag, og det medførte hans Fald Aaret efter. Interessen for Politik fulgte ham til det sidste, og efter 1913 optraadte han 6 Gange som Kandidat, sidst i 1939, da han var 83 Aar. 1915 var han Grundlovsmodstander, 1935 hørte han til Det fri Folkeparti, ellers stillede han sig i Tilslutning til Venstre.

I de to Aar Bjerre var Hørningkredsens Repræsentant, uddybedes Kløften i Venstre, saa der blev to skarpt adskilte Lejre. Berg vandt sin store Valgsejr, Holstein-Ledreborg traadte tilbage, og Hørup gik med en lille Snes Mand over til Berg, hvoraf nogle dog til Tider kneb ud ved Afstemningerne. En Del af Hørups Tropper forlod ham, saaledes Rasmus Claussen, Viggo Bjørnbak og Dr. Pingel, ialt godt en halv Snes. De sluttede sig nu til Bojsen. Det forhandlende Venstre med Bojsen som Fører og det radikale Venstre under Berg—Hørup var omtrent lige stærke. Under disse Forhold gennemførtes en Række Love, f. Eks. Fattigloven, Lov om Alderdomsunderstøttelse, Sukkertoldens Nedsættelse Skat paa Øl, Sygekasseloven o. s. v. Flere af Lovene blev gennemført under stærk Modstand fra de Radikale, men vedtaget af Bojsens Folk og Højre. Bjerre stemte imod alle de omtvistede Love

N. Neergaard.
Hørningkredsens Folketingsmand
1892-95.

Det er forstaaeligt, at Bjerre maatte faa en Modkandidat ved det kommende Valg.

Den 20. Oktober 1891 holdtes i Hornslet et Møde af 66 Vælgere fra alle Egne i Kredsen, og her vedtog man enstemmigt at rette en Opfordring til cand. mag. N. Neergaard, København, om at stille sig som det forhandlende Venstres Kandidat. Opfordringen blev tiltraadt af 85 Vælgere. Neergaard holdt saa midt i December 3 Møder for at sondere Stemningen. De holdtes i Ørsted, Mørke og Søby og viste Flertal for Neergaard. P. Pedersen, Langtoftegaard, var Ordstyrer i Ørsted, Jens Chr. Rasmussen, Lemmer, de to andre Steder. I Ørsted og Mørke blev Neergaard imødegaaet af Redaktør Guldbrandsen fra Randers (den senere Folketingsmand), i Søby var Bjerre selv mødt. Efter Mødet i Mørke modtog Neergaard Kandidaturen.

Ved Nytaarstid fik Neergaard Influenza og kom ikke over i Kredsen før i Marts.

Foruden Kandidaterne var det særlig Politikere udefra, som førte Kampen ved Vælgermøderne i Vinterens Løb. Bjerre støttedes saaledes af Jens Busk og Vilhelm Lassen, medens Neergaard anbefaledes af Viggo Bjørnbak og Redaktør N. Johan Laursen, Aarhus. Af Vælgerne havde Bjerre især Støtte af Landstingsmand, Lærer Jensen, Aarslev, Niels Frost, Simon Andersen og Friskolelærer Kornerup, Egaa. Neergaard fik Tilslutning fra Jens Chr. Rasmussen, Sognefoged Jens Johansen og Husmand Jens Tvilling. Kampen var haard og ofte stærk personlig, Flertallet paa Møderne vekslede, og det var umuligt at sige, hvordan Udfaldet vilde blive.

Paa Valgdagen 20. April 1892 var N. Levinsen, Ravnholt, Formand for Valgbestyrelsen. Bjerre og Neergaard udtalte sig i Tilslutning til de Partier, som de støttede paa Rigsdagen. Bjerrers anbefalende Stillere var Jensen, Aarslev, Simon Andersen og N. R. Sørensen, Egaa. Neergaard havde 5 anbefalende Stillere: Jens Kjeldsen af Halling, H. P. Jensen af Egaa, Smed Justesen af Grutrup, Jens Chr. Rasmussen og Lærer Worm af Bode. Jens Kjeldsen fremhævede Neergaards ubestridelige Dygtighed, som han kendte

nøje, da de havde siddet sammen i Folketinget i 3 Aar. Stor Værdi for Neergaard har uden Tvivl Jens Chr. Rasmussens anbefaling haft, han var vel nok den, som bidrog mest til, at Neergaard blev jysk Folketingsmand.

Ved Kaaringen indtraf en mærkelig Episode. Valgbestyrelsens Formand erklærede Bjerre for valgt, men Medlemmer af Valgbestyrelsen gjorde Indsigelse. Jens Chr. Rasmussen, der ikke var i Valgbestyrelsen, forlangte saa, at Valgbestyrelsen ved Afstemning skulde afgøre Spørgsmaalet; men Formanden maatte meddele, at Bestyrelsen ikke kunde komme til noget Resultat. Saa forlangte Valgbestyrelsen selv skriftlig Afstemning. Ved denne valgtes Neergaard med kun 45 Stemmers Majoritet. Han fik 1144 St., Bjerre 1099. Saaledes endte det sidste Folketingsvalg i Hørning. I Kommunerne havde man stemt saaledes:

	Neergaard	Bjerre
Holbæk-Udby.....	37	22
Voer-Estruplund.....	23	21
Ørsted.....	68	78
Virring-Essenbæk.....	45	137
Fausing-Auning.....	61	121
Ø.-V. Alling.....	20	66
Aarslev-Hørning.....	39	89
Hvilsager-Lime.....	61	118
Mygind-Krogshæk-Skørning.....	70	77
Søby-Skader-Halling.....	85	42
Voldum-Rud.....	68	55
Ødum-Hadbjerg.....	73	67
Todbjerg-Mejlby.....	95	58
Hornslet.....	94	41
Mørke.....	106	67
Skødstrup.....	63	9
Hjortshøj-Egaa.....	136	31

At Hørningkredsens sidste Repræsentant langt overstraalet alle tidligere, vil næppe nogen modsige. Hans Betydning som dansk Politiker er saa almindelig kendt, og Oplysninger om ham saa let tilgængelige, at her kun skal anføres nogle Data.

Niels Thomasius Neergaard var født 27. Juni 1854 og døde 2. September 1936. Han var Folketingsmand i Nakskov 1887—90, i Hørning 1892—95, i Hornslet 1895—98 og i Ebeltoft 1898—1932. I Juli 1908 blev han Finansminister og fra Oktober 1908 til August 1909 Konsejlspræsident og Forsvarsminister, derpaa igen Finansminister til Oktober 1909 og 1910—13. Efter Genforeningen var han Stats- og Finansminister 1920—24 og atter Finansminister 1926—29. — Om hans Betydning som Historiker vidner især hans store Værk »Under Junigrundloven«.

I Rigsdagssamlingen 1894—95 gennemførte det forhandlende Venstre og Højre en ny Valgkredslov til Folketinget. Der blev oprettet 12 ny Folketingskredse, hvoraf Randers Amt fik 1, Randers Landkreds eller Borupkredsen. Den kom til at bestaa af 6 Kommuner fra Mariagerkredsen, 7 Kommuner fra Randers Bykreds og 2 fra Hørningkredsen. Det blev Aarslev-Hørning og Virring-Essenbæk, som overførtes til den ny Kreds, og følgelig kunde Hørning ikke være Valgsted. I Stedet for blev det Hornslet.

Og med Valgdagen 9. April 1895 er Hørningkredsens Saga til Ende.

Hvad en Kirkebog fortæller.

Af Rudolph Glarman.

Skødstrup Sogns ældste Kirkebog gaar som omtalt i Østjydske Hjemstavns 1943 tilbage til 1620 og naar frem til 1780. Af de følgende Kirkebøger skal gives enkelte Udpluk til Belysning af Tider og Tilstande i de næste hundrede Aar.

Samfundsforhold, Moral og Kirkelighed.

Paa forskellig Maade afspejler Samfundsforholdene sig i Kirkebøgenes Rubrikker. Der forekommer en Del Selvmord ved Hængning, Drukning o. lign. I et Par Tilfælde var det ganske unge Mennesker paa 15—16 Aar, og en Del af disse triste Dødsfald synes at staa i Forbindelse med Fattigdom eller Drikkeri. I de Tilfælde, hvor de døde betegnes som Almissemlemmer, er der ikke nogen Tvivl om Forholdene.

I Afgangslisten for 1841 betegnes en 35 Aars Karl som „drikfældig“. 1845 siges om en Mand, at han „hængte sig paa Mols“. 1846 hedder det om en 40-aarig Mand: „Drak sig ihjel i Vasken og blev jordet med Høitidelighed efter Amtsresolution“, hvilket sagtens vil sige: uden Jordpaakastelse. — Vasken var den gamle Kro mellem Segalt og Hornslet.

1848 døde en 50-aarig af Drik, og 1845, 1849 og 1850 var der Kvinder, der tog deres eget Liv.

Det er vel ogsaa Drik, der ligger bag følgende Hændelser fra 1865: „ihjelfrossen paa Mark ved Hjelmager“, og fra 1868: „Druknet i en Mergelgrav ved Kankbølle“.

Der findes et meget stort Antal Børn, født udenfor Ægteskab, og Kirkebøgenes Indførelser vidner om, at Myndighederne tog den Slags Uregelmæssigheder meget alvorligt. I de fleste Tilfælde fandt man Fædrene, og Deres Navne indførtes i Kirkebogen.

Et meget stort Tal af disse Fødsler stammer fra Vosnæsgaard. Herregaardsmoralen var jo dengang ikke saa god.

Et enkelt Notat skal anføres her, da det giver et lille Tidsbillede fra 1815.

Den 29. August 1815 fødtes hos Gaardmand Jørgen Lauridsen i Segalt en lille Pige, som blev hjemmedøbt den 29. August og fik Navnet Kirsten — men uden Efternavn. Derom hedder det: „Til Barnefader blev udlagt Bødkeren i Sangstrup Bye i Carlebye Sogn ved Greenaa, men hans Navn vilde Qvinden paa ingen Maade sige.“

Moderen til dette uægte Barn var en omløbende Qvinde ved Navn Giertrud Bendtsdatter før i Byen Esbye paa Helgenes og

efter hendes Udsagn skal være 30 Aar gammel. — Ingen Faddere, da Qvinden løb bort. At Indberetningen om denne Qvinde og hendes Barn er indsendt til Wedkommende den 30te Aug. 1815 derom haves Hr. Amtmand Fønse, Hr. Justitsraad Stadfeldts og Hr. Provst Bybergs Tilstaaelse.

At der ingen Forhør blev holdt over Qvinden, og at hun er løben bort: Dette vedkommer ikke mig som Præst“. — Det var Pastor Kattrup, der skrev saadan.

En Degneenke døde 3. Marts 1815 som Indsidderske hos Huusmand Anders Sønder i Skødstrup. Hun var 79 Aar gl., hed Karen Andersdatter Bang og betegnes som „Sal. Wagaards Efterleverske“.

En anden Notits fra 1825 under de konfirmerede Piger føjer endnu et Træk til Tidens Billede af de sociale Tilstande: „Christiane, Tjenestepige hos Gaardkone Mette, Anders Pedersens Enke i Studstrup. Hendes Forældre vides ikke, da hun mistede dem i hendes spæde Alder og kan desaarsag ikke erindre deres Navne. Efter Rygtet skal et norsk Fruentimmer en Deel Aar gaaet om med hende. Da dette Fruentimmer ogsaa døde, har hun flakket om fra et Sted til et andet. — Anses for 17 Aar gammel; da Fødestedet er ubekjendt, kan Døbeattest ikke skaffes. — Ved flittig Skolegang afvigte Vinter og ved egen Stræbsomhed forenet med en god naturlig Forstand har hun foruden Catecismussen temmelig godt lært Lærebogen undtagen Anmærkningerne“.

Kirkebøgerne fortæller ogsaa om Folks Forhold til Altergangen. I vor Tid, da det langt fra er alle, der gaar til Alters, virker det noget overraskende at se, hvordan de gamle tog paa det.

Det nævnes i Skudsmaalene i Tilgangs- og Afgangslisterne nogle enkelte Gange, at vedkommende har forsømt Altergangen.

1822 kom en Karl til Vosnæs. Han foreviste Skudsmaal, „men intet Bevis for hans Altergang“.

1849 om en Hyrde, der med Familie ankom til Vorre: „Gaar aldrig i Kirke og Konen er tit besvangret“.

1850: „har ej været til Alters i 5½ Aar.“

1851: Har været her 8 Aar uden at communicere.“

Endelig bemærkes det i Tilgangs- og Afgangslisterne, naar man har været straffet, f. Eks.: „Har været 3 Aar i Tugthus“. (1851). Det var slet ikke saa rart at gaa over i Historien med et Vidnesbyrd af den Art.

Sundhedstilstanden i Skødstrup Sogn.

De gamle Kirkebøger fortæller ikke saa lidt om Sundhedstilstanden i Sognet. Antallet af døde synes gennem mange Aar at have været ret normalt. I Anmærkningsrubrikken anføres gerne Dødsarsagen, og her kan man altsaa se, hvilke Sygdomme, der har hærget mest.

Det fremgaar heraf, at Koppesygdomme, som snart betegnes som Kokopper og snart som Børnekopper, har været meget almindelige. Baade om Konfirmander og om Brude og Brudgomme anføres Gang paa Gang, at de har haft naturlige Kopper.

Af 25 konfirmerede Drengene i Aarene 1814—18 havde de 12 haft naturlige Kopper, og af 24 konfirmerede Piger i samme Tidsrum de 6.

Af 60 Brudepar i Tiden 1814—18 havde 54 Par haft Kopperne og desuden 1 Brud og 1 Brudgom.

I Aarene 1820—32 havde af 103 Par de 45 haft Kopper og desuden 8 Brude og 30 Brudgomme.

1833—41 havde 13 Par af 66 haft Kopper samt 1 Brud og 3 Brudgomme.

I de følgende Aar indtil 1861 var der kun 1 eller 2 Tilfælde, og efter 1861 omtales Koppertilfældene ikke mere. Endnu indtil 1869 noteres omhyggeligt alle Vaccinationer, ogsaa hvem der har foretaget dem. Det var Distriktslæge, Jordemoder, Præst eller i enkelte Tilfælde Degnen, der gav sig af med at vaccinere; paa Grønland var det, som det fremgaar af Notater vedrørende Pastor Kjers Børn, en Assistent, der foretog Vaccinationen.

Efter 1869 forekommer der ikke mere Bemærkninger om Vaccinationen. Ejendommeligt nok kommer der fra da af i Anmærkningsrubrikkerne Notater om Tillysninger angaaende Vielser.

Ogsaa Koleraen krævede sine Ofre i Skødstrup Sogn. Der nævnes 2 Tilfælde i 1853, det Aar, da der i København var over 4000 Koleratilfælde. I det ene Tilfælde her var det en Husmand i Skødstrup, som den 6. September 1853 døde af Kolera i sit 61. Aar. I det andet — 12. Oktober samme Aar — bortreves en Indsidder i Studstrup af denne Sygdom. Han var 36 Aar.

Epidemi af Kolera kan man ikke tale om for Skødstrup Sogn. Derimod er der forefaldet ret alvorlige Epidemier af Skarlagensfeber.

I Krigsaaret 1848 døde 11 Drengene og 9 Piger af Skarlagensfeber, altsaa ialt 20. Drengene var i Alder fra 7 Uger til 11 Aar og Pigerne fra $1\frac{1}{2}$ til $6\frac{1}{4}$ Aar. — Det maa have været en frygtelig tung Tid for Sognet her, især da de mange Dødsfald netop indtraf i Krigens Tid.

1857 døde 7 Børn af Skarlagensfeber (fra $\frac{3}{4}$ til 8 Aar).

Tyfus forekommer med enkelte Tilfælde, f. Eks. i Koleraaaret 1853. Tilløb til Epidemi var der kun i 1874, da Tyfusen bortrev 4 Personer, 1 Voksen og 3 Børn.

Af andre Sygdomme nævnes i Kirkebøgerne Kighoste, Mæslinger, Brystsyge, Tæring, Svindsot, Kjertelsyge, Blodstyrting, Krampe, Strubehoste, Brystsvaghed, Lungesyge, Forstoppelse, gastrisk Feber, „Forraadelsesfeber“, Diarrhoe, Lungebetændelse, Vattersot, Blodgang, Leversyge, Halssygdom, Hjernebetændelse (1. Gang 1862), Apopleksi, Tarmbetændelse, Blegst, Gigtfeber, Underlivsygdom og Delirium tremens.

Sygdommene er nogenlunde jævnt fordelt over det paagældende Tidsrum. Alle disse Sygdomme undtagen altsaa Koppesygdommene havde dødelig Udgang (Kirkebøgerne kan jo ikke fortælle om alle dem, der kom sig).

Kræft nævnes første Gang 24. November 1875. Da døde en 47-aarig Mand af denne Sygdom, og 1877 fulgte de næste to Tilfælde hos Mænd paa 42 og 67 Aar. 1878 noteres det, at en Mand paa 60 Aar døde af Kræft i Hals og Mund. Man kan dog vist ikke se bort fra, at en Del af de tidligere nævnte Mavelidelser ogsaa kunde skyldes Kræft; men noget stort Antal kan der ikke have været Tale om. Det er altsaa ganske aabenbart, at Kræftsygdommene i de senere Aar har været i stærk Stigen.

Kirkebøgerne og militære Forhold.

1816 om en Barnemoder: „Gift med Soldat Peder Wirring ved Aarhuus Regiment“.

1819: „Til Fader udlagt Rytter Niels Jensen ved Tropperne i Horsens“.

1814 nævnes 11 indkaldte fra 21 op til 40 Aar.

1815: 8 indkaldte mellem 22 og 41 Aar.

1816: 4 indkaldte fra 25 til 27 Aar.

Blandt de døde fra 1820erne nævnes en Rasmus Pedersen, 60 Aar: „først geworben Soldat, saa Landstryger, endelig fik han Føden hos Beboere i Skjødstrup Sogn efter Tour“.

1847 om en Karl fra Vosnæs: „Siden 1844 Dragon i Aarhuus“.

1849 hedder det om 3 Barnefædre: „nu Soldat“. Om en fjerde: „Nu Soldat i Feldten“.

1850 om en Barnefader: „En Artillerist, der i Fjor var ind-quarteret i Skjødstrup og hedder Søren Kirkebye“.

1851 om en 32-aarig: „Har i 3 Aar været Soldat“.

1851 om en 24-aarig: „Har været her siden 1. Octbr. 1848, men deels gjort Felttog, deels tjent i Hornslet“.

I Tilgangslisten er noteret en vis Hans Andersen, som kom til Skødstrup Præstegaard 2. November 1847 fra Thorsager „med godt Skudsmaal, faldt 5. Juni 1848 i Slaget ved Düppel“. Han findes ikke i Afgangslisten, men var altsaa ret hurtigt blevet indkaldt til Militærtjeneste.

I Kirkebogen fra 1780 til 1809

staar følgende: „1784. I dette Aar fuldførte Høy- Welbaarne Hr. Kammerherre og Amtmand Gersdorff paa Wosnesgaard den reparation paa Schødstrup Kirke, som var begyndt i 1781. I dette Tidsrum blev, foruden alt det ind- og udvendige Murerarbejde, nyt Blye oplagt paa Kirken, nye Vinduer indsatte, nyt Altertøj og nye indlukte Stole bekostede, saavel som og et jern Gitterværk ved Alteret. Og da Sungen i Kirken ikke tilforn gik saa ordentligt, som den burde, blev og givet et Orgelværk, som har kostet over 400 Rd., og en af Godset oplært i Aarhuus til at spille derpaa.

Dette er et Beviis af mange paa Hr. Kammerherrens Tænke-maade. Hos en anden af vore Tidens Kirkeeyere vilde dette maaske have været en stor Handling, hos Kammerherren derimod er det en af de mindste.

Hvo der kjender hans Hjerte og hans Iver for det almindelige, vil slet ikke falde i Forundring herover.“

I Kirkebogen 1815—19 findes en Notits om et Par, som højtideligt den 24. April havde indgaaet deres Forlovelse for Præsten, men som „formedelst ulige Tænkemaade i alt“ alligevel ikke vilde gifte sig med hinanden. Erklæringen herom blev oplæst fra Skjødstrup Kirkes Prædikestol den 6. August 1815. Han var 26 Aar og Ungkarl og hun 40 Aar og Enke.

Forskelligt.

28. April 1816 døde tidligere Skolelærer og Kirkesanger i Skødstrup Niels Ifversen Thaanum, 78 Aar gl.

13. Oktober 1824 fødtes paa Vosnæsgaard en Datter af den daværende Godsejer Ladiges. I Daaben den 6. December fik hun Navnet Charlotte de Ladiges. Som Faddere var bl. a. indtegnet Hendes Højhed Prinsesse Charlotte Fredericke, før Hertuginde af Mecklenburg-Schwerin. Barnets Moder repræsenterede hendes Højhed.

15. Juni 1829 viedes i Skødstrup Kirke Pastor Matthias Anchersen Kirkebye til Jomfru Wilhelmine Reininghaus paa Wosnæsgaard.

Andetsteds fra kan det oplyses, at han var Søn af Præsten i Vejlbj-Homaa, Kandidat fra 1821, Kapellan hos Faderen, Kateket i Hjørring og siden Kapellan i Mørke-Hvilsager, til han 5. November 1828 blev kaldet til Sognepræst i Rubjerg i Vendsyssel. Hun var født i Lübeck som Datter af Købmand Hermann Leopold R. og Maria Sophia Muusmann. De unge Præstefolk fik forøvrigt en Søn, som 1877 blev Sognepræst i Fausing og Auning, og hvis Hustru var Datter af Distriktslæge Schäffer, Rathlousdal.

3. Marts 1823 fandtes død paa Studstrup Mark ved en Bæk-munding ved Havet Christen Jensen Kræmmer. Han bragtes til Kirkens Vaabenhus den 6. og blev Fredagen den 8. Marts besigtiget af Hr. Fuldm. Bau og Chirurg Pawst fra Randers. Samme Dag holdtes Forhør over Konen, som fandt ham, og over dem, som var med til at bringe ham op i Vaabenhuset. Manden begravedes først den 24. Marts, altsaa efter 3 Ugers Forløb. Det har nok ikke været rart for Kirkegængerne de mellemliggende Søndage!

20. Januar 1835 døde Sognepræst til Skødstrup og Elsted Barthold Larsen, 70 Aar gl. Begr. 29. Jan.

18. Aug. 1836 døde Organist og Skolelærer i Skødstrup Jens Peter Obbekjær, som virkede her i 30 Aar. Begr. 21. Aug.

1839 den 18. Aug. var der atter et Lærerdødsfald her. Det var den 31-aarige Organist og Skolelærer Fransiscus Preis, født i Aarhus 27. Januar 1808, Søn af Dominicus Preis.

I en Notits fra 6. Juli 1849 fornemmes et lille Pust fra Krigen. Denne Dag fødtes en Datter af Indsieder i Elsted Poul Rasmussen og Hustru Ane Mikkelsdatter. „Faderen p. t. Soldat. Moderen opholdende sig for at undgaa Landets Fjender, i Svinbo.“ (Hvor hendes Hjem var).

Knud Kjer, som var Sognepræst her fra 2. Oktbr. 1838 til 26. Juni 1856, da han kaldedes til Skjærbæk i Sønderjylland, havde flere Børn, om hvem der findes Notater i Kirkebogen. Pastor Kjer kom fra Grønland hertil.

3. April 1842 konfirmeredes Fritz Ludvig Harald Kjer i Skødstrup Kirke. Han var født ved Holsteinborg i Grønland 24. Marts 1826. Han blev Landmand og Forpagter af Skødstrup Præstegaard og viedes her den 16. August 1856 til Marie Nielsen, som tjente i Præstegaarden og stammede fra Elsted. Blandt Forloverne var bl. a. Orgelbygger af Odense P. U. F. Demant, hvoraf kan sluttes, at Kirkens Orgel paa den Tid blev ombygget.

Denne Slutning bekræftes ved en Notits andet Sted om en sørgelig Hændelse fra den 8. August samme Aar. Denne Dag døde nemlig Carl Gustav Hiller, „Orgelbyggerensvend hos Hr. Demant fra Odense, født i Stokholm 1817. Død efter 4 Ugers Sygdom af

Brystbetændelse under Hr. Orgelbygger Demants Ophold ved Orgelet her“. Demant kom altsaa baade til Begravelse og Bryllup i Skødstrup.

14. April 1844 konfirmeredes her Christian August Kjer, født ved Holsteinborg i Grønland 16. Novbr. 1828 og vaccineret af Dr. med. Ruge fra Nord Amerika. Denne Søn døde imidlertid den 13. September 1851 kun godt 22 Aar gammel og blev begravet i Skødstrup den 20. September. Det har ikke været let for Faderen at indføre sin egen Søn i Kirkebogen. Da han havde indført hans Data i det saakaldte Jævnførelsesregister, brast det for ham — eller var det et Haab, der pludselig bemægtigede sig ham, da han ud for Sønnens Nummer skrev: „Vi sees igjen“?

I 1846 nævnes blandt de døde en lille Pige paa 16 $\frac{1}{2}$ Aar, Datter af Gartner Bruun paa Vosnæsgaard, „død af Kjertelsyge efter 3 $\frac{1}{4}$ Aars stadigt Sygeleje i den højeste Jammer.“

„1849 den 18. Marts begravedes et ukjendt qvindeligt Liig, fundet paa Marken. Correspondance med Amtet, anstillede Forhør; offentlig Kundgjørelse havde ikke givet nogen Oplysning, men den døde var efter Sandsynlighed en Betlerske af Aarhus, som spaaede i Kort og benævnedes Møller Ane, som desavoueredes af vedkommende Fattigvæsen paa Grund af Begravelsesomkostningerne.“

24. December 1854 (Juleaften) viedes i Skødstrup Kirke den mest kendte af Pastor Kjers Sønner Jacob Kjer, som var teologisk Kandidat og grønlandsk Seminarist. Hans Eksamenskarakter var non, den allerlaveste, hvilket ikke var usædvanligt for Kandidater, som havde bestemt sig for at søge Præstekald i Grønland. Hans Hustru var Caroline Ferdinandine Margrethe Berth af Skødstrup, født i Svendborg 17. Oktober 1828 og Datter af afdøde Ritmester ved Husarerne Jacob Berth og Christiane Skeel.

Sofus Elvius: Danmarks Præstehistorie oplyser, at Jacob Kjer blev Missionær i Grønland fra 28. Marts 1855, virkede baade som Seminarielærer og Præst, fik bygget baade en Skole, et Kapel og en Kirke deroppe. Men 13 Aar efter vendte han tilbage til Danmark paa Grund af Tunghørighed. Han blev Sognepræst i Ansager i Ribe Stift, men kom vist aldrig dertil paa Grund af den samme Tunghørighed. Derimod vikarierede han flere Steder, bl. a. 10 Aar for Sognepræsten i Ondløse for 300 Kr. om Aaret. Han afskedigedes dog med en Pension paa 1200 Kr.

Kjer var en flittig Medarbejder ved det grønlandske Blad „atuagdluutit“ i Godthaab, og i 1880 udgav han den første grønlandske Læsebog „atuainiutit“.

4. September 1872 døde Jens Sørensen, Invalid fra Krigen 1864, 35 Aar gammel, af en Hjertesygdom, foranlediget af et Saar, som han paadrog sig under Krigen.

Endelig skal fortælles om en noget usædvanlig Livsskæbne. Den 7. April 1886 døde Niels Olsen, et gammelt Tyende paa Vosnæsgaard, 95 Aar og 2 Mdr. gl. Han var hjemmehørende paa Skødstrup Fattiggaard, men havde dog Ophold paa Vosnæsgaard. Niels Olsen havde været Krigsfange i England 1807—14. Han sejlede med et Handelsskib som Matros; men Skibet blev i Kanalen opbragt af et engelsk Krigsskib. Ialt var han i 6 $\frac{1}{2}$ Aar i Fangenskab paa et Skib uden at have Landlov.

Anna Fabritius Nørregaard.

Af Nanna Voigt, f. Nørregaard.

I »Fædrelandet« for 13. Marts 1880 stod der et dejligt Digt af Carl Ploug, som jo havde en ganske særlig Evne til at karakterisere Mennesker i sine Vers:

Højbaaren var hun af Hjerte og Vilje
mer end af Slægt og af Navn,
styrede udad paa brusende Tilje,
vragende Døgnlivets rolige Havn.
Vække sit Folks henslumrende Kraft,
løfte dets Syn fra Lofterne lave,
fylde dets Aarer med ædlere Saft,
lære det væрге Fædreens Grave,
det var det Værk,
hvortil hun viede sig, frejdig og stærk,
gav det og tog det i Fæstengave.

Aldrig hun Modet og Tilliden misted,
tabte ej Maalet af Sigt;
om Illusionernes Bobler end bristed,
trofast og ivrig hun gjorde sin Pligt.
Tænkende meget, mindst paa sig selv,
redende Livets blandede Traade,
lysende mildt i Skumring og Kvæld,
gættende Kærligheds dybe Gaade;
thi hun har vidst
altid, at Menneskets Stræben tilsidst
ender i Suk om Vorherres Naade.

Nu vil det blinkende Øje ej byde
tiere Velkomstens Tegn,
Smilet, det fine og kloge, ej bryde
Alvorens Skygge om Læbernes Hegn.
Alt er fortært af den graadige Død,
Ordet paa Tunge og Rosen paa Kinde;
snart i sit Fædrelands elskede Skød
gemmes den faure og kække Kvinde.
Aanden hos Gud!
Her kun de Ymper, hun plantede ud,
de — og et kærligt, velsignet Mindel!

Disse tre Vers om Plougs nys afdøde Ven, Anna Fabritius Nørregaard fra Petersgaard, gift med Højskoleforstander Jens Nørregaard, Testrup, kunde sættes som Motto for Grundtvigs Højskoletanke og i Grunden for hele den Bevægelse, der efter 1864 opstod, og som drev de mange Unge, Kvinder og Mænd, ud som Lærere, Præster og Højskolefolk, til Hjælp i den trange, modløse Tid, hvor der maatte kaldes paa alle gode Kræfter for at styrke og vække, samle til Arbejde og bygge op efter Nederlag og Ulykke.

Mange af disse Unge kom fra gode Stillinger, trygge Hjem og saa helt andre Forhold end dem, de nu skulde ud til. Københavnerne med K., født paa Østergade, byggede Skoler i afsides Egne, satte deres Formue, deres Kræfter og Evner og hele deres Fremtid ind for den Sag, de følte som et Kald, og begyndte en nøjsom, slidsom og usikker Tilværelse blandt Landboere, vidt forskellige fra dem og deres paa saa mange Maader, udsat for Kritik og Misforstaaelse, men hvor det ogsaa blev til rig Glæde, naar de vandt Forstaaelse og blev paaskønnet efter Fortjeneste.

Petersgaard, Sydsjælland, Anna Nørregaards Barndomshjem.

I et østjydsk Blad fra 1867 findes et kønt Brev fra Aarhus-Eggen, der fortæller om den nye Højskole i Testrup, som Anna og Jens Nørregaard byggede i Sommeren 1866, indviet 1. Novbr. ved en Fest, hvor Peter Rørdam og Otto Møller talte, og til hvilken Chr. Richardt havde skrevet sin Sang: »Den Bonde, som vil lede sin Avling med Forstand«.

Folk langvejs fra strømmede til, og Kvinderne paa Eggen syede Flag til Skolen. Der skrives: »Nu har vi da faaet et Mødested, hvor vi kan lytte til god Tale om vore Minder og Haab, det giver Fortrøstning, og synge vore dejlige Sange, der kan afløse de usle, vi havde før til vore Gilder«.

De tre unge Højskolefolk, der kom til Testrup, Christoffer Baagø, Anna Fabritius og Jens Nørregaard, vandt manges Hjerter ved deres jævne Færd, deres varme, fængende Tale og gæstfrie Hjem, ja, hele det hyggelige, fornøjelige Skoleliv, som de skabte blandt jyske Bønder i den lille, gode Landsby.

Anna Fabritius blev født 12. Januar 1841. Hun var af Adelslæggt, opvokset paa en Herregaard, Datter af Michael Fabr. Tengenagel, en Nevø af Konstance Leth paa Egelykke, og fik som Stedfader Guvernør Feddersen fra de vestindiske Øer, og som Søskende hans tre Sønner og Datteren Margrethe, senere Fru Baagø.

Det var et Hjem, hvor der levedes rigt med i alle Tidens Forhold — baade sociale, nationale, kirkelige, musikalske og litterære Spørgsmaal optog Sindene paa de sydsjællandske Gaarde, Grundtvigs Venner sad som Præster

rundt om: Bojsen, Stege, Rørdam, Mern, o. fl., og de dannede danske Foreninger og paavirkede, især Døtrene, stærkt; paa Nysø fik disse lavet et Lokale, hvor de kunde samle Egnens Folk til Møder, kirkelige og folkelige, og der blev givet Bøde for at bruge fremmede Ord.

Annas Mor, Nanna Bilsted, var et levende og betydeligt Menneske, elsket af de omboende, hvem hun var saa meget for, ligesom Børnenes anden Opdrager,

Anine Munthe Morgenstjerne, hele Slægtens Ven og Hjælper, Fru Nannas Kusine og højre Haand i Huset.

Denne Tante betød saa meget for Anna, og der findes paa Rigsarkivet en stor Samling af indholdsrige Breve til hende, saavel som til Jens Nørregaard, med hvem Anna blev forlovet 1862.

Gennem disse Breve lærer man et rigt og levende, velbegavet og varmhjertet Menneske at kende; de giver saa glimrende et Billede af Tiden omkring Tredserne og Forstaaelse af, hvordan det kunde gaa til, at saadanne Unge, hvis Liv saa naturligt laa i København og Sydsjælland, kunde melde sig til Tjeneste i det store Samlings- og Opbygningsarbejde ude i Landet, men ogsaa om, hvorfra Kilderne sprang til det Væld, der strømmede ud til de nye Skoler, og hvorfra de fik Mod og Kræfter, Rigdom og Udholdenhed til at tage fat og

Nanna Feddersen, f. Bilsted,
Anna Nørregaards Moder.

blive saa meget for de Mennesker, de kom til at leve og arbejde iblandt. — Det Minde, Anna Fabritius Nørregaard, trods sin tidlige Død, hun blev kun 38 Aar, satte sig paa Egnen herovre, hvor kun kom til at leve 14 rige Aar, er saa smukt, og hendes Betydning for Højskolen og de enkelte — især de Venner, hun blev knyttet til — saa stor — »Hun var nu den bedste af dem alle«, sagde de gamle — at der er Grund til at mindes hende, netop i en Tid, der kalder paa saa meget af det samme, der for hende stod som det højeste, og som vi kan trænge til at hente Mod og Kraft af i de trange Dage, hvor mange af Illusionernes Bobler er bristede, ogsaa for os. I en ond Tid bliver man enten værre eller bedre, maa da ogsaa vi faa Gavn af det, vi nu skal igennem!

Som den ældste af en stor Flok og ved Faderens tidlige Død 1849, i Tyskland paa Rejsen hjem fra Mentona, hvor han havde søgt Hjælp mod Slægtens Fjende — Tuberkulose. — var kun tidlig udviklet, ivrig efter at lære og høre, vilde ofte helst trække sig tilbage til sine egen Stue, hvor hun i Ro kunde læse og skrive; det noget mere urolige og udadvendte Liv, med Visit-

ter og Gæster, efter hendes Mors andet Ægteskab var hende tit en Plage, og hun misunder ofte sine mandlige Kammerater, at de kan arbejde maalbevidst ved et Studium eller paa en Fremtidsgerning, mens de unge Pigers smaa Sysler i Hus og Have, med Broderi eller Underholdning af Fremmede, lidt Husgerning — som dog helst ikke maa tages for højtideligt — synes hende for lidt tilfredsstillende og udviklende. Hun begynder som godt 20-aarig, ligesom sin Nabo og senere Svigerinde, Astrid Stampe Feddersen, allerede den Gang at tumle med Spørgsmaalet om Forskellen paa Kvinders og Mænds Ret og Stilling i Hjem og Samfund. Da hun senere faar fat i Stuart Mills Bog: »Kvindens Frigørelse«, er hun meget optaget af den og anbefaler den til alle, vil især saa gerne, at hendes Mand skal forstaa og anerkende Hovedsynspunkterne deri; hun var aldrig af dem, der bøjede sig for en urigtig Tanke hos Mænd eller nogen Uretfærdighed, vilde helst, de to skulde komme hinanden i Møde, var maaske snarere tilbøjelig til at trodse og oprøres. »Jeg vil ikke blot være din Husbestyrerinde og gøre det godt for dig, men jeg vil være din Ven og Hjælper«. Hun prøver at rette hans Fejl og pille ham ned, naar hun synes, at han er for stor paa det.

Naar det ofte bebrejdes Højskolen, at den ikke kraftigere har stillet sig i Kvindesagens Rækker, saa er det vist her gaaet paa samme Maade som med Frøken Zahle og fl., at Højskolemødre, Lærerinder og Præstekoner ved deres Liv og Tale har virket stærkt blandt Børn og Unge til at skabe Respekt og Forstaaelse for Kvinden og hendes Ret, har hjulpet til at slaa gamle Fordomme og overleverede Ideer i Stykker, ogsaa hos deres Mænd og Venner.

For Jens Nørregaard betød denne hans friske, stærke og uforfædede Ven og Kampfælle i de unge Aar uhyre meget baade ved at udvikle hans Retfærdighedssans og Frisind og til at være den ildnende »Valkyrie« i de afgørende Stunder, f. Eks. da han stod overfor det store Spørgsmaal om at gaa med som Frivillig, eller da det gjaldt Valget af Livsgerning, ogsaa den Haandsrækning, han trængte til, baade aandeligt og pekuniært for at faa Mod til at tage fat ovre i det fjerne Jylland og sætte alt ind der.

Det var paa en Fodtur til Møen og Sydsjælland, at Nørregaard med en Fætter, som ung Student dumpede ind paa Petersgaard og senere blev en kær Gæst. I København, hvor Petersgaarderne boede om Vinteren, lærte de hinandens Hjem og Venner at kende, og skønt de var meget forskellige, var der mange Ting, der knyttede dem sammen. Nørregaard var som hun stærkt paavirket af Grundtvig og dennes Venner; fra det noget gammeldags Embedsmandshjem, han kom fra, og hans fromme Mor var der saa meget der samstemmede, ogsaa i et mere fordomsfrit Syn; hans ene Søster var Lærerinde ved Enkedronningens Skole og den anden vor første kvindelige Zylograf, det var noget ret uhørt at være selverhvervende i den Kreds.

Tre Dage før Nørregaard drog af Sted, 15. Marts, holdt de Bryllup paa Petersgaard; Anna vilde bære hans Navn, om han skulde falde, og kunde bedre besøge ham, om han blev saaret eller kom i Fangenskab. Uskadt kom

han dog over til Fyn efter Dybbøls Fald, og dør besøgte Anna ham, nogle herlige Dage, som de tilbragte i en Præstegaard; Datteren derfra fortalte mig ved Dybbølsfesten 1920, at de havde spillet saa kønt firhændigt for dem — musikalske var de begge — og var det yndigste Par, straalende glade.

Senere fik de et lille morsomt Hjem i Helsingør, hvor Nørregaard uddannede Rekrutter, og siden vendte han tilbage til sin kære Gerning hos Frøken Zahle, som Historielærer, elsket og mindet mange Aar derefter af store og smaa ved sin Evne til at fortælle og samtale derom; han afskaffede alle Lærebøger og gjorde Historien til det kæreste Fag. Deres lille Hjem paa Nørregade blev et Samlingssted for Familien og Studentervenner: Scharlingerne, Heibergerne og de vordende Højskolefolk: Baagø, Trier, Schrøder o. s. v., og det gik varmt til med Diskussioner. Der er blevet sagt, at Anna var trættekær, men det var vist i en egen Betydning; hun siger selv: »Jeg bliver let ivrig; nogle kalder mig en Krudttønde, der kan springe i Luften ved en Gnist, andre siger, jeg er flegmatisk og indesluttet, hvad er mest betegnende? Jo mere jeg holder af et Menneske, jo større Lyst har jeg til at gaa løs paa ham, gøre et Udfald«. Hendes Venner sagde, at naar N. stod for en Strøm, saa gik Anna mod

Anna Fabritius Tengnagel, 1864.

den; hun bøjedede ikke af eller jævnedede ud, men nød en ærlig og ivrig Ordstrid om det, hun var opfyldt af, og var vis paa, at den var udviklende og gavnlig.

»Ja, de gamle kunde strides, saa de var lige ved at rive Øjnene ud af Hovedet paa hinanden, men var lige gode Venner for det«, er der blevet sagt, og det er nu ikke saa almindeligt, kan jo ogsaa være svært og slide haardt, men er i Grunden noget stort.

Annas Sind var af Naturen tungt, hel glad bliver man vist aldrig rigtig mere, kunde hun sige efter 1864. Det er som de har ondt ved at falde til Ro i den givne Gerning i København. Deres Venner var begyndt paa Højskolearbejdet flere Steder baade i Askov og Vallekilde. Der er i hendes Breve mange Ytringer, der minder saa stærkt om Ord fra engelske Bøger efter Verdenskrigen: Hutchinson, Hugh Benson og flere. »Hvorfor er vi blevet sparet? Hvad er det, Gud vil os? Hvor skal vor Gerning til Hjælp i Nøden, mon være?« Der havde været Tale om et Præsteembede i Grønland, »Nej, til den Isklump maa du rejse alene«, siger hun, mens de er forlovede, men tager det naturligvis i sig som en Spøg.

Der kommer Bud fra Christiansø om Nørregaard vil komme derover at blive Præst, men saa foreslaar hun sin elskede Kallehaveegn, dér synes hun, trængtes til unge, friske, grundtvigske Folk; Mormoner og andre Sekter flore-
rer. Imidlertid kommer Kaldet gennem Grundtvig til Aarhuseggen, Nørre-
gaard rejser over og taler med en Del Folk der, og i den lille Landsby
Testrup tilbydes en god Plads, resolut tages Beslutningen. Der bygges i
Sommeren 1866, og sammen med Nørregaards Ven, Christoffer Baagø, der
havde mistet sin Brud 8 Dage før Brylluppet og var slaet haardt ned, tog
de over og tog fat med Liv og Lyst paa den nye og mærkelige Gerning, at
holde Højskole for voksne Mænd i fem Maaneder om Vinteren og for unge
Piger 3 Maaneder om Sommeren. I Begyndelsen havde de tre kun et lille Hjem
med en Pige og en Karl og en stor Skolestue til godt 20 Elever, der boede
rundt om hos Bønderne og mest kom fra Landbohjem; de tog fat som Alt-
muligmænd, havde Dansk, Skrivning, Regning og Geografi, fortalte Danmarks-
og Verdenshistorie, læste højt af de bedste Digtværker, holdt Møder for
Egnens Folk, baade folkelige og kristelige, og Anna og hendes Søstre hjalp
de unge Piger med Haandarbejde, baade det nyttige og finere.

Og saa var der Sangen! Rundt om blandt Annas Noder findes Sangnoder,
afskrevne med hendes fine Pen, smaa Melodier til alle de dejlige Digte af
Grundtvig, Bjørnson, Hostrup, Richardt, Ploug o. s. v., der i de Aar var kom-
met frem som en Skat til de nordiske Folk, med alle de Melodier af Rung,
Winding, Barnekow, Lindemann, Berggreen o. m. a., som vi nu nok tit kan
være glade ved at høre afløst af bedre Toner, men som har lært os at synge
med Fryd og Glæde, ofte var svære at lære at synge rigtigt, men som ogsaa
derfor hang saa stærkt ved og gav en egen Stemning. De fik en mægtig Be-
tydning,, til Samling og Forfriskelse, til poetisk og musikalsk Berigelse og
blev et afgørende Led af Højskoleliv ved Møder og Undervisning, der altid
indledes og afsluttes med Sang, men hvor der ikke var nogen speciel Sang-
undervisning, saa lidt som i Religion. Kristendommen laa bag ved det alt,
i Livssyn, Tanke og Tro, men der blev ikke direkte prædiket, ikke engang
holdt regelmæssig Morgen- eller Aftenandagt. Kun Juleaften og enkelte Søn-
dage, hvor Vejret var for slemt til Kirkegang, blev der holdt Gudstjeneste i
Salen; i Dagligstuen samledes Familien, men paa Skolen begyndte og sluttede
Dagen med vore dejlige Morgen- og Aftensange. Det danske, det folkelige, det
nordiske, det var Fanen, de kæmpede under, fremmede Sange og Sprog yn-
dede de ikke, især i de første Aar; nu skulde den unge Slægt lære at se til-
bage til nordisk Sæd og Skik, Sprog og Kultur, forstaa hvad Saga, Sagn og
Folkeminder var værd, at agte sin Oprindelse og lære sig selv bedre at kende,
at vinde indad, hvad udad tabtes, saa Ufred og Splid kunde forsvinde, og
Folket samles og styrkes, Modet og Selvtilliden vokse, og et nyt og bedre
Folke- og Menighedsliv blomstre op.

Ikke i opgivende Mindreværdsfølelse sluges af de store Lande eller i
misforstaaet Nationalisme være sig selv nok, men have aabent Sind for alt

godt ude fra og føle: »Saa er vi alle Kongebørn, skønt fattige og ringe«. Den jævne Mand skulde forstaa sit Medansvar i Styre af Kommune og Stat, Grundloven blev gennemgaaet hver Vinter, Retsordenen og politiske Ideer og Tanker fremstillet og forklaret.

Anna Nørregaard virkede stærkt ved sin Personlighed paa de Unge, de kunde gaa i Ilden for hende, og de beundrede og elskede hende; en af Eleverne blev en Dag pludselig sindssyg, og hverken den lille, stærke Nørregaard eller den høje, imponerende Baagø med det dybe Blik under de buskede Bryn kunde magte ham, men Anna gik rolig ind i Sygestuen og satte sig ved hans Seng og stillede ham til Ro.

C. Baagø, Jens Nørregaard og Anna Nørregaard ved Afrejsen til Testrup 1866.

Mange forknytte og fattige Mennesker hjalp de til at leve Livet med Lyst og Mod. Mange gamle Elever har vidnet, at det, der holdt dem oppe i trange Dage, det var Minder fra Testrup og det Lys, dér blev tændt.

Naar hun og Nørregaard red ud paa deres sorte Heste for at lære den skønne Egn omkring Wilhelmsborg og Aarhusbugten at kende og besøge de mange gode Venner, de snart fik rundt om, var det et smukt Par at se; paa Moesgaard mindedes hun saa stærkt om sit Barndomshjem, der nu var solgt, og hvorfra

hun fik sin Fædrearv udbetalt til at bygge Skolen for. Hun havde taget en hvid Slyngrøse med fra Petersgaard og plantede den ved Gavlen af Skolen, hvor den blomstrede i 50 Aar, og hun anlagde en smuk Have rundt om.

Det er fornøjeligt at tænke paa, at flere af vore Højskoler er byggede for gode »Dannekvinders« Penge, som de uden smaalig Betænkelighed ofrede for den store Sag og ved udstrakt Gæstfrihed var med til at befæste. Det varede jo ikke mange Aar, før der blev bygget Elevbolig med Køkken og Spisestue, en stor Fest- og Gymnastiksal; derved blev hele Livet med Eleverne langt bedre og hyggeligere. Anna fortalte dem altid, ved Haandarbejde og Maaltider eller naar de arbejdede sammen i Hus og Have, om, hvad hun selv havde oplevet eller læst og var opfyldt af, om Eleonora Christine, Gustav Adolf og Dronning Margrethe; en Veninde havde bebrejdet hende, at hun brød sit Adelsskjold ved at gifte sig med en borgerlig, og Anna var forbitret, citerede ofte Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Ord: »Hvi bærer vi gyldne Kæder? Er det for at nyde selv eller for at gavne Folk og Land?« En

Lærerinde har fortalt, at hun en Vinter skulde passe Posten, men en Nat vaagnede ulykkelig og kom i Tanker om en Pakke, hun havde glemt at aflevere. Hun stod op og gik til Aarhus — over 1½ Mil — for at aflevere den og naa hjem i rette Tid; »det var kun Fruens Eksempel, jeg fulgte«, sagde hun. »Hun gik hellere selv ned med et Brev til Posten i gyseligt Vejr, en halv Times Gang, og sendte en ung Pige, der skulde have været af Sted med Brevet, ind at faa noget at varme sig paa«. Hun stod op af Sengen Vinterdage for at se til bedrøvede, syge og fattige, naar hun hørte om nogen Nød, uden at tænke paa, at hun selv var skrøbelig. Hun vidste Raad for meget, var optaget af Appelsinkur og homøopatiske Midler, men sig selv skaanede hun aldrig og fik alt for tidlig et Knæk. Efter 7 Aars Ægteskab fik hun en lille dødfødt Pige; det var en gruelig Sorg, slog hende frygtelig ned, saa hun havde ondt ved at tage sig af og tale med de mange fremmede, der kom, vilde i saadan en Tid helst kun være blandt dem, hun kunde faa aandelig Forbindelse med. Først da hun Aaret efter havde faaet sin næste Datter levende og rask til Verden, kunde hun igen være glad. I de følgende Aar fik hun tre Børn til, tog sig meget af dem, læste med de store og

Anna Nørregaard, 1871.

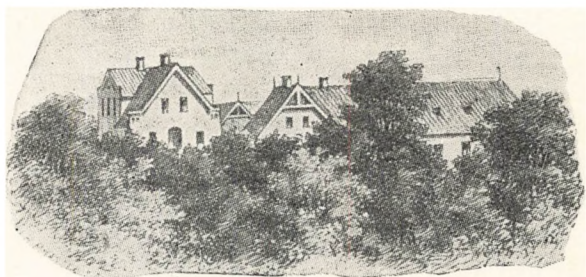
fortæller i sine Breve mange smaa fine og morsomme Træk om dem alle. — I 1875 rejste hun og hendes Mand en Tur til Tyskland, Schweiz og Italien, det kneb at være fra Børnene, men en stor Oplevelse var det for dem begge at se de mange skønne Steder; især de nationale Mindesmærker betog hende, Thorvaldsens Løve ved Luzern og Wilhelm Tells Statue, saadan skulde man værne om de store Minder! For hendes Helbred var Rejsen ogsaa god, men efter den mindste lille Piges Fødsel kneb det med Kræfterne, daarlig Hals og en slem Hoste pinte hende tit, og i Efteraaret 1879, da det store nordiske Højskolemøde paa Testrup var forbi, hvor hun blev takket og hyldet saa varmt, især af en Nordmand, men havde maattet tage for haardt fat, blev det konstateret, at Lungerne var angrebet.

Saa laa hun mest den Vinter, fulgte med i alt, baade hjemme og ude, var stærkt optaget af Digterfejden mellem Kaalund, Drachmann og Schandorph, hvor de tre i de herligste Vers fremsætter deres saa forskellige Syn paa Tiden og Opgaverne, Maalet og Vejene, og det er ikke vanskeligt at sige, hvor hendes Sympati var. En gammel Kongsbonde fra Sandø, Færøerne, har fortalt, at det var saa berigende for Eleverne at høre de ivrige Samtaler mellem Forstanderparret, især ved Middagsbordet. Anna var Plougs Forsvarer, mens Nørregaard mere og mere kom til at slutte sig til Hostrup og Bjørnson, Forsoningens og Samarbejdets Mænd, Frisindets og de nye Tan

kers Folk. Anna var forbitret over Bjørnsøns Tale om at ændre Signaler, og skønt han kom til Aarhus, og Nørregaard var Medindbyder til hans Foredrag, erklærede Anna, at hun ikke vilde se ham i sit Hus.

Hos Otto Møller i Gylling holdt de begge meget af at komme, kørte saa længe hun var rask nok af og til de 4 Mil til Kirke, ofte allerede Lørdag, og drøftede, hvad der laa dem paa Sinde, med de to ejendommelige Præstefolk. »De forstaar os saa godt i vor Sorg«, skriver Anna. Det var Sorgen fra 1864.

Hun var ivrig efter at faa sine Søkende og Venner over fra København, især til Sommerskolen, og faa dem i Gang med at hjælpe til og være med i den fornøjelige Gerning. Mange unge Lærereinder fra Frøken Zahles

Testrup Højskole, 1876.

Skole kom de tre Maaneder over, dels som Elever, dels som en Slags Hjælpelærereinder, og flere har fortalt, hvor stor Betydning det fik for dem. Testrup var den første Højskole, hvor Gymnastik for Pigerne blev indført, og det var til megen Gavn og Glæde.

Efter 1870 var der for det meste ca. 100 Elever baade Sommer og Vinter, saa det var en stor Husholdning at føre og et meget opslidende Liv.

Efter Nytaar 1880 gik det stærkt nedad med Fru Annas Kræfter; selv haabede hun til det sidste paa Foraaret og en Rejse til Syden.

Den 7. Marts stod hun op, tog alt sit Tøj paa, snørede endog sine Støvler og gik en sidste Gang rundt i sit store Hus, fik endog bestilt en Kage til en af Børnenes Fødselsdag den følgende Dag. Men inden Morgenen brød frem, var hun død. Nørregaard skriver: »I Dag græder hele Testrup, Anna er gaaet bort fra os og sine smaa Børn, det er saa tungt!«

Paa Bryllupsdagen, den 15. Marts, blev hun begravet paa Maarslet Kirkegaard; et stort Følge samledes paa Skolen, hvor Baagø talte gribende om disse 16 Aar og deres Ungdoms Venskab og Samarbejde; mange andre bragte deres Tak for, hvad hun havde betydet for dem, Højskolen og hele Egnen og Landet. I Rigsarkivet ligger nogle Breve til Ploug fra hans og Annas fælles Ven i Aarhus; han fortæller om sit sidste Besøg hos hende, hvor levende og stærk hun var, og skriver om Begravelsen: »Det var en mærkelig blandet Skare, der samledes her omkring den lille Kiste, som blev baaret ned mellem fire Linde i den granklædte Grav, mens Solen skinnede, Lærkerne sang, Salmesangen lød, og Vaarens favreste Blomster dækkede Kisten. Der var mange Præster i Ornat, pelsværksklædte Herrer, barhovede Børn, grædende Kvinder og Omegnens Bønder. Pastor Nicolai Nørregaard bekendte Troen og bad Fadervor og var stærkt bevæget. Ja, saaledes jordedes Anna Fabritius

Nørregaard, i god Harmoni med, hvad hun har været, et Bindeled mellem høj og lav. Hun løftede alle op, højbaaren som hun var«.

Paa en Kampesten over hendes Grav staar første Vers af Plougs Sang, og paa den anden Side: »Hver, som er af Sandheden, hører min Røst«. Nørregaard sagde altid: »Hun ikke blot elskede Sandhed og var selv saa sand, men erkendte den dybeste Sandhed, at vi ikke kan selv, kun ved Guds Haand«.

Paa Testrup blev der en tom Plads; kun een kunde fylde den, og dog paa en hel anden Maade: hendes fine og elskelige Søster Elisabeth, der et Par Aar efter blev Nørregaards Hustru, en ikke mindre betydelig og uundværlig Støtte i den store Gerning og det dejlige Hjem, som hun gjorde rigt og lykkeligt for de mange.

Men Annas specielle Venner var bitre: »Det er som en Bølge, der slettes ud af en anden, og hun var dog saa langt mere end en Bølge!«

I Højskolebladet Marts 1880 skrev hendes Ven og Medarbejder i Testrup Jørgen Andersen Bo en smuk Sang. Der staar:

En gavmild Haand blev foldet sidst Gang,
 En modig Tone tabte her sin Klang,
 og Folket t a b t e her et vaagent Øje,
 en Vilje, som ej Strømmen kunde bøje;
 en Offerild med stærke, danske Flammer
 blev baaret fra os ind i næste Kammer.

Med Haab hun bøjede sin Sjæl mod Freden,
 men følte sikkert Stridens Brod heneden;
 dog midt i Kamp er der jo Fred paa Jord,
 hvor Herren vandrer, mægtig i sit Ord;
 nu paa hans stærke Skjold hun sank til Hvile,
 indtil hans Fred skal gennem Verden smile.

Og naar vi stille lover Himlens Gud,
 fordi de ædles Æt dør ikke ud
 og vakler ej, om Sandheds Kamp bli'r haard,
 da vil vi mindes Anna Nørregaard;
 og lægger vi en Krans paa hendes Grav,
 det er en Tak for, hvad hun Danmark gav!

Indkørsel til Sondrup nordfra.

Da Sondrup Bakker blev skovklædte.

Et Kulturarbejde forandrer en Egn.

Ved A. Steen.

Den sydlige Del af Hundslund Sogn ved Horsens Fjord var for 60 Aar siden opfyldt af Bakker, der var helt blottet for Trævækst; der var kun Lyng eller mager Græsning, som til Nød kunde nære nogle Faar. Mellem Bakkerne dukkede sig de dyrkede Marker, og ved Stranden havde hver af Gaardene sin Engstrækning. Allerede den Gang var her en Del Skov — Skablund Skov — som da hørte under Stensballegaard, og da denne Gaard efter den sidste Barons Død i 1867 gik over til Grevskabet Frijsenborg, fulgte Skoven med. Grevens Skovfoged boede nær ved Stranden i Skovens Udkant. Gaarden kaldes endnu »Skovfogedgaarden«. Skoven har nu i mange Aar været i privat Eje. Øst for Sondrup ligger Uldrup Bakker og det gamle Lensmandssæde Aakjær med sine ret udstrakte Skove. Øde har de Sondrup og Uldrup Bakker præsenteret sig mellem Aakjær og Skablund Skove. Men det skulde blive anderledes.

Den 15. Februar 1882 holdtes et Møde i Sondrup Skole, og da blev Aktieselskabet »Sondrup Plantage« stiftet. Sjælen i dette Foretagende var daværende Ejer af Glibinggaard (Nabo til Skablund, men ligger i Søvind Sogn) Chr. Søltøft, og han blev Selskabets første Formand. Paa en Mindesten, der er rejst paa en Bakke i den ca. 200 Tdr. Ld. store Plantage, er hans Navn nævnet, medens de øvrige, der var med, er betegnet med Udtrykket »flere

Mellem Bakkerne slynger Vejen sig ned til Sondrup.

gode Mænd«. Disse var alle fra Hundslund Sogn, nemlig Proprietær Sørensen, Oudrupgaard, Gaardmændene Jens Christensen, Søndergaard, Jørgen P. Jensen, Sondrup, og Skovfoged Drebis. Stenen blev afsløret 9. Sept. 1923.

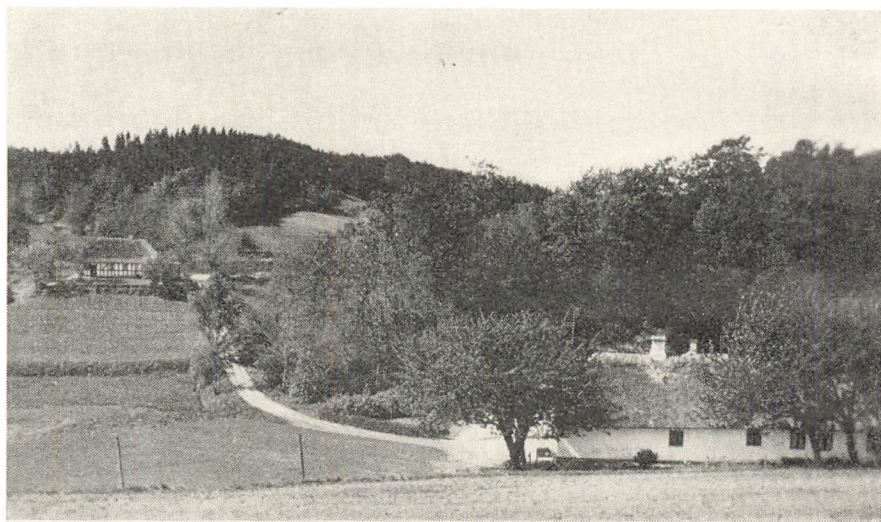
Søltoft blev født paa Tyrrestrup 1834. Allerede i de yngre Aar kom han i Forbindelse med Dalgas og fik Interesse for Plantningssagen; fra 1889 var han Medlem af Hedeselskabets Repræsentantskab. 1906 solgte han Glibinggaard og flyttede til København, hvor han døde 1914; han ligger begravet i Søltofternes Gravsted paa Søvind Kirkegaard; han var hædret med Ridderkorset. Fra 1906—18 var Søren Søndergaard, Søn af ovennævnte Jens Christen-

Fra Sondrup Bakker.

sen, Formand, og siden 1918 Gdr. S. P. Hansen, Sondrup; han er altsaa den tredie Formand, men om dem alle gælder det, at de med Glæde har ofret den gode Sag deres Tid og Kræfter.

Man begyndte smaat; det gjaldt om at faa saa mange som muligt med; thi »med Snille og med Lempe de maatte frem sig kæmpe for Sand og Lyng at dæmpe — men Enighed gør stærk«, saadan blev der sunget i en Sang, som var skrevet i Anledning af ovennævnte Mindefest. Der blev udstedt 274 Aktier hver paa 25 Kr., altsaa 6850 Kr. — det havde man saa at begynde med. For disse Penge købtes 30 Tdr. Ld. og en lille Ejendom, der skulde benyttes

Fra Sondrup Bakker.

som Plantørbolig. De fleste saa vist saaledes paa Sagen, at det var et stedligt-patriotisk Foretagende, som man ikke skulde vente sig pekuniært Udbytte af, men glæde sig ved, at man var »med« i en god Sag. I mange Aar gik det da ogsaa saaledes, at naar der blev noget, købte man stadig mere Jord, saa nu er 200 Tdr. Land tilplantet, og desuden ejer Selskabet 2 Plantørboliger og en Planteskole. For 7—8 Aar siden begyndte man at udbetale Udbytte — indtil nu 21 Kr. pr. Aktie — og de fleste fik travlt med at finde Aktiebrevene frem. Hist og her var de sat i Glas og Ramme, for der er nogle Landskabs-tegninger paa dem, der omgiver det skrevne; det har ogsaa vist sig, at de nuværende Ejere er spredt vidt omkring. Men hvad Sagen paa anden Maade har betydet kan ikke maales i Penge. Sondrup Bakker har helt forandret Udseende; thi ogsaa private fik Lyst til at plante, saa nu har næsten alle Gaardene — og forøvrigt ogsaa Smaaejendomme — hver sin Plantage. Og disse Plantninger er saa vel tilvokset, at de allerede i flere Aar har kunnet yde baade Gavntre og Brændsel til deres Ejere.

I den ene af de private Plantager ligger et af Hads Herreds højeste Punkter, Sondrup Bavnehøj, ca. 100 m skal dens Top være over Havets Overflade.

Ved Vintertid i Sondrup, i Baggrunden „Bavnebakken“, et af Hads Herreds højeste Punkter.

Jeg har været paa alle kendte Højdepunkter her i Østjylland, og de har alle et eller andet ejendommeligt; men den videste Udsigt og mest storslaede er den, jeg nu mange Gange har glædet mig over fra Bavnebakken her. Alene Turen op til dens Top er ikke helt almindelig. Vejen slynger sig med en klukkende Bæk ved sin Side, og til sidst gaar det brat op, saa man bogstavelig maa ned »paa fire« for at arbejde sig opad. »Det er, som var vi i Norge«, sagde en Fynbo engang til mig. Og der er noget om Snakken. Er Vejret klart nok, ser vi op til det inderste af Kalø Vig, til Mols, Øerne ude i Kattegat og ud for Horsens Fjords Munding Tunø, Samsø, Endelave, Æbelø, Alrø, Hjarnø,

Fra Sondrup Bakker ved Vintertid. I Baggrunden Horsens Fjord med Alrø.

Fyns Nordkyst, Odinstaarnet, ja, selv Sjællands Kyst kan naas, og vi runder Højderyggen — de skønne Klejs Bakker og Bjerrelide ovre i Bjerre Herred og slutter af med Taarnet paa Ejer Bavnehøj. Det flade Hads Herred med sine Huse og Gaarde ligger mellem os og Havet, nærmere ved Aakjær-Skovene og det bakkede Terræn med Dale og Kløfter og Naaletræsplantninger. Sondrup ser vi slet ikke, den er godt gemt nede i Dalen, som Bavnebækken skynder sig ned igennem. Nedad følger vi en Zig-Zag Sti, og vi er naaet et godt Stykke ned, inden vi opdager, at vi godt kan faa et Kig ned i Skorstenen paa det Hus, der ligger ved Bakkens Fod. Ogsaa fra andre Punkter haves en vid Udsigt — det er især Havet, der virker betagende paa Beskueren, dette mangler vi trods alt paa de vel kendte Bakketoppe længere inde i Landet.

Søltøftstenen i Plantagen, rejst 1923.

Men vi skal bort fra den alfare Vej, ad den gamle Horsensvej ind i Hads Herred eller ad Stier, der slynger sig, ikke alene ind og ud, men op og ned, saa vil vi mærke Harpiksduft fra Granerne, Duften fra Lavendelhækene, de vilde Roser, og hvor Granerne er ryddet, duver de høje, røde Gederams imod os, alt samlet til et Sommerbillede saa smukt, at vi synes, at dejligere kan det ikke opleves. Eller skal

det være ved Høsttide, vi ser ud over Bakkerne? De gule Kornmarker kravler op ad Bakkeskraaningerne, men standses af den blomstrende Lyng, der netop da er saa fin med sine violette Blomster.

Vi finder Jylland repræsenteret her paa et lille Omraade: Løvskov, Naaleskov, Bakker og Dale med Kildevæld og Bækkespring, Lyng, Mose, Sand og og det herlige Hav — der mangler kun Klitterne.

Der er en Ynde over Landskabet, som kun Uberørtheden kan give.

Det var Søltøft og »flere gode Mænd«, som tog Initiativet til en Forandring af de nøgne Bakker; de havde maaske næppe tænkt sig, at der kunde blive saa meget skønt — og gavnligt — ud af deres Arbejde. De kendte de Krav, der laa dem nærmest, og det passer godt, hvad der bliver sunget i den før omtalte Sang:

Og om end smaat de bygged'
paa Danmarks Vel og Lykke,
de var dog med at smykke
vort store, fælles Hjem.

En gammel Herredsfogedslægt fra Borum.

Af Chr. Heilskov.

Indtil 1687-88 havde hvert Herred sin egen Herredsfoged, der udnævntes af den kongelige Lensmand. Herredsfogederne skulde som Regel have fast Bolig i deres eget Herred, og de valgtes blandt de mest oplyste Bønder, der enten var Selvejere eller Fæstere under Kronen. Det kunde dog undertiden ske, at man ikke kunde finde en tilstrækkelig kvalificeret Person til Herredsfoged indenfor de hjemlige Grænser, og man maatte i saa Tilfælde beskikke en udenfor Herredet boende til Embedet.

I Aaret 1508 var Nis Joensen Herredsfoged i Framlev Herred. Han nævnes i et Tingsvidne om to Gaarde i Trolderup m. m. Derefter forekommer 1535 som Herredsfoged i samme Herred Laurits Nielsen i Borum. Han kan let tænkes at være Søn af Nis (Niels) Joensen, hvis Bopæl ikke er angivet. Laurits Nielsen blev ifølge et Stokkenævn af $24/2$ 1535 valgt til sammen med 4 andre Mænd fra Herredet at møde paa Landstinget i Viborg ved Christian III's Hyldning. Endelig haves der en Rettertingsdom, afsagt $14/12$ 1551 af Kongen selv og Johan Friis til Hesselager mellem Bendit Jensen i Skovby paa den ene og Laurits Nielsen og dennes Eftermand Peder Pedersen paa den anden Side. Sagen drejede sig om, at Laurits Nielsen havde ført Sæd ind i den Gaard, han nu atter boede i, og havde givet Landgilde deraf. Dommen gik ud paa, at Laurits Nielsen havde bortført denne Sæd med Rette. Man maa jo antage, at Bendit Jensen i Skovby en Overgang har beboet Gaarden i Borum.

Ovenfor er nævnt Laurits Niensens Eftermand som Herredsfoged i Framlev Herred Peder Pedersen i Borum. Han maa være knyttet til Formanden ved et eller andet Familiebaand. Meget tyder paa, at han var Laurits Niensens Svigersøn. Ganske vist hed Peder Pedersens Hustru i 1560 Marine Andersdatter, men hun var maaske af andet Ægteskab. Hun var antagelig Søster til Sejer Andersen Bønde, Ridefoged paa Oustrupgaard.*) Marine Andersdatter nævnes, da hun, hendes Mand og deres Barn i ovenanførte Aar fik Livsbrev paa et Bol i Borum, hørende til Borum Kirke, mod at Peder Pedersen skulde svare sædvanlig Landgilde samt holde 2 Hofmandsheste og 2 Jægerheste. I 1570 fik han tillige med 3 andre Herredsfogeder Brev om at undersøge Bøndernes Tilliggende i Jeksen, Gandrup og Løve i Anledning af en Klage over at være sat i for høj Landgilde, og 1571 beordredes han sammen med andre Herredsfogeder til at møde i Emborg for at taksere Klosterets Jorder, som Kongen vilde fæste bort til Bønder. To Aar efter fik Peder Pedersen Stadfæstelse paa et af Domkapitlet i Aarhus til ham udgivet Mage-skiftebrev, og i 1578 blev han, der i 31 Aar havde været Herredsfoged i Framlev Herred uden at nyde nogen Forskaansel paa sin Landgilde og fremdeles var villig til at sidde i Herredsting, saalænge han kan for Alderdom og Skrø-

*) Se S. Leth Danielsens interessante Udredning af Sejer Andersens Efter-slægt i Aarhuus Stifts Aarbøger 1938.

belighed, tilligemed sin Hustru fritaget for Gæsteri, Ægt og Arbejde af deres Gaard. I 1581 skulde han efter kongelig Befaling tilligemed 11 andre Mænd taksere nogle Gaarde i Herredet, der var sat i for høj Landgilde. To Aar efter fik han af Kongen eftergivet den Afgift, han da skulde svare af Kronens Korntiende af Borum Sogn.

Den 4. November 1583 opholdt Frederik II sig i Borum, og har da vistnok boet hos den gamle Herredsfoged. Dennes Hustru fik Aaret efter, saafremt hun overlever sin Mand (hun levede endnu 1609) Bevilling paa i et Aar efter hans Død at oppebære Afgiften af Kronens Korn-Tiende, kvit og frit. Peder Pedersen synes omkring Midten af det 16. Aarhundrede tillige at have været Herredsfoged i Hasle Herred. Hans Børns Navne kender man ikke fra Kirkebogen, da en saadan ikke fandtes paa hans Tid. Men Familieforholdene kan med nogenlunde Sikkerhed konstrueres ad anden Vej.

Den lærde Kirkehistoriker H. F. Rørdam skriver: »Slægten [Bordum]s Stamfader, der formodentlig har heddet Peder Lauritsen, var i Midten af det 16. Aarhundrede Herredsfoged i Hasle Herred i Aarhus Stift og boede i Byen Borum, der i ældre Tid kaldtes Bordum. Efter denne sin Fødeby tog Laurits Pedersen Navn«.*) Denne Laurits var formentlig Forældrenes ældste Søn. Rørdam har dog utvivlsomt gættet Fejl med Hensyn til Navnet paa Laurits Pedersen Bordums Fader. Nogen Herredsfoged i Hasle Herred ved Navn Peder Lauritsen kendes ikke, derimod falder Tanken helt naturligt paa Peder Pedersen i Borum. Hvis jeg har Ret i min Formodning om, at sidstnævnte har været gift første Gang med en Datter af Herredsfoged Laurits Nielsen, er det øjensynligt, at Laurits Bordum er opkaldt efter sin Morfader.

Foruden Laurits har Peder Pedersen sikkert haft Sønnerne Anders, Jesper, Niels og Oluf samt Datteren Anna. Om dem og deres Slægt skal her gives en lille Beretning. (Nr. I—VI).

I. Laurits Pedersen Bordum kom som formentlig ældste Søn til at gaa den studerende Vej. Han tog Navn efter sin Fødeby og brugte, naar han skrev Latin, Formen Bordingius, fordi han derved fik Navn tilfælles med en dengang i den lærde Verden berømt Slægt, hvis Stamfader, Dr. Jacob Bording fra Antwerpen, døde 1560 som Professor i Medicin og kgl. Livlæge. I Tidens Løb blev da Bordum ombyttet med B o r d i n g. Om Laurits Bordum vides, at han blev Student fra Aarhus Latinskole, tog Magistergraden og 1574 ansøgte om at blive beskikket til Rektor ved nævnte Skole. Embedet var rigtignok ikke ledigt dengang, men Aaret efter havde han Heldet med sig, hvorpaa han senere blev Lector theologiæ ved Domkirken samt Medlem af Domkapitlet. Ifølge den latinske Indskrift paa hans Gravsten i Domkirken skal han være død den 6. August 1617, 59 Aar gammel. Men det er allerede for 200 Aar siden paavist, at Dødsaaet maa være 1602 og Fødselsaaret følgende 1543.

Laurits Pedersen Bordum blev gift med en Præstenke, Maren Pedersdatter. Af deres Børn kendes efterfølgende. (Nr. 1—3).

1. Christen Lauritsen Bordum, f. 1578, blev Student fra sin Fødebys Latinskole, og efter en Studierejse i Udlandet (hvor han bl. a. opholdt sig i Wittenberg og Padua) var han nogen Tid Rektor ved Aarhus Skole. Derefter kastede han sig over Lægevidenskaben og blev 1611 Dr. med. Han tog Bolig i Ribe, hvor han var Kannik og Ærkedegn, men blev 1610 udnævnt til Livlæge for Prins Christian. Han ejede Rodebæk i Faaborg Sogn, Ribe Amt. Biskop Iver Hemmer i Ribe klagede i 1602 til Biskop Resen i København

*) Kirkehist. Saml. 3. r. VI 585.

over, at Dr. Chr. Bording havde taget Paven i Forsvar, hvilket jo dengang var en farlig Sag. Biskoppen maatte dog tage sine Beskyldninger tilbage som ubegrundede. Chr. Bordum døde 28. Marts 1640. Han var gift med Ingeborg Klyne, f. i Ribe 22. April 1593, død 17. Oktober 1668 (Datter af Raadmand Anders Sørensen Klyne og Kirstine Lauritsdatter). Af deres Børn kendes 2 Sønner (A—B).

A. Laurits Christensen B., f. i Ribe ca. 1617, blev Sognepræst til Ulvborg og Raasted i Ringkøbing Amt 1646 og Provst 1653. Samme Aar, som han blev Præst, giftede han sig med Formanden Kjeld Nielsens Datter Maren, der døde 1686. Selv døde han 20. Marts 1675. 7 Børn (a—g):

a. Christian Lauritsen B., Sognepræst til Ulvborg og Raasted 1675. Han blev dømt fra Kaldet 1682 paa Grund af sin ublu Omgang med Forpagter Peter Andersens »Kæreste« (c: Kone) paa Nørre-Vosborg.

b. Achilles L. B., død i København 1673 som Baccalaureus philosophiæ.

c. Claudius L. B., blev 1672 Hører ved Ribe Latinskole.

d. Vibeke Lauritsdatter B., gift 1. Gang med Jens eller Niels Nielsen Viborg, Sognepræst til Dybe og Ramme, død 1705, 2. Gang med Jørgen Vedel, Eftermanden i Embedet.

e. Margrethe L. B., gift med Peder Nielsen, Sognepræst til Ramme, død ca. 1692.

f. Annike L. B., gift med Hans Sørensen Ølby, Sognepræst til Ølby, Asp og Fovsing (Ringkøbing Amt).

g. Ingeborg L. B., gift med Christen Madsen, Sogndegn til Ulvborg og Raasted. De døde begge 1708.

B. Anders Christensen B., den bekendte Digter, f. i Ribe 21. Januar 1619, var en Tid lang Informator (Huslærer) paa forskellige Herregaarde i Jylland. I 1653 tog han Magistergraden ved Sorø Akademi, levede derefter nogle Aar som Gæst hos Rigsraad Tage Thott paa Erikstholm i Skaane og søgte siden sit Levebrød som Lejlighedsdigter i København. I 1662 blev han Rektor ved Slangstrup Skole, men vendte snart tilbage til Hovedstaden. Efter en lille Tid at have været Lektor i Teologi i Ribe drog han atter til København, hvor han begyndte Udgivelsen af den bekendte rimede Avis »Den danske Mercurius«, der udkom en Gang om Maaneden med kongelig Understøttelse, og som har gjort hans Navn mest berømt. Han døde ugift i København 24. Maj 1677.

2. Jens Lauritsen B., Raadmand, senere Borgmester i Aarhus, nævnes 1610 og døde 1668. Han var en af Byens rigeste Købmænd. Af hans Børn kender man følgende (A—C):

A. Laurits Jensen B., f. i Aarhus 10. Februar 1610, blev Student fra sin Fødebys Skole 1631. Næste Aars Foraar blev han af Præsten Hr. Lauritz Michelsen i Maarslet anklaget for at have besvangret hans eneste Datter, Marine. Konsistoriet dømte ham til enten at gifte sig med Pigen eller betale hende en Sum Penge efter sin Formue. Laurits Bording vilde dog ikke erkende sig skyldig. Hvad Udfaldet blev, vides ikke. Imidlertid var han 1633—38 Hører paa Herlufsholm og tiltraadte snart derefter en længere Udenlandsrejse som Hovmester for den unge Tønne Juul til Taarupgaard. Efter dette blev han Hovmester for Kansler Christen Thomesen Sehesteds Søn, med hvem han opholdt sig omtrent 5 Aar i Udlandet. Under dette Ophold erhvervede han sig en saadan Anseelse for Lærdom og Dygtighed, at han efter sin Hjemkomst blev beskikket til Professor i Historie ved Sorø Akademi, hvor han ogsaa tog Magistergraden. Omsider blev han Lektor ved Aarhus Domkirke og Kannik, indtil han 1674 trak sig tilbage til Hovedgaarden Ryom-

gaard, som han havde overtaget for Gæld, og hvor han døde 30. April 1677. Det var ham, der 1643 opdagede Runestenen i Vejlbj og underrettede sin Ven, Oldgranskeren Ole Worm, derom. Stenen staar nu i Aarhus Museum.

Laurits Bordings blev 1653 gift med Ingeborg Broberg, der blev født 8. Juli 1633, døde 25. Maj 1709 og ligger begravet i Marie Magdalene Kirke tillige med sin Mand. Hun var Datter af Borgmester Rasmus Nielsen (Skriver) paa Brobjerg (nu Frederiksgade) i Aarhus, og ejede i sin Enkestand adskillige Huse og Boder i sin Fødeby. Hendes Moder, Magdalene Madsdatter, var Søster til Aarhusbispen Jacob Madsen.

Af Ægteparret L. Bordings og Ingeborg Brobergs Børn døde vistnok nogle som unge. De efterlevendes Navne var (a—d):

a. Rasmus Bording, f. 29. Juli 1654, studerede 1677 i Padua og blev Dr. jur. Han døde ugift paa Ryomgaard 13. Maj 1703 og ligger begravet i Marie Magdalene Kirke.

b. Magdalene B., f. 6. August 1660, død 1720, gift med Etatsraad Peder Fogh til Ryomgaard, f. 1675, død 1753. Over ham findes et flot Epitafium i Marie Magdalene Kirke. Han var Søn af Jørgen F., Borgmester i København og Assessor i Højesteret, og Hustru Cathrine Schumacher, der var en Søster til Griffenfeld.

c. Anna Kirstine B., gift med Tyge Jespersen til Matrup og Skaarupgaard (f. 1655, død 1706). Deres Datter Maren blev gift med Amtmand, Kancelliraad Hans Nansen.

d. Ingeborg Marie B. holdt Bryllup paa Ryomgaard 1691 med Poul Sørensen Glud, Amtmand over Buskerud Amt i Norge. Hun kom ulykkelig af Dage ved et Vaadeskud af sin Mand 2. Januar 1706. Deres Datter var Frederica Lovise Glud, der blev gift med Johan Severin Benzon til Estvadgaard og efter Mandens Død stiftede Estvadgaard Kloster.

3. Margrethe Lauritsdatter B. var 3 Gange gift, 1. Gang med Kapellanen Christen Madsen, 2. Gang med Thorkil Andersen, sidste Gang til sit Uheld med Christen Jensen Kiær i Aarhus, en utiltalende Person, som havde mange Kævlerier med sine Medborgere. I 1638 havde han udspremt ærerørige Beskyldninger mod sin egen Kone, men maatte senere gøre Afbiigt og erkende, at det var sket »i Hastighed, Drukkenskab og Enfoldighed«.

4. Maren Lauritsdatter B., gift med Rektor Jens Jacobsen Krog, død 1629.

II. Anders Pedersen i Borum, Faderens Eftermand som Herredsfoged i Framlev Herred, findes nævnt i et aabent Brev af 27. November 1579, da han efter at have fæstet Kronens Part af Korntienden af Borum Sogn for en aarlig Afgift af 18 Ørtug Korn, men havde klaget over, at denne Afgift var for høj, faar Bevilling paa indtil videre at nøjes med at svare 4 Ørt. Rug, 4 Ørt. Byg og Ørt. Havre deraf. Den 9. April 1587 blev han beskikket til Herredsfoged og i den Anledning fritaget for Skyld, Ægt, Arbejde og anden Tynge i sin Gaard, da han som Herredsfoged maa forsømme sin egen Næring meget og desuden bor paa en Alfarvej mellem Skanderborg og Dronningborg og derfor besøges meget af Kongens Folk.

Den 15. Juli samme Aar forefaldt der en drastisk Episode paa Framlev Herredsting, idet »stormægtigste højbaarne Fyrstes, Konning Frederik II's, alles vor naadige Herres Herredsfoged« Anders Pedersen blev overfaldet af Søren Michelsen Skræder og hans Søn Michel Sørensen, saa at Herredsfogden Tinget »med Overvold er fratrængt«. Søren Skræder, der havde brugt mange uskællige Ord, holdt en Fork i den højre Haand og den anden mod Her-

redsfogdens Bryst og havde stukket Forken i ham, hvis ikke en Mand ved Navn Søren Jensen havde staaet saa nær og fik fat i Forken, idet han sagde: »Hvor er det fat, vil du slaa Fogeden ihjel?« Endvidere bad han, at Herredsmændene skulde »drages til Minde«, hvorledes det gik til. Søren Skræder drog nu sin Kniv og vilde have stødt den i Søren Jensen, men blev overmandet. Idet de stod og tumlede med Søren Skræder, kom hans Søn Michel Sørensen til med dragen »Degen« (Kaarde) og vilde have hugget, havde ikke Peder Rasmussen i Labing taget den fra ham. Saa fik de halet Michel udenfor Tinget. Søren Skræder bandede og lod ilde, truede og sagde, at havde han syv Timers Rum og Tid, da skulde grue de Børn, i Vuggen laa, og der skulde daane nogen, baade Søren Jensen, Anders Pedersen og flere med, de skulde faa tusinde Pokker. Endelig fik de ham overmandet og ført bort. Næste Tingdag beklædtes Retten af Jacob Ovesen i Herredsfogedens Sted. Han dømte baade Skræderen og Sønnen til at have deres Liv forbrudt. De mødte begge paa Tinget og var nu anderledes spage; de begærede at maatte blive benaadet. Dommen kom ved Landstinget til at lyde paa, at da Søren Michelsen Skræder havde forgrebet sig paa »alle vores naadigste Herres Højsæde«, burde han derfor stande til Rette og være i Kongens Naade og Unaade.

I 1592 fik Anders Pedersen Forleningsbrev paa Afgiften af Kronens Part af Korntienden af Borum Sogn kvit og frit. Da han af Lensmanden paa Skanderborg havde faaet Paalæg om at holde Kannikemølle Bro (mellem Aarhus og Ry) i Stand, fik han samme Aar Frihed for Gæsteri, Ægt og Arbejde af sin Gaard. I 1609 var han »Forlover« ved Eske Brocks Fæstemaal paa en Gaard, og endelig vurderede han 1623 Borum Skov og synes da endnu at have været Herredsfoged.

Anders Pedersen var 2 Gange gift, første Gang med Barbara Nielsdatter, anden Gang med Boel Lauritsdatter. Tillige med sin første Hustru skænkede han Prædikestolen til Borum Kirke. Herpaa staar: »ANNO - 1604 Lod Anders piersen y Borum herris fogit y framløf herrit Med sin kiere hustru Barbra Nielsdatter Oprette dene predickstoel paa deris egen bekostning oc gaff den thil Borum Kiercke«. Sammen med sin anden Hustru forærede han Kirken 2 Lysestager med Indskrift: »Anno 1614 Den 28. Julii hafver Anders Pedersen i Borvm med sin høstrv Bvold Lavridsdater gifvft dise tvinde Lyvse Stager thel Borvm Kiercke«.

Af Anders Pedersens Børn kan nævnes (1—2):

1. Peder Andersen, Selvejer i Borum 1655 og 70, gift med Maren Olufsdatter (en Datter af Oluf Pedersen i Borum, som senere skal omtales).

De havde Sønnen Oluf Pedersen (altsaa Dattersøn af den nysnævnte O. P.), der blev Herredsfoged i Framlev Herred. I en Betænkning af de jyske Landsdommere i 1687 skriver de: »Udi Framlev Herred er Oluf Pedersen Herredsfoged, ingen ufornuftig Mand og fra Anno 1664 efter Eders kgl. Majestæts salig Hr. Fadere og Eders Majestæts egen allernaadigste Bestalling sin Bestilling upaaklagelig have forestaaet, dog berettes hverken at kunne læse eller skrive, og som han desforuden er en Rytterbonde, saa de vedkommende derfor ikke kan faa Refusion om han forsaa sig eller for noget ved Dom blev søgt, var det fornødent, om Eders kgl. Majestæt behager, at han skal forblive i Bestillingen«. Trods den hos en Herredsfoged meget beklagelige Mangel ikke at kunne læse og skrive, blev Oluf Pedersen vist i Bestillingen. Han blev 1663 gift med Berete Jensdatter, der var Datter af den forrige Herredsfoged i Framlev Herred, Jens Enevoldsen i Lundgaard (nu Christinedal) i Skovby Sogn, og Eline Herlovsdatter.

2. Christen Andersen i Borum. Han blev 19. Marts 1631 beskikket til Herredsfoged i Framlev Herred og blev ved den Lejlighed fritaget for Skyld, Ægt, Arbejde og anden Tyngde af sin Gaard med samme Motivering som for Faderens Vedkommende. Men da Eftermanden Peder Olufsen allerede blev beskikket 10. Juni samme Aar, er Christen Andersen formodentlig død ret snart efter sin Tiltrædelse af Bestillingen.

3. Maren Andersdatter, levede 1650, maaske gift med Christoffer Pedersen, der tog Borgerskab i Aarhus 1640.

III. Jesper Pedersen i Oustrupgaard, Herredsfoged i Gern Herred. Han fik 1604 den sædvanlige Fritagelse for Landgilde m. m., saalænge han er Herredsfoged, og 4 Aar efter Nedsættelse af Afgiften af Kronens Korn-tiende-Part af Sporup Sogn. Den 24. Marts 1622 gæstedes han af Rigsraad Eske Brock og hans Søn samt Jørgen Skeel og Knud Gyldenstjerne til Timgaard. Jesper Pedersen vilde ikke afregne, hvad de havde fortæret. »Gaff quinden 3 enckede daller, pigerne j (3: 1) mark støcke«, skriver Eske Brock i sin Dagbog. Sammen med Ridefoged Christen Jensen paa Silkeborg foretog han Syn over Ødelæggelserne i Skanderborg Len efter Krigen 1643—45, og 1651 betalte han 6 Ørter Havre og 1 Rdl. til Aarhus Hospital. Senest 1599 var han bleven gift med Johanne Grøn, Enke efter Ridefoged Seier Andersen Bonde i Oustrupgaard. I Røgen Kirkes Kor ligger en smuk Gravsten over hende og hendes to Mænd med Portrætfigurer og denne Indskrift:

»Her er begravit erlig mand Seier Andersen i Ovtrvp, fvordom ridefogit til Skanderborg som i en cristelige tro afskildis fra denne iammerdal den 6 septembris aar 1598, med sin kiere hvstrv, erlig oc gydfrøctig qvinde Iahan Grøn, som døde den — aar — Her hos hviler sig hindis anden hosbund erlig mand Iesper Pedersen fød i Borvm fordvm herretzfogit i Giernherit som døde den — aar — oc lod hand bekoste oc vdhvgge denne stien 1616, Gvd gifve dennom alle en ærefvld opstandelse amen«.

De to sidste Dødsaar er ikke udfyldt, men det vides, at Jesper Pedersen døde ca. 1655. Han efterlod sig ingen Børn.

IV. Niels Pedersen var 1584 Raadmand i Aarhus, senere Borgmester og Hovedsmand for Borgervæbningen. Tilligemed Raadmand Oluf Rasmussen blev han 30. April 1608 valgt til at repræsentere Staden ved Prins Christians Hyldning i København. Han levede endnu i 1616 og blev begravet i Frue Kirke, hvor der findes et Epitafium over ham. Gift 1) Anne Jacobsdatter, 2) Kirsten Lauritsdatter, 3) Karen Jørgensdatter.

Af Borgmester Niels Pedersens Børn kendes (1—3):

1. Christen Nielsen Bording (Borringius), Student, vistnok død 1606.

2. Karen Nielsdatter, gift med Poul Andersen Colding, Slotspræst paa Skanderborg, Provst og Kannik, f. i Kolding 1551, død 23. Februar 1618; begravet i Aarhus Domkirke. Fra dem stammer Slægten Schandorph.

3. Laurits Nielsen (Bording), Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus, Kannik, forhen Rektor i Randers og Sognepræst til Krstrup og Hornbæk, f. 1590, død 1623. Han var gift, men Hustruens Navn kendes ikke.

En Datter af ham var vistnok den Kirstine Lauritsdatter Bording, der 1. Gang blev gift med Borgmestar Hans Pedersen Flensborg, 2. Gang 1656 med Dr. med. Peder Hegerfeld fra København, først Læge i Aarhus, senere i Frederikstad i Norge, død 1671 i Kristiania som Lagmand og Assessor i Hofretten.

V. Oluf Pedersen, Selvejer i Borum 1637 og 55, gift med Karen Seiersdatter, der levede 1666, en Datter af ovennævnte Seier Andersen Bonde i Oustrupgaard og Johanne Grøn. 3 Børn af Oluf Pedersen nævnes:

1. Peder Olufsen i Borum, Herredsfoged i Framlev Herred. I 1634 fik han den sædvanlige Fritagelse for Afgiften af sin Gaard, 1646 undertegnede han en Erklæring om Tilstanden i Herredet efter den første Svenskekrig, 1651 betalte han 13 Ørtug Havre til Aarhus Hospital. Endnu 5. Juli 1653 var han Herredsfoged. Han var gift med Ingeborg Nielsdatter Fog, død før 1667 (Datter af Provst Niels Pedersen Fog i Storning og Berete Lauridsdatter).

2. Jesper Olufsen, Selvejer i Borum 1661 og 88. Han havde Sønnen Oluf Jespersen, f. 1668, gift med Anna Rasmusdatter, født i Fregerslev 1665 (vist Datter af Rasmus Madsen).

3. Maren Olufsdatter, gift med Peder Andersen, Selvejer i Borum, som tidligere er omtalt.

VI. Anna Pedersdatter, gift med John Andersen, Delefoged i Kalbygaard.

Personer af Navnet Borum, Bordum o. l. træffes ofte i Aarhus og Oplandet i ældre Tid, men det er ikke altid givet, at de tilhører den her skildrede Slægt. Navnet Bordum findes endnu i vore Dage paa Egnen (Brabrand). Af Personer, som kan formodes at tilhøre Slægten, kan anføres følgende:

1) Laurits Andersen Borum hed en Student, der ved Paasketid 1632 blev relegeret (forvist) fra Københavns Universitet paa 2 Aar paa Grund af Deltagelse i Drikkelag, Optøjer og Ulydighed. Hans senere Skæbne kendes ikke.

2) Peder Pedersen Borum var 1628 Medlem af Magistraten i Aarhus. Muligvis er han den Mand af samme Navn, der blev Skriver paa Aakær, og som bekostede Altertavlen i Skanderup Kirke ved Skanderborg. Herpaa læses:

»Anno 1650 hafver erlig welacht mand, Peder Pedersøn Borum, førige skrifer paa Aakier oc hans kiere hvstrv Maren Niels Datter Bage ladet denne altartavle giøre, paa deris egen bekostning oc den indforæret heri Skandervp Kiercke Gvd til ære oc kircken til beprydelse oc andre til et got exempel«.

I samme Kirke findes et stort Epitafium over P. P. Borums Familie. I Stedet for den oprindelige Indskrift læses der nu et Skriftsted fra det gamle Testamente. Det er Skade, for ellers kunde vi formodentlig have faaet noget nærmere at vide om, hvem denne Peder Pedersen Borum var.

3) I Egaa findes en Gravsten over en Peder Andersen, som ogsaa kan mistænkes for at høre til Slægten. Paa Stenen findes udhuggede Billeder af 2 Mænd og 1 Kvinde, og Indskriften beretter:

»[Her vnder liger] begra [fven . . . Sørren (?)] . . . [Skiering Monck] gard oc døde den 2. Juni Aar 1612 [1617 ?] hans Alder 42 Aar.

Her vnder liger begrafven erlig oc gvdfrtyctig Qvinde Maren Welloms Dater fød i Hadersløf oc bode i Skiering Monckgaard som døde 6 Marti 1650 hindis Alder 74 Aar.

Her vnder liger begrafven erlig Mand Peder Andersøn fød i Borvm som oc bode i Skiering Monckgaard [oc] døde den — Anno 16-- hans Alder — Aar-

Gvd gifve denom alle en gledelig oc erefvld Opstandelse.«

Men hvem var denne Peder Andersen, som aabenbart var Maren Wellumsdatters anden Mand? Da han maa være født omkring 1570—80 kan han ikke godt tænkes at have været en anden Søn Peder af Herredsfoged Anders

Pedersen (to Brødre af samme Navn var ellers ikke helt sjældent i fordums Tid). Iøvrigt findes i Egaa Kirke en anden Gravsten med Billede af en Mand, som uden Tvivl var Søn af Peder Andersen og Maren Wellumsdatter. Indskriften lyder:

»Her vdi denne Begravelse hviler erlig oc velact Karl s: Anders Pederson barnfødt i Skerig Mvnckgard fordvm Delfogit vdi Oster Lisbrig Herit som bode oc døde paa Vosnisgard den 20 Maii 1650 hans Alder 31 Aar Gvd opvecke hannom med alle tro Christne til dit ævige Lif.«

Det er højst sandsynligt, at der stadig paa Aarhusegnen lever Efterkommere af den gamle Herredsfogedslægt fra Borum. Jeg har forsøgt at føre Slægten længere ned mod vor Tid, men noget fast Holdepunkt er det hidtil ikke lykkedes mig at finde. I Borum Sogns Kirkebog (der begynder 1692) har jeg fundet en Del Navne, der synes at tilhøre Slægten; Beviser herpaa kan maaske findes i Skifteprotokollerne.

Af Kilder til denne Skildring kan særligt nævnes: Kancelliets Brevbøger, Personalhistorisk Tidsskr. 2. r. II, Kirkehistoriske Saml. 3. r. VI, Bricka: Dansk biograf. Lexicon, Wibergs Præstehistorie, Hübertz: Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus, Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie og samme Forfatter's Manuskript om Aarhusfamilier i Statsbiblioteket.

Bindebrev.

For 60—70 Aar siden var det Skik, at unge Folk sendte hinanden Bindebreve, som ogsaa kaldtes Gækkebreve eller Gaadebreve, idet de indeholdt »Knuder«, der skulde løses. Her meddeles et saadant fra Adslev:

»I Morges tidlig, da jeg stod op
Og førte Klæder paa min Krop,
Jeg Almanak i Haand fik fat
Og bladed om i den saa brat.
Da jeg til Maaned Maj nu kom,
Saa jeg en Tamperdag saa from,
Og jeg da strax i Sinde fik
At binde dig paa Øjeblik.

Du bindes ikke med Reb eller Bast,
Som Dalila bandt Samson fast,
Men med en liden Silketraad,
Hvor der er mange Knuder paa.
Kan du dem løse, er du fri,
Behøver intet Gækkeri;
Hvis ej, saa skal du bunden være,
Indtil du løser dig med Ære.«

Slige Breve underskrevs med et eller andet fingeret Navn eller Mærke, og kunde Modtageren saa gætte, hvem Afsenderen var, var han eller hun ikke bundet længere. Var Modtageren vittig og et lyst Hovede, kunde der svares med et andet rimet Brev, som indeholdt Løsning paa Knuderne, og maaske i Tilgift indeholdt andre Knuder for vedkommende at løse.

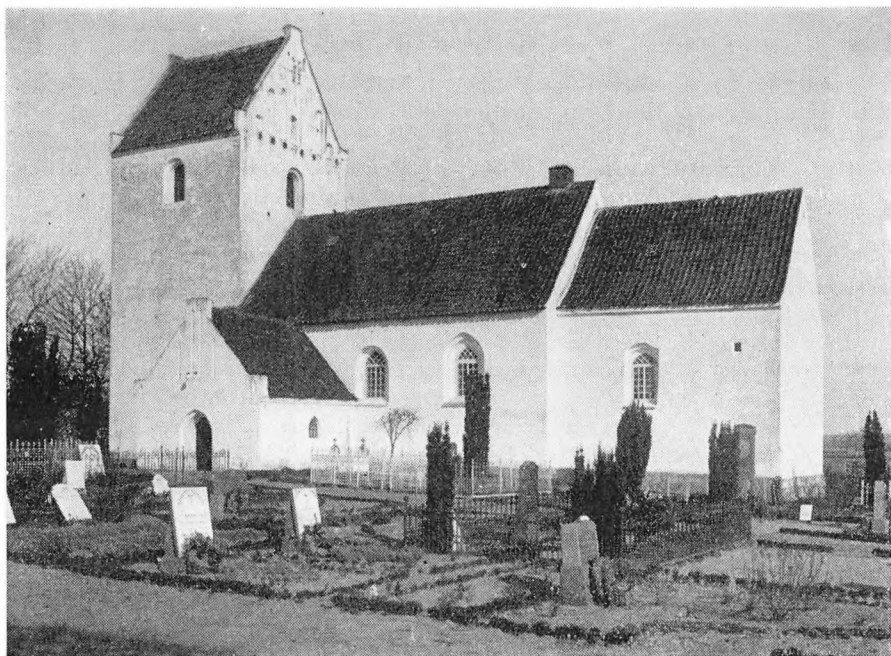
Foraarstamperdag var den Dag, da der sendtes Bindebreve. Der var fire Tamperdage i den gamle Tidsregning. Disse Dage var i den katolske Tid Fastedage. Man fandt dem efter et andet gammelt Vers saaledes:

»Onsdag efter Aske vi Tamperdag faa,
Onsdag i Pinseuge ligesaa,
Onsdag efter Hellig Karses Fest,
Onsdag efter Lucie kommer Tamperdag vist.«

De to sidstnævnte Dage var henholdsvis den 14. September og den 13. December.

I min Barndom talte de ældre meget om Tamperdagene, og de tog Varsler af Vind og Vejr i Dagene omkring Tamperdagene. Min Moder talte ofte om Tamperdagene.

M. Sørensen.

Taaning Kirke.

Kirke og Kirkeskikke i Taaning.

Af R. P. Randløv.

»Kirken ligger i Bondens Tanke paa et højt Sted og for sig selv, fredlyst med Gravens Højtid omkring... Kirken har sin særskilte Tale til enhver Alder... Den staar voksen og færdig for Konfirmanden — med oprakt Finger, halvt truende, halvt vinkende for Ynglingen, som har gjort sit Valg — bredskuldret og stærk over Mandens Sorg, rummelig og mild over Oldingen, som er træt. Midt under Gudstjenesten indledes og døbes de smaa Børn, og det er bekendt nok, at under denne Handling er Andagten størst«.

(Bj. Bjørnson i „Synnøve Solbakken“).

Ingen Bygning præger Landskabet og Hjemstavnens som Kirken. Den kan ses over hele Sognet, og den er som det centrale og samlende Midtpunkt i det lille Samfund, der hører Sognet til. Dens Klokke kalder til Arbejde om Morgenen, til Hvile om Aftenen, til Andagt om Søndagen, til Fest i Livets Højtidsstunder og til Alvor og Sorg, naar den trætte Vandrer stedes til Hvile. Det er, som man kan høre paa Klangens, om det er til Sorg eller Glæde, Klokken kalder.

Alle Hjemstavnens Begivenheder er paa en Maade knyttet til Kirken.

Naar et Barn er født, skal Moderen, før hun ellers færdes ude fra Hjemmet, »gøre sin Kirkegang«, nu vel nok saadan, at hun stille gaar ind og sætter sig i sin Kirkestol. Tidligere blev hun »løst ind« af Præsten, naar hun ved sin Mands Side før Gudstjenestens Begyndelse stod ventende i Vaabenhuset,

hvor Præsten da gik ud og holdt en lille Tale til hende, før hun gik ind og overværede Gudstjenesten.

Senere kom Daabshandlingen, hvor Barnet ved Daaben blev indlemmet i Menigheden. Det blev ofte holdt over Daaben af Moderen selv, men altid først efter hendes Kirkegang.

Med en vis Benovelse stod Konfirmanden frem paa Kirkegulvet den Dag, han skulde bekræfte sin Daabspagt, og med Smil og Lykke præget over hele deres Færd skred det unge Par op til Alteret, naar de lovede at følges ad i Medgang og Modgang, saadan som Gud vilde skikke det for dem. Mest var Kirken dog for dem, hvor Sorgen havde banket paa, naar en af deres kære skulde stedes til Hvile ude paa Kirkegaarden. I Kirken var altid Trøst at hente, og der tyede man hen med sin Sorg og sin Glæde.

Naar Folk forhen om Søndagen samledes ved Kirken, stod Mændene gerne ved Sydsiden, hvor de drøftede Dagens Begivenheder, medens de ventede paa Præsten. Konerne kom med Salmebog og det pyntelige, sammenmenlagte Lommetørklæde i Haanden og gik straks ind i Kirken. Naar Klokken da begyndte at lyde og meldte Præstens Ankomst, lettede Mændene altid paa Hovedtøjet i Ærbødighed for Klokkens Kalden. Denne Ærbødighed gav sig ogsaa til Kende, naar Klokken til daglig begyndte at lyde. Saa lettede de gamle altid paa Hovedtøjet og gjorde Korsets Tegn over Brystet med et »i Jesu Navn«. Inde i Kirken søgte Mændene Stolene til højre og Kvinderne dem til venstre. Hver Ejendom i Sognet havde sin egen Kirkestol, som altid blev søgt af Folkene derfra. Denne Stol var dog fælles for flere Familier. Jeg husker, at vi i mit Hjem havde Stol Nr. 7 paa Mandssiden og Nr. 9 paa Kvindesiden. Dengang var Kirkens indre Udstyr mere spartansk end nu. Der var saaledes ingen Varme i Kirken, og nogle af de mest kuldkære havde derfor forsynet Stolesæderne med flettede Sæder af Siv for paa denne Maade at mildne lidt paa de kolde Sæder i den strengeste Vintertid.

Forhen var det altid saa festligt, naar et Brudetog fra Horndrup kom kørende op til Kirken. Paa den forreste Vogn var da et Musikkorps, og først paa den næste Vogn kom Brudefolkene. Naar da Musikken stemte op, syntes jeg altid, Kirkeklokkens Klang lød anderledes livligt, end naar et Ligtog sneglede sig op ad Horndrupvejen. Jeg mindes ikke, at et Brudetog fra Taaning kom til Kirken med Musik. De havde jo sjældent saa langt at drage. Det er dog muligt, at de ude fra Marken, der kørte til Kirken, kom lige saa festligt til Kirken som dem fra Horndrup. Naar de forskellige Par vandrede op ad Gangen til Kirken, var der som oftest blandt de tit mange Tilskuere en med en Bøsse, der leverede Æressalut, en Begivenhed der gerne hilstes med Smaahvin fra de kvindelige Deltagere baade i Brudefølget og Tilskuerskaren.

Selv om man maa sige, at der vistes stor Ærbødighed overfor det hellige, saa kan det dog ikke nægtes, at Befolkningens Gudsforhold i høj Grad var præget af Vane og Vedtægt. Det var saaledes forhen en fast Regel, at man gik til Alters to Gange om Aaret, Foraar og Efteraar. Den Dag, man gik til Alters, fastede man, indtil man kom hjem fra Kirken efter Altergangen. Tidligere igen var det Sædvane at faste en hel Uge før denne hellige Handling, og enkelte gamle holdt endnu fast ved Skikken ret langt ned i Tiden. Saaledes husker jeg Omtalen af en gammel Kone, der ikke alene fastede Ugen før hun gik til Alters, men ogsaa fastede en Del i den egentlige Fastedid. Men denne gamle Kone har ogsaa et ualmindeligt godt Omdømme i Overleveringen baade for sin Godhed og Gudsfrygt.

Medens Kirkegangen jævnt hen var ret begrænset, var der enkelte, man

traf i Kirken hver Søndag. Ved særlige Lejligheder og paa Kirkens store Højtidsdage var der dog gerne fuldt Hus. Til de store Højtider skulde der desuden ofres til Præst og Degn. Noget før de store Højtider sendte Degnen to Offersedler med Skolebørnene hjem. Paa Sedlerne stod: »Offer fra (Navnet) og Hustru til Præsten«, og paa den anden stod til Degnen. Naar Offeret var indpakket, blev der uden paa Præstens Offer skrevet et P. og paa Degnens et D. Saadanne Offersedler kunde vare meget længe, men naar de blev alt for beskidte og pjaltede, blev de fornyet af Degnen. Naar Ofringen paa de store Højtidsdage skulde foregaa, blev der, saa længe denne Handling stod paa, sunget en Offersalme, der skulde være saa lang, at den kunde vare Handlingen ud. Saa gik først Mændene op og lagde deres Offer til Præsten paa Alteret, idet de nikkede til ham. Derefter fik Degnen sit Offer med tilhørende Nik. Bagefter gik de unge Karle op med de Ofre, som de skulde besørge. Tit havde nogle en hel Lommefuld at aflevere, da mange var kede af at gaa op med Offeret og derfor fik de unge til af besørge det for dem. I min Fødegaard var Offeret ens baade til Præst og Degn. De fik hver en Krone; men der var adskillige, som maaske havde noget udestaaende med en gejstlig, og saa benyttede Lejligheden til at drille vedkommende. Thi naar de kun lagde en Femøre i Offersedlen, saa kunde dette vel næppe opfattes som andet end Drilleri.

Siden jeg nu er ved Omtalen af Ofringen, kunde det maaske ogsaa være paa sin Plads at nævne de Gange, da der ellers blev ofret. Ved Barnedaab blev der ofret til Præst og Degn og til Barnet. Da gik først hun, der bar Barnet, og den anden Kvindefadder op og ofrede til Præst og Degn. Derefter kom de mandlige Faddere, der helst skulde være tre. Efter at de havde afleveret Offer til de gejstlige, lagde de deres Offer til Barnet i et Tørklæde, som Gudmoderen havde breddet ud, og Barnet fik jo gerne et klækkeligt Offer. En Kirkegangskone ofrede til Præst og Degn, og til dem blev der ogsaa ofret ved Brylluper. Min Bedstefader, der var Degn i Taaning i Fyrreerne, skriver i et Brev til Lærer Weiersøe i Hjortsvang, Maj 1841, at han har haft »et lille 8 Marks Bryllup«. I et andet Brev omtaler han et »12 Marks«, og man faar her et lille Indblik i, hvad saadanne Bryllupsoffer kunde kaste af sig til Stedets Degn. Det er muligt, at Præstens Offer har været noget større.

Kirkens Arkitektur og indre Udstyr.

Arkitekt Uldall i Randers har i 1890 givet en Beskrivelse af Kirkens Arkitektur, hvoraf her skal gives et kort Uddrag.

Skib og Kor er oprindelig bygget i romansk Stil, dog med Spor af Overgangstid. Taarn og Vaabenhus er tilbygget senere, Taarnet i senere gothisk Stil. Taarnet er ret i Vest og Vaabenhuset mod Syd. Saavel Nørddøren som Vinduerne mod Nord er tilmurede, men i den oprindelige Portal mod Nord er i Nutiden indsat et stort, rundbuet Støbejernsvindue. Den sydlige Portal eller Indgang er bevaret og benyttes endnu. Det er en rundbuet Døraabning. Af de oprindelige Vinduer benyttes ingen, de er alle tilmurede, men der ses Spor af dem saavel paa Langhusets Nordside som paa Korgavlens Yderside. Paa Korets og Langhusets Sydside er i Nutiden indsat tre spidsbuede Trævinduer. Kirkens oprindelige Bjælkeloft er erstattet af tre temmelig højt spændte, spidsbuede Hvælvinger. Arkitekten anfører i sin Beskrivelse, at Kirken har særlig Interesse paa Grund af sit sjældne Kor, en smallere østlig Del og en bredere vestlig. Udvendig er Bredden dog ens. Den østlige Del af Koret er forsynet med en med Bygningen samtidig Hvælving, der har tre Kapper. Den vestlige Del af Koret har oprindelig haft Bjælkeloft, men har

Taaning Kirkes Indre.

nu en spidsbuet Hvælving. I Korets sydlige Mur ses en lille, nu tilmuret Døraabning, hvorfra en Trappe førte op til Korets Bjælkeloft. Denne Trappeopgang er i sin Tid blevet oplyst af tvende Lysaabninger i Muren, en i Syd og en i Øst. Disse Lysaabninger har været tilmurede, men er i nyere Tid genaabnede, og der er sat Glas i Aabningerne. Koret udmærker sig desuden ved en stor Del Fordybninger i Muren til Opbevaring af forskellige Ting, vist særlig i den katolske Tid. I Taarnets Vestside er i nyere Tid indsat et stort, rundbuet Støbejernsvindue. Vaabenhuset er bygget i senere gothisk Stil, og Døren er spidsbuet.

Af foranstaaende Skildring vil det ses, at Kirkens Arkitektur er en Blanding af den oprindelige romanske Bygningsstil og den senere tilkomne gothiske. I det hele maa det vel siges, at Stilen gennem Tiderne har været Genstand for en sørgelig Misrøgt, og det kan næppe undskyldes med Henvi- sning til det praktiske Livs Krav, der lige saa vel kunde tilfredsstilles, om der var taget Hensyn til, hvad der harmonerede med de ydre Krav.

Kirkens Indre er vel i det væsentlige uforandret, siden Loftet blev erstattet med de spidsbuede Hvælvinger. I Slutningen af det 17. Aarhundrede gav en Borger i København 200 Rigsdaler til Kirken, hvorom en der ophængt Egetavle beretter: »For de 200 Rigsdaler, som salig Jens Nielsen Hald, der var født i dette Sogn, men boede og døde i København, legerede til denne Kjerke, er gjort nye, lukkede Stole til Sognefolkene, et Pulpitur for de unge Karle at staa paa, Tralværket for Alteret til Kommunikanterne samt Vaabenhusdør og Loft. Saa er og for samme Penge foranførte Tralværk, saavel som Prædikestolen, Altertavlen, Degnestolen og Skriftestolen malede og renoverede Anno 1708.

Og dette den salige Mand til en berømmelig Amindelse opsat«.

Pulpituret »for de unge Karle at staa paa« er dog fjernet, og paa dets Plads i Taarnrummet er nu opsat et Orgel, skænket 1882 af en anden Mand af Navnet Hald, nemlig Niels Jensen Hald af Horndrup, som baade bekostede Orgelet og gav et Beløb til dets Vedligeholdelse. En Broder til ham, Jens Jensen Hald, gav siden et Legat paa 10,000 Kr., hvoraf Renten fortrinsvis skal anvendes til Kirkens Udsmykning efter at Organist og Bælgetræder er lønnet, og Kirken er opvarmet paa Legatets Bekostning, For opsparede Legatrenter fik Kirken 1911 nye, aabne Kirkestole i Stedet for de gamle lukkede. 1912 gav en Søstersøn af Brødrene Hald en syvarmet Lysestage til Kirken, og af andre Givere er ogsaa skænket Gaver, saaledes en Lysekrone og et Par Alterstager.

Af Taknemmelighed for de store Legatmidler er der inde i Kirken indmuret en Marmortavle med følgende Indskrift:

»Til Erindring om Gaardejer Jens Jensen Hald, født i Horndrup den 18. August 1850, død samme Sted 16. Marts 1897, opsatte Beboerne i Taaning Sogn i Aaret 1900 denne Mindetavle i taknemlig Erkendelse af hans Gavmildhed mod denne Kirke.
1ste Krøn. 20—7. »De gav frivilligt til Arbejdet paa Guds Hus.«

I en Aarrække blev Kirken opvarmet fra en Kakkelovn, men nu er denne fjernet, og Kirken opvarmes ved Elektricitet.

Altertavlen er fra 1613, og Alterbilledet, der forestiller Christus, er malet 1852 af Lyders i Aarhus. Alterkalken skal være gaaet til ved en Brand 1718, og den nuværende Kalk blev da skænket af Herskabet paa Aakjær, hvilket følgende Indskrift paa Kalken henviser til:

»Det Ilden gjorde Damp i Sky
og smelted bort om Natten,
lod Aakjær Herskab gøre ny
Aar 1718.«

Døbefonten er af Granit med flere Dyrefigurer, bl. a. af Ørn og Løve. Paa det smukke Messingdøbefad fremstilles St. Jørgen med Dragen og derom Indskriften: »Hilf Gott aus Not« flere Gange gentaget.

Prædikestolen er fra 1595. Saavel Aarstal som Giver er anført i dens Snitværk saaledes: »1595 lod Sti Knudsen i Hvondrup denne Stol gjøre.« I samme Snitværk findes en latinsk Indskrift, der kan gengives saaledes: »Æren er Guds nu og i al Evighed«. Himlen over Prædikestolen er tilføjet 1621. Som et lille Levn fra den katolske Tid opbevares i Kirken et Røgelseskar.

Paa Kirkeklokken staar følgende Indskrift: »Oprindeligt støbt 1620. Bekostet omstøbt af Taaning Sogns Beboere 1871«. Den første Klokke var nok støbt i Helsingør, Omstøbningen 1871 blev foretaget af Stallknecht i Horsens. Klokken er dog igen omstøbt efter Aarhundredskiftet, og den har nu en Indskrift, der efter Hukommelsen kan gengives saaledes:

»Jeg kalder paa dem, der færdes dernede,
med Budskab fra oven, at alting er rede.«

Kirkens Præster.

I Wibergs Præstehistorie kan man se Præsterækken helt fra 1584, da Præsten hed Christen Mortensen. Om det er hans Søn, der kommer efter under 1617 som Morten (Efternavn nævnes ikke), vides ikke. Om samme Morten fortælles ellers, at han »skal have ladet iføre en Tjener sin Præste-

kjortel og samme befalet en af sine Sognemænd at begrave«. Hvordan han slap fra denne Begivenhed, oplyses der iøvrigt intet om. Den tredje i Rækken hed Christen Pedersen og maa have boet i Præstegaarden i Snestrup 1629. En Præst i Vinding ved Vejle, Niels Christensen, angives at være født i Snestrup 1629 og maa altsaa antagelig være en Søn af Christen Pedersen. Her at nævne Præsterækken, som den staar at læse hos Wiberg, er der næppe Grund til. Derimod kunde der maaske være Grund til at dvæle lidt ved noget, der ikke staar i Præstehistorien, nemlig de Sagn, der lever om nogle af Præsterne, saaledes om ham, der efter Aarstallet vilde blive nævnt som Nr. 4 i Præsterækken. Han hed Jens Jensen, og han døde 1659. Dette Aar hærgede de polske og brandenborgske Hjælpetropper Landet, og det fortælles, at de slog en Præst ihjel nede paa Elling Mark, fordi han ikke vilde fortælle dem, hvor han havde gemt sine Penge. Hvorvidt dette passer, er jo ikke nemt at afgøre, men hans Dødsaar falder godt nok sammen med disse Krigskarles Nærværelse her i Landet. Om Præsten fortælles videre, at han var Kæreste med en Pige i Elling, der havde tjent i Præstegaarden. Det var efter et Besøg hos nævnte Pige, han blev passet op af Polakkerne og som nævnt slaet ihjel i et Kær paa Elling Mark. Præstens Penge gemtes nok forøvrigt i en nu tilmuret Trappeopgang i Ousted Kirke, en Opgang der fra Koret fører op til Kirkens Loft eller Hvælvinger. Da Etatsraadinde de Lichtenberg i 1768 lod Ousted Kirke istandsætte, skal Pengene være fundet af en Dreng eller Karl, der var paa Kirkearbejde. Han hed nok Jens Knudsen og skal være død 1830.

En Præst, som der ogsaa gaar Frasagn om, var Hans Seidelin, der blev indsat i Embedet 1697. Han døde som afskediget i Anneksgaarden i Taaning. Han kunde efter Sagnet drikke en Pot Brændevin uden at blive fuld, hvilket han engang udførte ved et Gilde i Taaning. Han var nok ogsaa i Besiddelse af ikke helt almindelige Legemskræfter, som han engang demonstrerede ved et Gilde i Tebstrup. Han og Smeden kom ved denne Lejlighed til at prale med deres Kræfter, men Præsten tog nok saa nydeligt Smeden i Nakken og hev ham ud ad Vinduet. I det almindelige Omdømme siges, at han var ret ligegyldig med sit Embede, og Nabopræsten, Johannes Wicher i Hylke, der var en ivrig og nidkær Herrens Tjener, skal have kaldt Hans Seidelin for »det Fordømmelsens Menneske Hans i Snettrup«. — Men i Præstehistorien under hans Navn staar der: »Sedulam agens animarum sibi concreditarum curam«. En latinkyndig Mand har sagt mig, at det betyder, at han med Omhu tog sig af de ham betroede Sjæle. Videre nævnes i Præstehistorien, at han sammen med en Broder havde »gjort vigtige Tjenester under Københavns Belejring og var særdeles yndet paa højeste Steder«.

Om de øvrige Præster skal jeg fatte mig kort.

Nikolaj Langballe døde 1790. Han var gift to Gange og havde 12 Børn, 5 Sønner og 7 Døtre. I hans Tid skal Præstegaarden være flyttet fra Hestehaven og ned til sin nuværende Plads. Han led nok ikke ret sin yngste Datter, Anna, der forøvrigt blev gift med Eftermanden, Søren Bagge, der var Præst i Ousted-Taaning i 54 Aar. Hans Eftermæle er særdeles godt baade i Overleveringen fra de ældre Slægter og i Præstehistorien, hvor han betegnes som »herlig og værdig, saare dygtig«.

Hans Eftermand, Andreas Hald, var, saa vidt jeg kan forstaa, en typisk Repræsentant for Rationalismen, en dygtig Landmand, der tog sig af mange praktiske Ting og saaledes førte Regnskabet for Forstanderskabet i de 14 Aar, han var Præst her i Kommunen. Han var gift med en Provstedatter fra Linaa-Dallerup, og man fortalte, at han havde arvet en Bunke Prædikener efter sin Svigerfader. Dem brugte han og vendte Bunken en Gang om Aaret, naar han begyndte forfra.

Ingvard Henrik Linnemann var Præst i Ousted-Taaning fra 1856 til 1868, da han blev forflyttet til Sjælland. Han var politisk interesseret, var Folketingsmand og Medlem af den grundlovgivende Rigsdag 1849. De øvrige Præster hører den nyere Tid til. De har vel alle, hver paa sin Vis, ydet et Bidrag til at højne Menighedens aandelige Jævnmaal. De nævnes her i Rækkefølge: Bülow, Deichmann-Branth, Skifter-Andersen, Østergaard og nu Ladegaard.

Kirken som Skjulested for Værdisager.

Saavel i Mark og Skov som i Bygninger, og af disse sidste vel især Kirker, gemte Folk deres Kostbarheder hen, naar rovgridske Fjender hærgede Landet. Uheldigvis blev Værdisagerne ofte gemt saa godt, at de, der havde gemt dem, ikke kunde finde dem igen, naar Fjenderne var borte. Maaske Ejermanen ogsaa var død i Mellemtiden uden at have givet sine Paarørende Besked om, hvor Gemmestederne var. I Præstegaardsskoven er der gjort mange og værdifulde Sølvfund, og her er før nævnt Fundet af Præsten Jens Jensens Penge i Ousted Kirke. Her skal nu omtales et Sølvfund, der blev gjort i Taaning Kirke 1863. Nævnte Aar blev Tagværket paa Kirkens Skib taget ned for at blive fornyet eller repareret. Den 14. April nævnte Aar fandt en af Arbejderne under et Spændetræ en Del Sølvgenstande, der ved Myndighedernes Foranstaltning blev afgivet til Nationalmuseet. Møntguardeinen vurderede Genstandene, hvoraf Sølvet vejede tæt ved et Pund, til 49 Rigsdaler 48 Skilling (= 99 Kr.), hvilket Beløb blev udbetalt til Finderen. I Nationalmuseets Arkiv er det indført med følgende Vedtegning: »De paa Sølv-sagerne staaende Aarstal, af hvilke det yngste er 1628, lade formode, at de er blevne skjulte under den svenske General Torstensons Indfald i Jylland i Aarene 1643—44«.

De fundne Genstande bestod af et Sølvbæger med Aarstal 1628, fem Sølvspiseskeer, hvoraf en havde Aarstallet 1619. Denne var mærket med Navnet Gior+Per—sen. Nævnte Gjord Pedersen var Sognepræst i Horsens 1629—50. En anden Ske havde Navnet Maren Jørens+Doter, men paa den var der ingen Aarstal. I Fundet var ialt fem Sølvskeer. Desuden en temmelig svær næsten 2½ Alen lang Sølvkæde, et med Fløjl betrukket Læderbælte, besat med fem ovale Sølvspænder, seks firkantede Sølvknapper og fire Endebeslag. Bæltet lukkes foran med en S-dannet Sølvhægte. Endelig var der et Brudstykke af et Fløjlsbælte, kantet med Læder og besat med to firkantede Sølvknapper samt to Endebeslag og en Skyder af Sølv.

Kirken som Fuglefristed.

Som ynglende er der 7—8 forskellige Fuglearter, der holder til i Kirken. Foruden dem er der enkelte, der undertiden raster paa Kirkens Tag, saaledes Storken og nogle faa andre.

For mange Aar siden ynglede Taarnfalken i Kirken. Det saa smukt ud, naar den elegante Fugl i lette Vendinger svævede omkring Kirkens Taarn, hvorfra den foretog sine Jagtudflugter ud over Egnens Marker. I Kirketaarnet blev den forstyrret. Man saa jo, at det var en Rovfugl og anede vel ikke, at det var en endogsaa meget nyttig Rovfugl. Den forsvandt fra Kirken, men i nogle Aar derefter bredte den sig ret stærkt i Egnens Skove. I Kirken var og er til Stadighed et Par andre Rovfugle, nemlig Natuglen og den lille Kirkeugle. Den mest baade iøjne- og iørefaldende Fugl i Kirken er Al-liken. Det er en livlig, noget støjende Fugl, der altid laver et farligt Palaver, hvad enten den sidder inde i Kirketaarnet, hvor den har sine Reder, eller den

sværmer ude over Markerne. Man faar Indtryk af, at den altid er i godt Humør, selv om der ogsaa er nogle Smaastridigheder indenfor Familie kredsen. Antallet af Alliker i Kirken, vil jeg antage, almindeligvis er et halvt Hundrede. Fugle, som altid er at træffe i Kirken og forøvrigt alle vegne, er Stæren og begge Arter af Graaspurve. En af Kirkens mest ejendommelige Beboere er Mursejleren, der ofte kaldes Taarnsvale og vel nok almindeligvis regnes for en Svale. Den hører dog til en egen Slægt, Sejlerne, der staar Natravnen nær. Mursejleren regnes for vort Lands hurtigste Flyver, og man faar et levende Indtryk af dens Hurtighed, naar man ser Flokkene skrigende og pilsnart gennemfare Luften paa Jagt efter de Myg og Fluer, der udgør deres Føde. Lige saa behændig og hurtig den er i Luften, lige saa ubehjælpelig er den, naar den en enkelt Gang, vel nærmest ved et Uheld, kommer ned paa Jorden. Den kan vanskeligt gaa, og den kan ikke rigtig faa Luft under Vingerne, naar den ikke har en Mur eller et andet højt Sted at styrte sig ud fra. Man finder undertiden døde Mursejlere paa Jorden, antagelig fordi de ikke igen har kunnet komme tilvejs og derfor er sultede ihjel. I Kirken er nok 10—15 Par.

Kirkestier.

I gamle Dage, da al Færdsel foregik enten med Hestekøretøj eller med Apostlenes Heste, var der Kirke- og Skolestier overalt. Disse Stier, der snoede sig gennem Landskabet over Marker og Enge, gennem Skov og Krat, var ofte meget idylliske, men de er nu saa godt som alle afskaffet og slettet af Regulativet. Det er Cyklerne og Nutidens fine Veje, der har givet disse Færdselsaarer til Kirke og Skole Dødsstødet.

»Kirken, den er et gammelt Hus« synger Salmisten, og det er sandt. I henved 800 Aar har Kirken staaet som Vartegn og Samlingsmærke for Hjemstavnsens og Sognets Folk. Slægter kommer, og Slægter gaar, men Kirken staar stadig upaavirket af Tiden, og dens Klokke kalder nu som før paa gammel og ung. Jeg kan da ikke slutte dette lille Stykke med et bedre Ønske end gentage Salmistens Ord:

Give da Gud, at hvor vi bo,
altid maa Klokkerne ringe,
Folket forsamles i Jesu Tro
der, hvor det plejed at klinge.

Vildtbanesten ved Borum. (O. A. fot.)

Vej og Sti.

Af Olaf Andersen.

Det er vel nok de færreste, som i vore Dage ruller hen ad en tjæret eller betonstøbt Landevej med Tankerne langt tilbage i Tiden. Og dog er enhver Landevej et Stykke Kulturhistorie, en levende Streng, der forbinder Fortid med Nutid. Vejen taber sig ikke alene i Synsranden mellem Skove, Bakker og Heder, den taber sig ogsaa i Aarhundreder og Aartusinder af vort Folks Historie. Og denne storladne Forening af noget fjernt og dunkelt med selve det livsfyldte, travle, dagklare Nu, det er Landevejens dybeste Stemning. Lad Vejene undergaa aldrig saa store Ændringer, lad dem blive Stenstreng eller Betonbælter eller noget andet fint og holdbart — der vil alle Dage være noget af Uendelighedens, de store Vidders, de farende Slægters Poesi over Vejen, der fører ud i Verden.

Men trods Vejenes Ælde har der dog været en Tid, hvor de slet ikke fandtes. I Alder og Ærværdighed kan Vejen ikke hamle op med sin fattige Søster, Stien. Hvor der nu løber en Vej, har der i mange Tilfælde fra først af gaaet en Sti. Sommetider er det vel endda Dyrene, som har traadt de første Spor, og Menneskene, som er fulgt efter. Naar to Stenalderhytter skulde have Forbindelse med hinanden, traadtes Stien imellem dem. Fra Landsby til Landsby vandrede man ad Stier, der bar Mærke af Fodtrin og atter Fodtrin. Og Stien var et saare lunefuldt Væsen. Helst gik den tværs paa, men den var nødt til at vige uden om Søer, Moser og Sumpe, ofte snoede den sig langs Vandskellene, altid fulgte den Jordsmonnets Bakker og Dale. For at komme frem kunde det være nødvendigt

at rydde Tjørn og Krat, eller bryde sig Vej gennem Skov, eller lave Vadesteder af Stene i Bunden af et Aaløb, eller lægge Spang over en strømmende Bæk.

De første Veje her til Lands har næppe været andet end Hjulspor, det ene ved Siden af det andet. Over Lyng og Sand, gennem skumle Kløfter og over aabne Sletter trak Oldtidsvejen sit Strengenet gennem det tavse, urørte Land. Paa de sandede eller lynggroede Strækninger holdt Vejen sig selv i Stand, men over lerede Marker og fugtige Strøg blev der snart ufremkommeligt. Her meldte sig Kravet om Vedligeholdelse, her blev det nødvendigt at fylde Grus og Sten paa, om ikke al Færdsel skulde standse.

Vejene fra Nabo til Nabo, fra Bygd til Bygd kædede sig efterhaanden sammen og blev til Pulsaarer for Handel og Samkvem mellem Egne og Lande. Naar det gjaldt de store Handelsforbindelser, var Vandvejen den bedste og hurtigste, men Alfarvejen over Land hævdede sig gennem Aarhundreder som Markedsvej og til Drift af Øksne. Og som Pilgrimsvej var Indlandsruten selvskreven. Til Fods skulde Pilgrimen vandre mod sit fjerne Maal, hvor Syndstiltgivelsen vinkede og fik ham til at trodse Strabadser, Farer og Savn.

Paa sine Steder skelnes der mellem Sommerveje og Vinterveje. De første var saa nogenlunde fremkommelige, de sidste gik over Moser, Søer og Sumpe, Genveje, der kun kunde bruges, naar Frosten gjorde dem farbare. I Fjældlande tales der om Bjergveje og Dalveje. I en skotsk Folkesang, „De skønne Bredder ved Loch Lomond“, lyder Omkvædet: Gaar du ad Bjergvejen (the highway), saa tager jeg Dalvejen (the low way) — den øvre og den nedre Vej vilde vi vel lige herhjemme.

De gamle Færdselsaarer forsvinder mere og mere. I de helt opdyrkede Egne er de næsten slettet ud. Det er paa Heden, vi nu skal finde Levn af Fortidens Veje. Eller vi skal opsøge en gammel Engvej eller Kærvej, hvor Kvæget blev drevet ud til Sommergræsning. Som i Lynglandet kan der her ligge Vejspor ved Vejspor, et sammenslynget, forvirret Net af krydsende Hjulmærker. Ved Vadesteder, hvor man skulde over en Bæk eller et Aaløb, ser man endnu hist og her et helt Net af Hulveje med dybe Opkørselsspor. Her maatte Hest eller Stud for Alvor lægge Kræfterne i.

Men hvor meget der end er slettet ud af de gamle Veje, er der endnu Steder, hvor Sporene viser Aartusinder tilbage. Vore Oldgranskere har paavist, at Dysser og Gravhøje ofte blev lagt langs med Datidens Vejlinier. En smuk Tanke: Her ved den alfare Vej skulde den dødes Bauta rejses, synlig for de vejfarende, et magtfuldt Vidnesbyrd om Ærbødighed for de døde. Ætfelelsen, Kærligheden til Mindet har levet allerede hos Stenalderens og Broncealderens Folk.

De gamle Veje faldt naturligt ind i Landskabets Rytme. Deres bugtede Løb op ad Banker og ned i Dale fornemmes som en Velklang. Idealet for Nutidens Vejbyggere synes at være den snorlige Linie, lige meget, om Vejen gaar gennem fladt eller bakket Jordsmon. I et Sletteland kan den retlinjede Vej være køn, især hvis den randes af Alletræer, men selv her vil en let Buening føles som et oplivende Indslag. Men i bølget og ujævnt Jordsmon er den rette

Linje en Misforstaaelse. Hertil kommer, at de snorlige Veje hemmer den vejfarendes og især Bilførerens Agtpaagivenhed.

Danmark er de fleste Steder et aabent, bølgeformet Land, Østjylland er det i Særdeleshed. I et Landskab af denne Støbning vil de lange, svagt buede Sving være en naturlig Tillempning til Jordsmonnet. Ogsaa for Nutidens Vejbyggere bør det gode Samspil imellem Vej og Jordsmonn være en ufravigelig Grundlov. Men det er paa Tide, vore Vejingeniører finder Melodien. Sverige er i

Hulvej med Bøgepur. Vendsyssel. (O. A. fot.)

denne Henseende forud for os andre. For nogle Aar siden indsendte „Samfundet för hembygdsvård“ tillige med „Svenska Naturskyddsföreningen“ og „Föreningen för dendrologi och parkvård“ en Ansøgning til Myndighederne om Ansættelse af en Konsulent i Vejrøgt, og den svenske Rigsdag gav Tilsagn om 15,000 Kr. til dette Formaal.

Hovedveje og Tværveje maa naturligvis faa et noget forskelligt Præg. Hovedvejen har Ærinde langvejs bort, Tværvejen ejer ikke det lange Stræk, den holder sig til en snævrere Omegn, her har den sin Opgave, og heraf vokser dens særlige Stemning. Det er næsten, som den ved sin nære Tilknytning til Landskabet vinder en dybere Fortrolighed med dets Særpræg, en rigere Indlevelse i dets Rytme. Paa de smaa Veje føles Svingene mere hjemmehørende end paa de store. Derfor vil det ogsaa være af Værdi hist og her at bevare de morsomme Sving i vore slyngede Biveje. Hvor er det henrivende, naar en af disse Veje forsvinder i en Dalbund i Retning mod Vest og dukker op igen ovre paa den modsatte Side i Retning mod Øst eller Nord! Jeg kom engang cyklende ad Sognevejen mellem Lyngby og Borum, og jeg glemmer aldrig den herlige Rytmeformelse, som Vejsvingene op imod Borum fik til at nynne i mig — en Bølgegang, der stiger i Sindet og kendes i hver eneste Trevl af ens Legeme! Det var næsten, som om jeg og mit Hjul gik i eet med Jordsmonnets Stigen og Falden, smeltede sammen med dets Rytme, nynnede med paa dets friske Melodi.*)

*) En anden Landskabsrytme, der staar i Fare for at gaa tabt, er den, der klinger os i Møde fra vore Aaers naturligt slyngede Løb

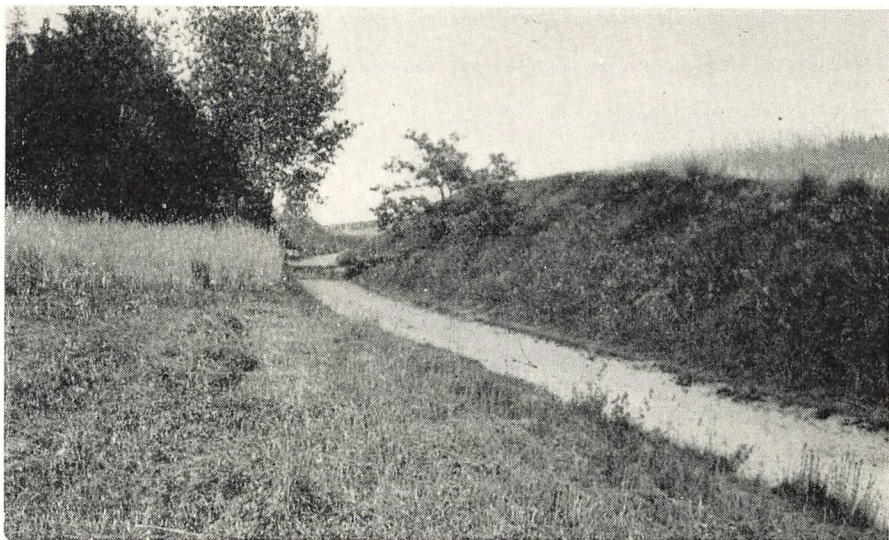
Den senere Tids Udvikling har paany sat Vejene i Højsædet. Til Gengæld er vor Tid en Skæbnetid for Stierne. Hvor mange dejlige Stier har vi ikke set forsvinde for vore Øjne bare i de sidste 20—30 Aar! En moderne indstillet Landmand vil i mange Tilfælde nødig have Stien rendende over sin Mark og gør, hvad han evner for at blive den kvit, men det kan ogsaa være Kommunen, der fælder dens Dødsdom, eller dem begge i skøn Forening. For nogle Aar siden gik der gennem en Skov paa Fyn en ganske dejlig Skolesti. Den bugtede sig frem langs en Kløft med en rislende Bæk i Bunden og snoede sig forbi store, herlige Bøge. Det er den Slags Skoleveje, som giver et Barn Minder for Livstid. Saa blev der lagt en ny Vej uden om Skoven, hvor der før ingen havde været. Den gjorde ikke Vejen til Skolen kortere, men den gjorde Stien overflødig. Det mente i hvert Fald Herremanden, der ejede Skoven, han ønskede Stien nedlagt, og Sogneraadet gik gladelig med dertil, saa slap man jo for Vedligeholdelsen. Men de Børn, der nu færdes ad Vejen, er blevet en Oplevelse fattigere.

Alle Venner af Hjemstavns Særpræg bør være paa Vagt overfor den udbredte Tilbøjelighed til at sløjfe de gamle Stier. Nu, da Vejene mere og mere indrettes efter den nymodens Overtro paa Linialen som det ene saliggørende, er Stierne et af de faa umiddelbare, springende og leende Indslag i Landskabsbilledet. Dette vil tre og utæmmede Indslag skulde vi nødig gaa hen og udslette i misforstået, kommunal Sparsommeligheds-Iver eller ledet af personlig Egennytte. Stien har sin egen Natur og sit eget frie Sind. Den er ikke, som Storebror Landevej, kunstigt løftet paa brede Dæmninger eller nedsænket i dybe Gennemskæringer. Den tager alle Folderne med. Legende tumler den over Engen, adstadigt slentrer den langs Hegnet, men hvor det hører op, er den paany den viltre Pusling, der gaar sin egen kaade og sprælske Gang. Den vandrer under kimende Rugaks og ringlende Havre, forbi Kornblomst og Klinte, Okseøje og Fingerbøl, Cikorie og Løvetand og hundrede andre Blomster. Den er munter og skælmsk og fuld af Hemmeligheder, som den først aabenbarer lidt efter lidt, helst for den, der har kendt den gennem Aar og Aartier. Og det hænder, at man fra Stien har et Udsyn over Omlandet, som ingen af de omliggende Veje er i Stand til at byde paa.

Etsteds ved Landevelen mellem Horsens og Daugaard ser man et højt Dige, som fører op over Markerne til den lille kullede Hornum Kirke. Nu gror der Græs over Diget, men hvor det begynder, er der rejst en Sten med Indskriften:

Til Kirken
Skolestien gaar.
Slægter den fulgte
i Hundrede Aar.

gennem Engene. Det er et af de allerskønneste Træk i Landskabets Aasyn. Og det er paa høje Tid, alle Venner af Hjemstavnspræg rejser sig til Modstand imod Planer, som under Fremskridtets Maske søger at fravryste os en Herlighed som denne. Lad os ikke vente med at gøre Indsigelse, til det er for sent!

Den gamle Landevej, som fra Horsens førte ind i Hads Herred, den afløstes for ca. 80 Aar siden af Horsens—Odder Landevej, men eksisterer endnu hist og her. Ved Sondrup er der saaledes et Stykke af den som ovenstaaende Parti udviser. (A. St. fot.)

Det er smukt at rejse Sten for en Sti, bedre dog at holde Stien i Hævd. Vore Kirke- og Skolestier skulde ikke gerne gaa hen og forvandles til Minder alene.

Viser det sig, at en planlagt Vejlinie rammer et Kulturminde- mærke, bør den varsomt føres uden om. Det er en Skændsel, hvis en Oldtidsgrav lægges øde, for at Vejen kan trækkes op efter en Lineal. Et morsomt Eksempel paa Skaansel har jeg set i Vendsyssel. Norden om en af Midtlandets dybe Kløfter fører en Vej, der skulde ombygges og udvides. Paa Toppen af Banken oven over Vejens Nordside har der fra Arilds Tid ligget en stor Langhøj med overdækket Stenkammer. Fra dens lyngklædte Kam, 90 m over Havet, er der et storladent og straalende Udsyn over saavel Højland som Sletteland. Nu krævede det nye Vejstykke en dyb Gennemskæring af Bakken nedenunder, og hvis denne var blevet lavet med en almindelig græsklædt Skraaning, vilde Højen uhjælpelig være prisgivet. Men Spørgsmaalet løstes paa en Maade, som fortjener at kendes ud over Landet. For at hindre Nedstyrtning byggede Vejvæsenet en henved 4 m høj lodret Granitmur fra Vejbanen op til Dyssefoden, og det stolte Oldtidsminde vil fremdeles henligge urørt paa den herlige Plet, hvor det rejstes for Aartusinder siden som et Vartegn i det daværende Danmark. Støbte Trapper fører op til Langhøjen, som kroner Billedet monumentalt med sin lyngblomstrende Vestside og en pragtfuld Bøgepurr, bidt af Vestenvinden og tvunget mod Jorden, saa den næsten ligger ned, en stormpisket, vajende Fjer paa Dyssens brune Hattepuld.

Hvor en ny Vej er paakrævet, vil det i mange Tilfælde være rigtigt at føre den uden om de gamle Landsbyer, saa de truede Skønhedsværdier kan bevares. Et usædvanlig fint Vejsmykke er de gamle Kampestens-Broer, som især kendes fra Sønderjylland. Skal der endelig en ny Vejoverføring til, kan man jo lade den gamle

Strandsti mod Fakkegrav. (O. A. fot.)

Bro ligge ved Siden af den nye.

En Ting, man ogsaa skal være agtpaagivende overfor, er de gamle Milestene og andre Vejmærker, som i sin Tid blev opsat af rent praktiske Aarsager. Da Kilometeren indførtes som Afstandsmaaler, blev Milepælene tilovers. Visse Steder ser man dem endnu staaende paa deres oprindelige Plads, hvor de taler stærkest og mest

ægte til den vejfarende. Andre Steder er de gamle Miletegn slettet ud, Kilometerafstanden sat i Stedet og Stenen flyttet i Overensstemmelse hermed. Det er nu ellers ikke saa godt, naar en Milesten skal til at synge efter et andet Nodesystem, men det er da altid bedre end helt at kaste Vrag paa den og lade den sønderhugge.

I Midtsjælland, ved Hovedvejen mellem København og Korsør, staar endnu, 11 Mile fra Hovedstaden, en af de pragtfulde Milesten, som Christian VII's enevældige Regering, velsagtens i et overdaadigt Lune, lod tildanne af Marmor og opsætte ved Datidens fornemste Vej. Desværre kunde Drengene ikke lade de fine Milepæle være i Fred, man saa sig nødsaget til at afløse dem med Granitsten.

Er Sindet stemt, og er Sjælen ren,
synger selv mossede Milesten,

siger Jeppe Aakjær. Og det er ikke saa sært, at disse Stene har faaet Stemme. Hvor de stod, randt jo en af Danmarkshistoriens smaa eller store Strømme. Hvorfor saa kvæle disse Røster? Hvorfor ikke stille en eller anden Milepæl op paa dens rigtige Plads og lade den synge sin vante Sang?

Men der er ogsaa andre Vejmærker. Der er Vildtbanesten, rejst for at afmærke Grænserne for Kongens Jagtomraade. En saadan Sten findes ved Randers—Skanderborg Landevej i Nærheden af Borum vest for Aarhus. Vejvisere af Sten hører ligeledes en svunden Tid til, og det vilde være en Skam, om de, der staar tilbage, skulde gaa tilgrunde.

Vejene er Kulturens store Rygrad, har en svensk „Hembygdsvårdare“ sagt. Lad os vaage over, at denne Rygrad ikke misdannes i Ensretningens Prokrustesseng! Lad den ogsaa i Nutid og Fremtid bevare den Smidighed og Bøjelighed, som den har ejet i svundne Aarhundreder!

Og lad Stierne og de smaa Markveje i Fred! Lad den hjemlige Ynde, de udstraaler, ikke gaa tabt i tankeløs Efterligning af den nyeste Tids Storveje! Og lad Planerne om „Autostradaer“ fare som det Blændværk, de er!

Til Hjemstavnsrøgt hører ogsaa Vej røgt. Det er endda en af

de Opgaver, som ligger os allesammen nærmest. Det skulde gerne blive ved at gælde om en dansk Landevej:

Du har endnu, trods Tvang og Tugt,
dit svale Morgensmil.
I lige Løb og Sving og Svaj
fortoner nu som før din Streg
i samme frie Fugleflugt
bort over glade Mil.
Din Bølgegang er i mit Blod,
dit Solskin danser for min Fod,
om Kap med Skyggen af din Sky
jeg rider af By.

Af en Slægtsgaards Krønike.

Minder fra Horsenseggen af Johannes Vinther.

I den lille Landsby Ørskov, der ligger en god Mil nordøst for Horsens i Nærheden af Tvingstrup Station, er der en gammel Slægtsgaard, der for 180 Aar siden var i kongeligt Eje, idet den hørte til Skanderborg Rytterdistrikt, hvis Fæstebønder havde friere Kaar med Hensyn til Hoverarbejde end i Almindelighed. De blev kun paa forud bestemte Dage tilsagt til Arbejde paa Slottet og ikke efter vilkaarligt Forlangende, det saakaldte »Trælhov«.

Et gammelt Skøde paa den nævnte Gaard udviser saaledes, at Fæstebonden Michel Jensen i Ørschov købte den med et Jordtilliggende af 4 Tønder, 5 Skæpper og 3 Fjerdingkar Hartkorn for 497 Rigsdaler 86 Skilling, hvorfor Kvittering udstedtes af kgl. Kammerraad og Regimentsskriver Niels Moldrup den 26. April 1767, men først 1½ Aar efter, den 1. November 1768, blev Skødet underskrevet i Paris af selve Majestæten »Christianus«, der dengang befandt sig paa Udenlandsrejse, og medunderskrevet af Herrer i Kongens Følge: Schack, Scheel og Holck. Sidstnævnte var den for sin Letsindighed bekendte Greve, der var Kongens Selskabs- og Svirebroder.

Michel Jensen havde som Fæster svaret i aarligt Landgilde 6 Rigsdaler 28 Skilling og fik nu efter vor Tids Skøn for en ringe Købesum en Gaard paa over 90 Tdr. Land med, som det hedder i Skødet, »tilhørende Bygninger, Herlighed, Landgilde, Stedsmaal, Sigt og Sagefald, Ægt og Arbejde, visse og uvisse Indkomster, Rente og rette Tilliggelse, være sig af Ager og Eng, Skov, Mark, Krat, Hede, Kær og Mose, Fiskevand og Fægang, Tørvegrøft og Lyngslet, vaadt og tørt, inden Markskel og udenfor, aldeles intet undtagen i nogen Maade for sig og Arvinger og Efterkommere«.

Michel Jensen og hans Hustru, Bierret Jensdatter, maa have været i en ældre Alder, da de købte Gaarden; thi kun en halv Snes Aar efter afstod de den til deres Datter, Giærdrue Michelsdatter, f. 18. Maj 1750. Hun blev nemlig i 1777 den 2. Juli troløvet og 28. November s. A. gift med den 35-aarige Jens Hansen Winther fra Ørritslev. Han havde paa Grund af svageligt Helbred og en som Følge af et Øksehug stiv Pegefinger faaet sit Frihedspas for Militærtjenesten, udstedt af kgl. Majestæts Kancelliraad til Thestrup, Andreas Bjørn.

Dette Pas har en Paategning af Sognepræst Kaalund i Katstrup af 6. Oktober 1771, lydende paa, at Jens Hansen Winther en Søndag efter Trinitatis sidste Gang var Gæst ved Herrens Bord i Ørritslev Kirke, og han har ved sit gode Forhold der i Menigheden forhvervet sig ubehindret Adgang til Kirkens Goder andre Steder. — Allerede d. 21. Juni 1777 faar den »velagte unge Karl« Jens Winther, »som ægter voris kiære Datter Giærdrue Michelsdatter«, Skøde paa Gaarden. Det ses, at der hørte to Gadehuse til, og at Købesum-

men var 400 Rigsdaler samt Aftægt til de gamle. Med Gaarden fulgte en Besætning paa »8 Bæster, 3 Føller, 17 Fæhøveder, 2 Kalve, 50 Faar og Lam, en So med 6 Grise, Vogne og Plovredskab, alt det, som findes paa Gaarden«.

Indboet, der ogsaa fulgte med, bestod af 5 Senge og Sengesteder, 1 Dragkiste og 2 Halkister, 2 Borde m. m. — Med Hensyn til de gamles Aftægt blev Kontrakten opsat d. 18. April 1777 »i den hellige Trefoldigheds Navn«. Til Bolig skulde de have et Hus, der laa uden for Gaarden samt 3 Tønder tør Rugmalt, 12 Skæpper Bygmalt, 12 Skæpper Gryn, hvoraf de to Boghvedegryn, 1 Fjerdingkar Hørfro-Sæd, et fedt Svin saa godt som 4 Rigsdaler. Til Ildebrand 6 Læs Tør og 2 Læs Træ. Desuden en Ko af de bedste og 5 Stkr. Faarehøveder, forskelligt Indbo samt »nogenledes behøvende Køkkenredskaber«. — Efter deres Død skal dette Indbo tilfalde Jens Winther. »Alene Sengen vilde Moderen unde hendes 2de Sønner«.

Jens og Gierdrue Winther havde Gaarden i 30 Aar, men deres Ægteskab synes ikke at have været lykkeligt. Konen var dygtig, men havde et haardt, lunefuldt Sind. Naar hun blev vred, kunde hun finde paa at lukke sig inde, medtagende et Stykke tørt Brød og Vand i en Træsko. Hendes gode Søster, der gjorde en Tjenestepiges Arbejde paa Gaarden, stod da udenfor og tiggede den fornærmede om at aabne Døren.

Engang, da der skulde slagtes, var Ægtefællerne uenige om Tidspunktet. Konen vilde slagte om Søndagen, men hendes Mand satte sig derimod, fordi han vilde i Kirke. — Da han kom hjem, hang der imidlertid to slagtede Svin i Bryggerset. Hans myndige Kone viste paa den Vis sin Selvstændighed. — En mystisk Oplevelse havde de efter Sigende engang, da de en mørk og sildig Aften kom kørende hjem fra et Besøg i Tvingstrup. Kapellanen, der dengang boede i Vennebo, en Gaard lidt udenfor Ørskov, var med paa Vognen. Pludselig standsede Hestene og var ikke til at drive frem. Det maatte være nogen, de mødte, maaske et Spøgelse? Kapellanen stod af Vognen, og det hed sig, at han drev en Mand op over Gaardens Mark og manede ham ned i et Kær, der siden kaldtes »Mandens Kær«. Imens holdt Køretøjet stille i Mørket, og man ventede sikkert i stor Spænding paa Kapellanens Tilbagekomst.

I sine sidste Aar flyttede Jens Winther op i et af Gæstekamrene. Han døde 1816, 74 Aar gammel, men Gierdrue overlevede ham i 26 Aar, idet hun blev 92. Naar hun omtalte sin afdøde Mand, sagde hun altid: »Den gammel a haaj«. — En Lærer i Ørskov, Peder Jensen Stilling, en Søn af Sognefoged Jens Rasmussen i Stilling, stod meget højt for hende, fordi han tog den gamle Kone under Armen og førte hende op til Alteret de to Gange om Aaret, hun gik til Herrens Bord. »Han er mosse da et godt Minnesk«, sagde hun og gav ham derfor Ulden af sine Faar og et Sigtebrød, hver Gang hun bagte.

Jens Winther havde en Søn, Hans, f. 11. Juni 1779, som i 1807 fik Skøde paa Gaarden imod at betale 3000 Rdl., hvoraf det ene 1000 til hans Søster og eneste Medarving, naar hun »efter Forsynets Bestyrelse er kommen i Ægteskabsstand«, hvilket skete 4 Aar efter. — Hans Winther maatte, som rimeligt var, underholde sine gamle Forældre, og d. 1. Juni 1807 blev Aftægtskontrakten »i den hellige Trefoldigheds Navn og i Kærlighed indgaaet og oprettet«. Der nævnes forskellige Møbler, som Aftægtsfolkene vil have med sig »om vi skulde blive til Sinds i Tiden at være for os selv og leve af vores Ophold«, bl. a. Gierdrues »salig Moders Ege-Halvkiste« samt en »Fjerding-Kobberkedel«. — Jens Winther betinger sig bl. a. at beholde sin Seng i det søndre Gæstekammer, »der at sove som hidtil«.

Hans Winther havde Gaarden i Ørskov i ca. 40 Aar. Han blev to Gange gift, og begge hans Koner, hed det sig, blev overtalt eller tvunget til at ægte ham. Hans første Hustru var fra Tolstrup og hed Mette Kirstine Pedersdatter. Hun bragte baade Formue og godt Udstyr til Huse, hvorfor hendes Mand saa sig i Stand til at betale den Gæld, der hvilede paa Gaarden foruden Arven til Søsteren. Mette Kirstine var imidlertid forlovet med en i Vennebo boende Kapellan, og hun glemte ikke sin Kærlighed, thi Præsten kom i hendes korte Levetid næsten daglig paa Gaarden, og hun fulgte ham med sin Mands Samtykke et Stykke paa Vej. — Disse gammeldags, tvungne Ægteskaber gav ofte Udslag af sin og rørende Troskabsfølelse mod Idealet. — Hun døde barnløs af Tuberkler i 1817, samme Aar som Gaardens Lade blev bygget. Hun saa den kun fra et Vindue. — Et Testamente blev oprettet den 2. August 1817 mellem de

to Ægtefolk. Ved den syge Hustrus Navn er skrevet »med paaholden Pen«. I Hans Winthers Laksegl ses en Krone over og en Rose under hans Navntræk. Testamentet er paategnet af Sognepræsten i Katstrup, H. I. Brandt, d. 10. Septbr. 1817, hvorved bevidnes, at de »meget skikkelige Ægtefolk« ikke havde Lisarvinger. — Hun efterlod sig en rød og en hvid Silkekjole, den sidste med handbroderede Buketter og syet i Empir-Facon, samt en blaa Atlaske Kaabe, foret med hvidt og graat Skind.

Hans Winther blev gift anden Gang, vistnok i 1818, med en ung Gaardmandsdatter, Ziliane Christensdatter fra Overby. De var fire Søstre paa den Gaard, og deres Moder havde en Dag sagt til dem, at hvis Hans Winther fra Ørskov skulde komme og bejle til en af dem, saa maatte hun ikke sige nej. Men de tre sagde paa Forhaand nej til denne Bejler, hvorimod Ziliane spøgende sagde, at vilde ingen andre have ham, saa vilde hun. — Moderen har formodentlig haft sine Garn ude, thi den 39-aarige Enkemand meldte sig virkelig som Frier til den unge, smukke Pige, og hun maatte staa ved sit letsindige Ord og blev da Gaardmandskone i Ørskov. Nogen lystelig Tilværelse for hende blev dette Ægteskab sikkert ikke, tilmed da den gamle, herskesyge Svigermoder, Gierdrue, boede i Gaarden, men Samlivet blev ikke langt. Efter 13 Aars Forløb fik Ziliane Brysttæring som sin Forgængerske og døde, da hendes ældste Barn, Christen Winther, var 12 Aar gammel. Han bevarede kun meget svage Erindringer om sin gode Moder, men derimod mange om sin originale Farmoder, der levede som den styrende i Gaarden, indtil han blev 23 Aar, og som Opdragerinde for Christen og hans Søster, Mette Kirstine. Begge Børnene havde arvet deres Moders gode Sind, men Christen stod særlig højt for den gamle Bedstemoder, der begunstigede ham bl. a. ved hver Dag, naar de drak Kaffe, at give ham sit Kandissukker, som hun paa en egen dulgt Maade stak ham i Haanden, som om hun undsaar sig ved at vise sin Ømhed overfor ham. Christen var en opvakt Dreng med Hang til Oplysning og Læsning. Han fortroed altid siden, at han ikke i sin Ungdom havde været udenfor Hjemmet; men som Arving til Gaarden var han henvist til Landbruget, og det var nærmest upassende dengang, at en velstaaende Gaardmandssøn tog ud at tjene. Desuden var han opdraget til streng Lydighed overfor sin vanskelige Fader og vovede aldrig at sige ham imod. — Hans Skolegang hos en gammel Lærer Frisch bragte ham kun ringe Lærdom, skønt han ogsaa gik i Aftenskolet. Et Træk mindedes han fra den Tid. For at delikatere sig og Kammeraterne havde han en Aften taget nogle nylig kogte Blodpølser med, men da Læreren kom, proppede han dem i sine Bukselommer. Pølserne var imidlertid saa varme, at de brændte ham paa Kroppen, og han vred sig og formaede ikke at skjule sine Kvaler.

Da han skulde konfirmeres, gik han til Forberedelse hos Sognepræst H. I. Brandt i Katstrup og ofrede ham en Tønde Havre, hvorfor han kom til at staa blandt de øverste paa Kirkegulvet.

Pastor Brandt var en af de grove, verdsligsindede og magtsyge Præstetyper fra den rationalistiske Tid. Han havde i den Grad sat sig i Respekt hos Bønderne, at han fik dem til uden Vederlag at udføre Markarbejdet paa Præstegaarden, skønt han selv havde 6 fede Heste, der kun brugtes til at køre i Stads eller »til Sogne« med. — Naar han efter endt Kirketjeneste gik ned ad Kirkegulvet, rakte han en Haand ud til hver Side, og Menigheden kyssede da pligtskyldigst »vor Far« paa Haanden. — Ungdommen frygtede ham, naar han om Lørdagen holdt Overhøring i Kirken. Kunde han ikke faa et tilfredsstillende Svar paa sine Spørgsmaal, sagde han: »Hvem har konfirmeret dig?«, og naar saa vedkommende nævnedes en Nabopræsts Navn, tordnede Brandt: »Saadan en Katekismuspræst! Jeg skal S... besplitte mig lære dig din Kristendom paany!« — Naar han havde haft Førsttjeneste i Tolstrup og skulde til Sidsttjeneste i Ørritslev, tog han undervejs ind til Lærer Stilling i Ørskov og forfriskede sig ved en stiv Thevandsknægt.

Hans Prædikener var indholdsløse og spækkede med Fyldekalk som »I Henseende til« og »I dette Øjeblik ville vi betragte«. — En Tilhører havde under en Prædiken sat Streger for hver Gang, han brugte disse Fraser, og de løb op til en anselig Sum. En Gang skal han i et Spilleselskab paa Seritslevgaard en Lørdag Aften have væddet om, at han næste Dag i sin Prædiken vilde nævne de fire Kulører i Kort, og han gjorde det ved at sige omtrent saadan: »O, Gud, spar Hjerterne, at den Onde ikke skal komme ind ad disse Ruder og slaa sine Klør i dem!«

En Gang hver Sommer indbød Brandt Pastoratets Lærere og drak dem fulde, hvorefter han til sin Fornøjelse lod dem springe over et Stendige ved Præstegaarden.

En almindelig Antagelse var det, at han havde en Kæreste i Ørritslev, og at han med hende havde en Søn, som gik under Navnet Morten Præst. Pigens Moder var ked af Brandts Besøg, men Faderen fandt, at det var den rene Fordel for dem.

Efter sin Kones Død giftede Pastor Brandt sig med sin Tjenestepige, med hvem han fik to Sønner. Den ene af disse havde i mange Aar en Gaard i Katstrup og var i Egnen anset som en ubehagelig og besværlig Snyltegæst.

At Bønderne for et Hundrede Aar siden maatte finde sig i at have en Præst og Sjælesørger af en saa forargelig Art, viser, hvor underkuede de har været.

Chr. Winther havde Sans for boglig Poesi og for Musik. Han havde en god Sangstemme og sang gerne med i Kirken, især naar det var Melodier, han holdt af, f. Eks. »Guds Menighed, syng«, »Den signede Dag« eller »Rejs op dit Hoved«. Undertiden gik han op og ned ad Gulvet i sin Dagligstue og sang sig glad. Han burde have lært Musik, men derom var der ikke Tale. Alligevel var han engang i sin grønne Ungdom med til at spille til Dans ved et Gilde paa en Gaard i Bjerre Herred. En højst original Spillemand, Anders Jørgensen fra Trustrup, var kommen i Forlegenhed for en Bassist i sit Danseorkester og vilde nu overtale Chr. Winther til at overtage dette Hverv, skønt han ikke havde lært Musik. Spillemanden sagde, at naar han blot kunde holde Takt og Tone, var det tilstrækkeligt, for der, hvor de skulde spille, kunde man ikke kritisere, og formodentlig efter en hastig Undervisning i det tekniske lod den unge Mand sig overtale til at optræde som Cellist. Til en Begyndelse gik det ganske godt med Dansen efter den primitive Musik, men saa kom der et Par Herrer fra Horsens, som snart besværede sig temmelig højroset over Cellospilleren, der, da han fik at vide, at den ene af Herrerne var Stabstrompeter ved Kyrasserregimentet i Horsens, følte sig ganske ulykkelig over sin forlorne Stilling, men efter Aftensbordet, hvor der antagelig har vanket høje Snapse, var de nævnte Herrer i en glimrende Stemning, og da var de tilfredse med, ja, roste den unge Spillemand.

Anders Trustrup var meget ugenert. Engang paa en Koncert i Horsens gik han hen til en af Musikerne og sagde: »Di Bas er for lav«, hvilket nok ogsaa var Tilfældet.

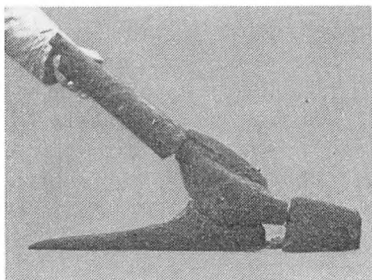
Om Chr. Winthers Bryllup i 1843 med Sognefogedens Datter fra Kokgaard i Stilling, Ane Jensdatter, og deres Samliv er fortalt en Del i »Østjydsk Hjemstavn« for 1938. Chr. Winther fik Arbejde nok med sin Mark, der var baade stenet og sumpet. Han lod den mergle og dræne, byggede nyt Staldhus, var blandt de første paa Egnen, der fik Hakkelse-, Kærne- og Tærskemaskiner med Hestekraft, lod indrette det dengang moderne Vandmejeri, hvortil førtes en Vandledning fra en Vældkilde oppe i Marken, men hans Hovedinteresse var aandelig Oplysning, hvorfor han holdt sine Børn til daglig Skolegang, købte og subscriberede paa Bøger og holdt forskellige Blade.

Kirkebogen udviser, at han i 1852 var Sognefoged, men da han ogsaa var det i de forudgaaende Krigsaaar, kan han næppe have været mere end 30 Aar, da han fik dette Tillidshverv, og fra 1861 blev han en Aarrække Sogneraadsformand. — Efter at have solgt den gamle Slægtsgaard i 1884, boede han i sin Alderdomsbolig ved Siden af Gaarden, hvor han døde i 1891.

Oldtidsploven fra Hvorslev Mose.

Af Ulrik Balslev.

Blandt de mange interessante Ting, som Tørvegravningen i de sidste Aar har bragt for Dagens Lys, fandtes en af de allerinteressanteste i en lille Mose tæt sydøst for Hvorslev By i Houbjerg Herred. Der havde allerede været gravet Tørv i flere Aar, og adskillige Ting var kommet for Dagens Lys, som antydede, at der var interessante Ting i Vente. Der var fundet adskillige Padleaarer — Dobbeltaarer — som dem, Grønlænderne bruger ved deres Kajaksejls, og som kan findes i næsten hver eneste Mose — den være ganske lille eller stor, i Eggen om Hvorslev.

Den 2600-aarige Plov fra Hvorslev.

Mån maa antage, at Oldtidsfolket jævnligt har haft Ærinde i deres Bark- eller Skindbaade selv i de mindste Moser. I mange af disse findes nu ikke Fisk mere, hvis der nogensinde har været nogle, og Moserne er ofte saa smaa, at det eventuelle Fiskeri med Krog eller Garn lige saa godt kunde ske fra Bredden som fra Baad. Det kan dog antages, at der i Oldtiden ligesom nu har været et godt Andetræk til Moserne, og man kan da tænke sig, at Jægeren, hvis Hunde maaske dengang ikke havde lært at apportere, brugte en Baad for at hente de Ænder, der var faldet ude i Mosens efteraarsskolde Vand.

Efter at flere tildannede Træsager under Tørvegravningen var draget frem fra deres aartusindgamle Skjul i Hvorslev Mose, kom Sensationen en Julidag i 1942, hvor Arbejderne fandt et stort Træredskab, der straks kunde identificeres som en Plov. Ganske vist havde den ikke megen Lighed med Plovene fra historisk Tid, men der fandtes dog ved den de Kendetegn, der karakteriserer en Plov.

Den bestod af et Stykke Asketræ, hvorfra to Grene voksede gaffelformet ud. Den ene Gren, der nu kun var 90 cm, men som havde været meget længere, havde været Plovens Trækstang. Den anden Gren, som dannede en Vinkel paa 80 Grader med den første, var tildannet som Plovskær, idet Undersiden var smukt glattet, saa Ploven let kunde glide i Furen, medens Oversiden var rundet og løb frem i en Spids. Bagtil i Ploven var der tappet et Hul, hvor Plovens Styrestang havde siddet, men den havde været af blødere Træ, saa at den ganske var borttraadnet.

Ploven var meget smukt forarbejdet og glatpudset, og der kunde endnu paa Træets Overflade ses Spor af de Sten, der ved Brugten havde ridset den.

Det var et Held, at den saa hurtigt blev taget i Forvaring, for blot nogle faa Dages Ophold i tør Luft vilde have ødelagt dens Form til Ukendelighed. Nu blev den pakket i en stor Kasse omgivet af vaadt Græs og blev sendt til Nationalmuseet, hvor Eksperterne straks gik i Gang med at konservere den.

Ved den derpaa følgende videnskabelige Undersøgelse af Tørveresterne, der sad i Sprækkerne af Træet, fandt man ud af, at Tørven — og derfor ogsaa Ploven — stammede fra den saakaldte subboreale Tid ved Slutningen af Broncealderen, det vil sige omkring 700 Aar før Kristi Fødsel.

Den eneste Plov, man kendte, der var lige saa gammel, var mange Aar tidligere fundet i en Mose i Nordtyskland. Da den blev fundet og undersøgt, var man ikke naaet til saa stor Nøjagtighed som nu med Tidsbestemmelsen ved Tørveundersøgning, og Ploven blev dengang dateret til Stenalderen, men denne Tidsangivelse er man nu ikke sikker paa holder Stik. Paa Helleristninger paa Klipper i Bohuslen i Sverige havde man i adskillige Aar kendt Billeder af Plove, der lignede den nyfundne fra Hvorslev, og i Nationalmuseet i København fandtes 2 Plove, der begge med Sikkerhed var bestemt til at stamme fra Jernalderen, men dette var dengang alt, hvad man kendte til Plove i Nordeuropa, og det var et stort Fremskridt, da der nu blev fremdraget en Plov, som stammede saa langt tilbage som fra Broncealderen. Plovene selv fra denne Tid havde man altsaa ikke kendt meget til, men vel Sporene af dem. Ved Udgravning af Bopladser fra omtrent den omtalte Tid havde man ofte under Bopladsens Bygninger fundet parallelle Streger i Undergrunden, der viste, at en Plov var skaaret gennem den tynde Muld og havde ridset Striber i det underliggende Sand eller Ler, og disse Striber var nu fyldt med Muld og tegnede sig mørkt mod Undergrundens lysere Farve.

Det kunde ligeledes ses, at der var pløjet baade paa langs og paa tværs af Agrene, hvilket har været nødvendigt for med et saa primitivt Redskab som den omtalte Plov at faa Jorden tilstrækkeligt løsnet. Vende Jorden som den moderne Plov gør, kunde denne ikke; den kunde kun rode og trække Furer i Jorden. Der fandtes i de nærmeste Aarhundreder før Kristi Fødsel dog ogsaa en anden Plovtype, der var mere effektiv, idet den havde en Muldfjæl, der var i Stand til at vende Jorden ved Pløjningen. Begge Plovtyper er fundet i de samme Egne og stammende fra samme Tid. Dette er mærkeligt, da Ploven med Muldfjæl er et langt mere fremskredet Redskab end Ploven uden Muldfjæl, men at begge Plove har været anvendt i de samme Egne og uden Hensyn til Jordbundens Beskaffenhed kan ogsaa ses af Fundene. I Midt- og Vestjylland er der fundet langt over hundrede Oldtidsagre, der stammer fra sildig Broncealder og tidlig Jernalder. Disse Agre har forskellig Form, idet nogle er lange og smalle, og andre er brede og korte. Det ligger da nær at tænke sig, at de lange og smalle Agre har været pløjet med Ploven med Muldfjæl; denne var sikkert tung og besværlig at vende med, hvorfor man gjorde Agrene lange, medens den lette og primitive Krogplov med Lethed kunde styres paa Kryds og tværs over de brede og korte Marker.

En meget stor Del af de danske Mosefund er uden al Tvivl Offergaver, som er nedlagt i religiøs Hensigt. Alle de Oldtidsplove, der er fundne, er gravet op af Moser. Det ligger da nær at opfatte Plovene som Offergaver til en Frugtbarhedsguddom. At en saadan har været dyrket i Oldtiden, er der mange Ting, der tyder paa. Der kan blot nævnes Stenene med de skaalformede Fordybninger, der antagelig har været anvendt som Frugtbarhedsamuletter, og desuden findes paa nordiske Helleristninger Billeder af Optrin,

som naturligt forklares som rituelle Frugtbarhedsceremonier ved Foraars-tid. Et saa udpræget Landbrugsredskab som en Plov kunde da naturligt be-tragtes som en særlig nyttebringende Offergave til de Magter, der lod Regnen falde og Solen skinne.

Naar man betragter Omstændighederne ved Fundet af Ploven ved Hvors-lev, er der dog en anden, mindre poetisk Tanke, der trænger sig paa. Foruden Ploven var der i Aarenes Løb i den lille Mose fundet nogle Lerkar — Mose-potter, som de kaldes — og disse kan have været anbragt af rituelle Grunde, men ellers var det meget prosaiske Ting, der fandtes, nemlig en Egetræs-spade, der ligner den, Bageren nu bruger til at tage Brødene ud af Ovnens med; desuden et Øsekar af Egetræ som dem, der bruges til at øse Baadene med den Dag i Dag, nogle Padleaarer samt en Del Pæle af Form som store Teltpløkke eller Tøjrepæle og endelig en Kølle, lavet af en naturlig Grenknode.

Alle disse Ting er noget, man den Dag i Dag kan finde ved Oprensningen af ethvert Gadekær, hvor Folk færdes, og Børn leger.

Den fundne Plov var et relativt udmærket Redskab, som ikke har været helt let at lave. Først maa der findes en passende Gren, der kløftede sig i i den rigtige Vinkel og havde den rette Tykkelse. Derpaa maatte Grenen tildannes i Plovens rigtige Form, saa pudses og glattes, og Hullet til Styret stemmes ud, inden Ploven var færdig. Naar saa Pløjningen var færdig, og den tørre Sommer kom, hvad var da naturligere end at deponere Ploven i det nærliggende Gadekær, for at Sommerens Tørke ikke skulde faa Træet til at revne og sprække og gøre Ploven ubrugelig til næste Aars Foraars-arbejde.

Enten nu Nedlæggelsen er sket som Offer eller som en ren praktisk For-anstaltning, maa vi takke Mosevandets bevarende Egenskaber for, at et Glimt fra vore Forfædres Liv for henimod tre Tusind Aar siden er blevet aaben-baret for os.

Overholt Plantage ved Skannerup.

Af Margrethe Bak.

Kom man for ca. 40 Aar siden ad Landevejen Hammel—Silkeborg, fik man paa Toppen af Bakken ved Skannerup pludselig et fuldstændigt Hede-landskab for sig. Langs Bakkekammen til højre voksede Lyngen frodigt, den var ogsaa den eneste frodige Plantevækst, der saas, den bredte sig baade til-højre og venstre for Vejen. Længere ovre saa man sandede Marker med en saa ringe Afgrøde, at man skal langt mod Vest for at finde noget tilsvarende, ja, ofte undredes man over, at de var dyrkede, eller at den Spergel og de spredte Rugstraa, man saa, voksede af sig selv.

Fik man saa Øje paa den gamle Gaard Overholt, der laa midt paa Bakkesiden, forstod man nok, at een Familie i hvert Fald gjorde Forsøg paa at faa sit Udkomme af den fattige Jord. Overholts Naboer mod Syd og Øst paa Voel og Skannerup Marker var imidlertid ikke glade for Naboska-bet. Naar Foraarsstormene tog fat, harmedes de over, at der ikke blev gjort Forsøg paa Plantning af Overholts Marker; thi da stod den fine Flyvesand i rygende Skyer ind over deres Marker og ødelagde den dyre Foraarssæd og forringede Jordens Ydeevne.

Interessentskabet Overholt Plantage stiftes. I 1908 indbød 3 Skannerup-Gaardejere: Sognefoged Thomas Hansen, Anders Nielsen og Mikael Bak til

et Møde, der holdtes hos sidstnævnte. Mange af Egnens Landbrugere var mødt. Her fremsatte de tre Indbydere Forslag om i Forening at købe Overholt, der netop var til Salg paa Grund af Ejerens Død, og i Forening forsøge at tilplante de Arealer, der ødelagde Nabomarkerne og skæmmede Egnen. Ved et nyt Møde afholdt kort Tid efter hos Gdr. Bertel Jensen, Voel, vedtog 14 Mænd at købe Gaarden. De ca. 120 Tdr. Land med Bygninger og Besætning blev købt for 7500 Kr.

Interessentskabet »Overholt Plantage«, som de vedtog at kalde Foretagendet, bestod den 28. Juli 1908 af følgende af Egnens Mænd: Gaardejerne Anders Nielsen, Thomas Hansen, Mikael Bak og Lars Bo, alle af Skannerup. Jens Kristensen og Niels Overgaard, Holmstol, Bertel Jensen, Hans J. Jensen, Poul Sørensen, P. Vendelbo, alle af Voel. Jørgen Andersen, R. P. Wornisborg og Laurs Jørgensen, Sorring, samt Mejeribestyrer L. Fischer, Gjern. Til Formand valgtes Lars Bo, og til Kasserer H. J. Jensen.

Plantningsarbejdet begynder. Man søgte først Hedeselskabets Bistand for derigennem at faa Vejledning til Arbejdet, samt et Statstilskud til dets Udførelse. Derpaa begyndtes et Arbejde, der i meget mindre om Fællesskabets Tid før Bondefrigørelsen. Paa den store Fællesmark fik hver tildelt sin Part, som det paahvilede ham at tilplante efter Hedeselskabets, d. v. s. Skovrider Stærmoses Anvisning. Som Bymændene i sin Tid maatte lyde Byhornets Kalden: »I Morgen høster vi paa Østermarken«, saadan lystrede man her Formandens Bud: »I næste Uge planter vi paa Overholt«. Ve den Mand, der ikke gjorde sin Pligt. Vel hang Straffen, at Formanden lod det gøre paa hans Regning, over Hovedet paa ham, men meget værre følte Skammen over at blive bagefter; thi det var jo ikke Hoveritidens fordrukne Jeppe paa Bjerget, der arbejdede her, men det 20ende Aarhundredes driftige og oplyste Bønder. Der var da næsten heller ingen Sinker. De fleste af Interessenterne havde ikke større Gaarde, end at de selv maatte lægge Ryg til, men da det første Aars Plantningsarbejde paa 10 Tdr. Land toges i Øjesyn af Skovrider Stærmoose, Hjøllund, erklærede han, at han sjælden havde set bedre udført Arbejde. Hen paa Sommeren kom Kvindernes Tur til »Arbejde« paa Overholt, nemlig til fornøjelig Bærplukning paa de herlige Bakker med Blaabær og Tyttebær, men ingen maatte begynde før Formandens Budstikke kom: »I Morgen plukkes der Bær«.

Det vedtoges at heplante hele Arealet. Man havde egentlig tænkt sig at bortforpagte en Del af den dyrkede Jord, men der var en Del Vrøvl med Forpagteren. Afgiften blev ikke betalt. Da den blev nedsat og senere eftergivet, stillede der Krav om yderligere Hjælp, der blev ydet i Form af Sædekorn, som Forpagteren selv maatte hente rundt om hos Interessenterne. Og da tilsidst en Forpagter forsvandt ganske stille efter at have solgt ud af Besætningen, opgav man næsten helt Dyrkningen og vedtog at beplante hele Arealet med Undtagelse af Bakkeskraaningene mod Nordvest ned mod Gjerna-Dalen.

Den første Aarsfest. Den 7. Juli 1909 samledes man første Gang til Generalforsamling i den lille Ege- og Bøgelund paa Toppen af Bakkekammen. Bagefter dækkedes Kaffebord ved Hjælp af Kvindernes medbragte Kurve; Taler og Sange vekslede med Oplæsning. Hermed var indledet en aarlig tilbagevendende Fest, der skulde blive en straalende Propaganda for dette smukke Stykke Fællesskab. Ved Aarsfesten d. 29. Juli 1912 indviedes en smuk Dannebrogspane skænket af Poul Sørensens Datter, Frk. Maren Sørensen. I sin Takktale for Fanen udtalte Formanden:

»Vi Danske har en Fane, som i Aarhundreder har kunnet samle danske Mænd til Daad. Paa dette Sted har vi vist, at selv om der er meget, der skiller, saa kan vi dog ogsaa enes, naar det gælder om at løfte i Flok. Vi ønsker, at vort kære Dannebrog maa vedblive at være Samlingsmærke for en sund og levedygtig Slægt, for et stærkt og enigt Danmark, der maa bestaa gennem Tiderne«!

Allerede nu havde Aarsfesten antaget Karakter af den Folkefest for Egnen, den siden blev. Interessenterne tog Slægt og Venner med. Ved Død eller Bortrejse fra Egnen var enkelte Aktier kommet i Hænderne paa Silkeborgensere: Sagfører Johnsen, Bankdirektør Reimers, Sagfører Poul Dahl og Slagtermester A. C. Jensen. Og her i Lunden paa Overholt mødtes Sommer

efter Sommer By og Land til Fest mellem de krogede Ege og lyse Bøge, og en smukkere Festplads skal man lede efter.

En storslaet Udsigt. Langs den øverste Bakkekam, hvor Lunden ligger, er anlagt en Spadseresti, hvorfra der er fri Udsigt over den smukkeste Del af Gjerna-Dalen. Nedenfor skraaner Overholt Lyngbakker, kun bevoxet med lidt spredt Bøgekrat, og dybt, dybt nede i Bunden enkelte slanke, lyse Birke, det eneste Resultat af et misforstaaet Forsøg paa at skabe en Bevoksning i Dalen. Mod Nordvest ses Gjern Bakker med »Trolldhøj«s spidse Kegle, og langt ude blinker Gudenaen før den gemmer sig i Sminge Sø. Aarsfesten blev ret hurtig skilt fra Generalforsamlingen, der blev holdt, naar Aarets Plantningsarbejde var til Ende, men ogsaa den blev et Bindeled mellem Land og By, idet den holdtes snart i Byen, snart i private Hjem.

Arbejdets Gang. Gennem Forhandlingsprotokollen kan man følge Arbejdets Gang i de 35 Aar. Ca. 10 Tdr. Land er blevet heplantet hvert Aar i den første Aarrække. I Begyndelsen ved Ejerens eget Arbejde, senere ser man, er der blevet Råd til lejet Arbejdskraft. Leverandør af Planterne var for Størstedelen Plantør Karl Mortensen, Skannerup, der efter Lars Bo's Bortrejse i 1915 blev valgt til Formand, og som i det hele var Overholt Plantage en god Mand. I 1920 flyttede han til Sorring, hvor han nu er Mølle ejer. Thomas Hansen, som derefter blev Formand, flyttede fra Egnen 1923 og efterfulgtes af Mikael Bak. Som det var Skovrider Størmosen, der ledede Arbejdet med Plantningen, er det nu Skovrider Piper, Silkeborg, der paa Hedeselskabets Vegne med Kyndighed og i bedste Forstaaelse med Interessenterne leder Arbejdet med Udluftning og Skovning i Plantagen.

Plantagen giver nu Overskud. Ogsaa Krigstid og Dyrtid kan man spore i Protokollen. I 1920 betales der for Arbejde med et Spand Heste 2,50 Kr. pr. Time. For Arbejde udført af mindreaarige 75 Øre i Timen. Ogsaa den svingende Økonomi kan følges. De første Aar betalte hver Interessent et Kontingent af 15 Kr. til Planter. I 1924 betales der 35 Kr., men i 1926 og følgende Aar intet Kontingent. Forklaringen er sikkert, at man i disse Aar begyndte at faa ganske god Indtægt af Juletræssalg, senere ved Salg af Bjærgfyrr, og 1931—32 nævnes Salg af Hegnspæle og Stænger for første Gang. Nu er man altsaa i Gang med at tynde ud i de ældste Plantninger. En helt god Indtægt har man ogsaa af Grangrønt, af hvilket der sælges Vognladninger ved Juletid. Det tages fra de store Graner, der staar frit ud mod Vej eller Brandlinier, og som derfor har bevaret deres nederste Grene grønne. I 1939 vedtog man at yde Formanden, Mikael Bak, og Kassereren, Marius Poulsen, i løn for deres Arbejde. A/S Overholts Økonomi staar nu paa sikre Fødder. I 1941 fik Interessenterne, efter i en Aarrække at have været fri for Udgifter, og tilmed kunnet hente billigt Sommerbrænde, udbetalt Udbytte af Andelen. I 1942 betalles et lignende Udbytte, samtidig med at den sidste Gæld udbetaltes. Samtidig var Værdien af Aktierne steget stærkt. I Begyndelsen solgtes en Andel for 50 Kr., men de er forlængst gaet op i 1000—1400 Kr.

En Tur gennem Plantagen. Vi følger med Mikael Bak en Tur ud i Plantagen. Paa Toppen af Skannerup-Bakken standser vi. Her laa for 35 Aar siden øde, elendige Sandstrækninger lige fra Skannerup til Voel, med fattige, smaa Ejendomme. Nu ligger der Syd og Vest for den smukke Skov velbyggede Gaarde med gode Afgrøder. Dette er maaske nok tildels Resultatet af forbedret Dyrkningsmaade, men betinget af, at Markerne ligger lunt i Læ af Højskoven og er fri for Sandflugt. Den 70-aarige Plantageformand smutter hjemevant og »skovkendt« ud og ind ad de smalle Skovveje paa sin Cykle. Da han omsider lægger den ved Egelunden begynder vor Vandring ud og ind ad Stier og Brandbælter langs Hegn og Bakkekamme. Her er stolte, høje Graner, slanke Skovfyr og krogede Bjærgfyrr. Mest beundrer vi Sitkagranen med den blaalige Tone over de svulmende Kviste. Vi standser tilsidst ved den gamle Gaardsplads, et Torneroseslot taget lige ud af Eventyret, hvor Tjørnen hogstavelig talt er vokset kæmpehøj, og hvor gamle, halvt vilde Ribs- og Stikkelsbærbuske, enkelte Æbletræer og en forvitret Brønd minder om, at her engang — som Blicher siger — har været en menneskelig Vaaning. Midt i Vildnisset ligger en velholdt Stenhøj, paa hvis Top er rejst en stor Sten med Indskrift: A/S Overholt Plantage 1908—1928. Enighed gør stærk.

Den rige Christen Pedersen i Tinning.

Af Poul R. Poulsen.

Den 26. April 1844 afgik Aftægtsmand Christen Nielsen (Pedersen) i Tinning ved Døden. Da der i Aar netop er forløben 100 Aar siden denne Mands Død, kan der være Anledning til at fortælle lidt om ham og hans Forhold; thi han var noget ud over en alm. Bondemand, og Mindet om ham og hans Rigdom er endnu ikke glemt i Sognet.

Christen Pedersen, som han i Almindelighed benævntes, var født 1774 i en Fæstegaard i Tinning under Grevskabet Frijsenborg. Faderen Niels Pedersen var tiltraadt Gaarden 1765. I 1772 havde han mistet sin første Hustru, der kun blev 23 Aar gl. Han var nu gift paany, og af en lang Række Børn, der fødtes ham i hans andet Ægteskab, var Chr. Pedersen den førstefødte. 17 Aar gl. blev han konfirmeret af den ilde ansete Kapellan Mulvad i Søften, som i Kirkebogen har karakteriseret hans Lærdom med de lakoniske Ord: Lært alt. Hvad han ellers har foretaget sig i de paafølgende 20 Aar er ikke bekendt. Først da han er 37 Aar gl., træffer vi ham igen, og han er da i Færd med at indgaa Ægteskab med en Gaardmandsenke i Byen.

Hendes Ægtefælle Hans Jensen Overgaard var samme Aar afgaaet ved Døden, og Chr. Pedersen var jo nu i den Alder, at han nok kunde have Lyst til at sætte Foden under eget Bord, saa meget desto mere som Enken var ret velstillet. I 1811 holdt Chr. Pedersen og Enken Else Kirstine Nielsdatter, Bryllup, og han fik hos Greven udstedt Fæstebrev paa hendes Gaard (nuv. Matr.-Nr. 8) Gaardens Hartkorn var 3 Td. 4 Skp. 2 Fdk., 2 Alb. I aarlig Landgilde skulde han svare 9 Rigsdaler 7 Skill., 1 Td. 7 Skp. 1³/₄ Fdk. Havre og i Smørpenge til Sct. Hansdag 1 Rdl. 4 Skill., samt forrette en halv Gaards Hoveri til Frijsenborg. I Indfæstning gav han 200 Rdl.

Christen Pedersen blev en efter Datidens Forhold ualmindelig velstillet Fæstebonde, og netop denne Omstændighed er Skyld i, at hans Minde har holdt sig saa længe i Byen. I Samtid og Eftertid omtales han almindeligvis som den rige Chr. Pedersen. Og ikke uden Grund.

Mens Fæstebøndernes Hjem i Almindelighed var fattige og tarvelige og kun udstyret med de allernødvendigste Indbo- og Brugsgenstande, bar Chr. Pedersens Stuer Præget af hans Velstand. Her mødte Øjet Synet af fine, kostbare Indbogenstande og svært, massivt Sølv- og Kobbertøj baade til Brugsgenstande og til Prydelse. Paa det store, svære Egebord i Stuen prangede et mægtigt Sølvkrus. Hans Klædedragt var udstyret med Sølvknapper og Sølvspænder, ja, selv hans Spadserestok var foroven forsynet med en stor Sølvknop. Selv fra andre Egne kom Folk og laante Penge hos ham, saa han havde Penge staaende i faste Ejendomme, noget der var næsten enestaaende for en Datids Fæstebonde.

Af Chr. Pedersens Sølv- og Indbogenstande skal her nævnes: 1 Sølvkande der vejede 96 Lod (1 Lod = 15 Gram) og var vurderet til 64 Rdl., 1 Sølv-Sukkerskaal 16 Lod, 3 Sølvhægere, der vejede 14 Lod hver, 2 do. a 5 Lod, 1 do. a 3 Lod, 6 Stk. Sølvspiseskeer 21 Lod, 1 Sølv-Sukkertang 2¹/₂ Lod, 1 Sølvsnustobaksdaase, 1 Sølvsignet, dertil kom en hel Mængde Sølvspænder, Sølvhægter og Sølvknapper, 2 Sæt Sølvskeer og Gaffel i Futteral. Af Bøger ejede Chr. Pedersen 1 Bibel, 2 Salmebøger med Sølvspænder, 1 Bog med Beskrivelse over Danmark, samt en Læsebog. Af Møbler og Indbogenstande kan bl. a. nævnes: 1 Otte-Dages Stueur, vurderet til 12 Rdl., 1 Barometer, 1 Ege Chatol, 10 Rdl., 1 Ege Dragkiste, 1 Ege Standkiste, 1 lidet Messingbord, 3 Rdl., 1 Mahognibord, 3 Rdl., 1 stor Jernkakkellovn, 16 Rdl., 1 Kobberkedel, 30 Rdl., 1 do. 16 Rdl., 2 Kobber Haandkedler, 6 Rdl., 1 Messing Haandkedel, 2 Rdl., 2 Stk. Kobber Kaffekander, 3 Stk. Kobber Krukker. Alene Sølv- og Indbogenstandene repræsenterede samme Værdi som 30 Køer efter disses daværende Priser. (En alm. Ko's Værdi var 12—15 Rdl.)

At Bevistheden om at besidde til Overflod af jordisk Mammon ogsaa har indvirket paa Chr. Pedersens Karakter og Sind, har Eftertiden bevaret Træk

om. Han skildres som stolt og selvfølede. Han følte sig berettiget til at træde haardt i Jorden, han kunde hæve sit Hoved højt over sine Standsfæller og Bymænd, der som Regel var fattige og forarmede.

Man maa forundret spørge, hvordan det har været denne Fæstebonde, der sad ved en Landejendom i de fattige og trange Tider efter Statsbankerotten, muligt at samle al denne Velstand til Huse. Skønt der i Chr. Pedersens Manddomstid var fremstaaet flere dygtige og fremadstræbende Bønder paa Grevskabet, f. Eks. Niels Remmer i Terp og Søren R. Michelsen i Haar, synes det ikke, at Chr. Pedersen har været interesseret i disses Virke, eller har vist Egenskaber, der særlig har fremmet hans Landbrugs Ydeevne. Det har ikke været paa det Grundlag, han har øget sin Formue. Der kan gisnes paa Handelsvirksomhed, men der vides intet, og Traditionen har intet bevareret herom. Derimod har en gammel Gaardmand fra Nabobyen Vithen i sine efterladte Erindringer (nedskrevet 1892) nævnt, at Bønderne der saa med misundelige Blikke paa deres Standsfæller i Tinning, som var i Besiddelse af en stor Tørvemose, saa Gaardmændene kunde skære en god Del Tørv til Salg i Aarhus, hvor de fik 1 a 1½ Rdl. for Læsset. En af disse Tinning Tørvbønder havde endog i 1830erne sammensparet saa mange Tørvpenge, at han kunde købe sig en Sølvkande til 100 Rdl. Det er naturligvis Chr. Pedersen, der her omtales. Men at Tørvproduktionen skulde være den eneste Kilde til hans Velstand synes utroligt; thi her havde Byens andre Gaardmænd jo lige saa store Muligheder som Chr. Pedersen, og de blev dog ikke velstaaende.

Chr. Pedersens Ægteskab med Else Kirstine Nielsdatter var barnløst, og efter hendes Død ægtede han i 1829 den 43-aarige Pige Anne Margrethe Jørgensdatter fra Glæsborg i Skød Sogn, som vistnok var hos ham og bestyrede hans Hus. Hun døde 1840 uden at efterlade sig Livsarvinger, hvorfor Ægteparret kort før hendes Død havde oprettet Testament. Efter dette skulde efter den længstlevendes Død, deres Efterladenskaber tilfalde Chr. Pedersens Søkendes Børn og Børnebørn. Et Par Aar efter Hustruens Død afstod Chr. Pedersen Gaarden til en Søstersøn, Niels Jensen Stolde fra Haldum, som hos Herskabet fik udstedt Fæstebrev paa Gaarden. Chr. Pedersen fik bygget en Aftægtsbolig i Haven ved Gaarden, hvor han boede til sin Død.

Efter Chr. Pedersens Død blev hans nye Aftægtshus udbudt til Nedbrydning. Herom bringer »Ny Jyllandspost« 8. Juli 1844 følgende mærkelige Stykke:

*Et Hus til Nedbrydelse.
(Forlangt Indrykkelse).*

I Tinning By, paa Grevskabet Frijsenborg, er Bygningen af et for 2 Aar siden af Ny opført Huus, indrettet til en Familie udenfor Bondestanden, at erholde tilkjøbs, under den Betingelse, at Huset skal være nedbrudt inden August Maanedes Udgang d. A. Endeel af Kjøbesummen kan blive indestaaende i Huset, hvor det igjen opføres. Bygningen bestaar af Muur og Bindingsværk, med panellede og malede Vægge. Den er særdeles tjenlig for en Præste-Enke eller en anden honnet Familie udenfor Bondestanden, som vilde kjøbe en Plet Jord til derpaa at opføre Bygningen. Forresten vil Husets Soliditet bedst erfares ved at tage samme i Øiesyn. Om Salgsvilkaarene accorderes med under tegnede Husets Eier.

Hadsteen paa Grevskabet Frijsenborg, den 25de Juni 1844.

Christen Christensen.

Christen Christensen var Gaardfæster paa Raungaard ved Hadsten og gift med Chr. Pedersens Broderdatter; han blev forøvrigt Stamfader til den i Hammelegnen udbredte Slægt Raun.

Da Chr. Pedersens Bo blev opgjort, var der 2477 Rdl. til Deling blandt Arvingerne, en meget betydelig Sum efter en Fæstebonde i de Dage. Meget af det værdifulde Sølvtøj deltes direkte mellem Arvingerne, medens Resten af Indboet solgtes ved Auktion. Fæstet paa Gaarden og dens Besætning og Udbo havde han jo alt forud overdraget til Søstersønnen.

Paa en smuk, solbeskinneth Plads ved det søndre Kirkegaardsdige paa Foldby Kirkegaard fik Chr. Pedersen og Hustru deres sidste Hvilested. Paa en Tid, da der kun i enkelte Tilfælde rejstes synlige Mindesmærker paa jævne Almuemænds Grave, blev der lagt et Par store flade Sandstens Gravstene paa deres Grave, ligesom Gravstedet indhegnedes med svære Jernkæder baaret af 6 runde, tilhuggede Stenpiller. Da Gravstedet i 1919 blev sløffet, blev begge Gravstenene indmuret udvendigt i Kirketaarnets Sydside.

Østjydske Folkeminder.

Travlhed.

»Travlhed«, sagde en Kone i Blegind, »er — at brygge, bage, vadske, ride til Skanderborg og sy en Dyne, komme hjem og faa et Barn, altsammen paa een Dag, — det er Travlheden«.

E. L. J.

En jydsk Vise.

Som en Prøve paa Johanne Bøggilds jydsk Forfatterskab hidsætter vi den Sang, som hun skrev til Aarhus Amts landøkonomiske Selskabs 50 Aars Jubilæum i 1892.

En Skol faa Ohs Landbouforening den 24de Mas 1892.

Mel.: Vi Sømænd gjør ej mange Ord.

Halvhunner Oer æ it saa let,
Næe' vi vel ret betænk'et.
No æ di væk, aa dæfaa æ'et,
vi hæe idau æ bænket.
Vi sedde i saa pæn et Lau,
aa ku it ha'et bejer,
saaen gik'et it i gammel Dau.
Ja, de æ san a sejer.

Da va en Bohn en bette Kaael,
ja, de va i de Tier,
da Herremand aa Kopperaal
han stontret op og nier,
aa Krekkeren di had djæ Plou,
aa Plouen gik paa Hjyuel.
Dæ kam tesidst val beje Dau,
men de va skidt ilyuel.

Men ligh fræ tou aa førre aau
vi haae vos godt faabejret,
de sies paa Bæst, paa Gris aa Kou
te vi æ gaan i Vejret.
No drainet haae jo hvæ en Bohn,
saa Storcken æ faafepet.
Vi kjø' te Ohs i Fjedderuohn,
saa Kuenen hun blyue veppet.

Ja, Folk aa Fæ æ stærk faanøut
hos vos i Mark og Stouer.
Idau i Ohs vi løue høut,
di Ohs-Folk godt vi houer,
undvæh hinaahn jo it vi ka,
si de æ no mi Mening,
drek Kjøvstefolk aa Bønne da
en Skol faa wo Forening!

Johanne.

Vo Hengste di blyue tauen aau,
aa komme i Avisen.
Aa Krone, mannetusen, jou,
faa saeen et Bæst æ Prisen.
Vo Kye di stoe som Herrefolk,
faa Roue, Kuen og Kagge,
saa æ'et grov som di ka molk
aau aall di gue Sage.

Vo Kaael han kjø i Flyugalop
mæ Mjælk te Mejeriet,
hvæ oten Dau blyue de gjo op,
ja, I sku baare si'et,
hvo Pængg da strømme te vos end,
men vi maa knihv poo Fløden,
vo Mue ta »Fugimjælk«, de Skind,
te Kaffe og te Grøden.

Vo Ssyn haa heller ingen Faahr,
di legges te som Flourer.
Cement te Guol aa Fad di haar,
di edder aa di souer,
aa æ di ændle bløuen saeen,
it mauer, aa it faa fie,
vi kjø dem væk i lokket Uohn,
ka di faalangg da mie.

Udsigt fra Taastrup Mose mod Vest: Taastrup Sø, Bøgebakkerne (bag ved disse Storing Kirke) og Lillering Skov.

Østjydske Hjemstavnsforening.

Virksomheden i Aaret fra 1. Oktober 1943 til 30. September 1944.

I sidste Halvdel af November Maaned 1943 blev ottende Aargang af Østjydske Hjemstavn udsendt til Medlemmerne. Paa Grund af de store og stigende Fremstillingsomkostninger maatte Aarbogen ogsaa i Fjor gøres mindre end sædvanlig, Kontingentet har jo ikke holdt Trit med Prisniveauet, idet Medlemsbidraget siden Krigens Begyndelse kun er blevet forhøjet med 25 Øre.

Den aarlige Generalforsamling fandt Sted den 3. December 1943 paa Forsamlingsbygningen i Skanderborg under Ledelse af Formanden, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, der i sin Beretning ganske kort gjorde Rede for Virksomheden i det forløbne Aar. Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, fremlagde det reviderede Regnskab, som udviste et mindre Overskud. Saavel Beretning som Regnskab godkendtes enst. De afgaaende Bestyrelsesmedlemmer, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, Sparekassedirektør A. Ballisager, Stensballe, Sognefoged A. Bang, Bendstrup, Landbrugskandidat S. Spanner, Skjolddelev, Møllejejer Hagbart Hansen, Aarslev, Skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, Overlærer Steffen Rasmussen, Skanderborg, Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, og Sognefoged Aase Jensen, Østbirk, genvalgte. Til Revisor genvalgte Lærer A. Jensby, Trige.

Paa Grund af de indskrænkede Trafikforhold blev det sædvanlige Aarsmøde i Tilslutning til Generalforsamlingen ikke afholdt denne Gang, men ved det paafølgende Kaffebord glædede Overlærer Steffen Rasmussen Forsamlingen med at oplæse Robert Schaks interessante Skildring af et fornøjeligt Jagtgilde paa Landet for 70—80 Aar siden.

I sit første Møde efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig med Rs. Nielsen, Lillering, som Formand, Amtsskolekonsulent Drengsgaard, Grundfør, Næstformand, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Kasserer, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, Sekretær og Redaktør af Aarbogen. Til Medlemmer af Forretningsudvalget genvalgte Rs. Nielsen, Drengsgaard, Viggo Leth, St. Rasmussen og Østergaard, og til Redaktionsudvalget Rs. Nielsen, Sigfred Knudsen og Østergaard.

Paa Grund af Forholdene har det heller ikke i det sidst forløbne Aar været muligt at afholde Møder, endsig Ekskursioner og Automobiludflugter. Formanden har forevist vore smukke Farvefotografier fra Østjylland i Lysbilleder ved et Par Møder i stedlige Ungdomsforeninger og Foredragsforeninger. Det vilde være ønskeligt, om vore Medlemmer vilde gøre noget mere for, at disse fortræffelige Billeder fra Hjemstavnen kunde blive forevist ude omkring i lokale Foreninger. De gør altid stor Lykke, hvor de kommer frem.

Foreningen har trods de uheldige Arbejdsforhold kunnet glæde sig ved en jævn god Fremgang. Der har været en Tilgang af ca. 70 nye Medlemmer,

men da der altid Aaret igennem er en betydelig Afgang som Følge af Dødsfald, opfordres vore Medlemmer til at virke energisk for at skaffe nye Medlemmer, for at Medlemstallet kan holdes.

Foreningen har i det forløbne Aar haft den Glæde at modtage et Tilskud fra Staten paa 155 Kr. fra Skanderborg Amtsråd 75 Kr. og fra Aarhus Amtsråd 50 Kr. samt fra Skanderborg Byråd 25 Kr. Det har ligeledes været Bestyrelsen en stor Opmuntring at se Foreningens Arbejde paaskønnet af Sogneraadene, af hvilke stadig flere yder os et Bidrag. I 1944 er saaledes indgaaet Tilskud fra følgende Sogneraad: Aaby 10,00 Kr., Brabrand-Aarslev 10,00, Hjortshøj-Egaa 10,00, Ormslev-Koldt 15,00, Harlev-Framlev 10,00, Beder-Malling 25,00, Saxild-Nølev 15,00, Gosmer-Halling 10,00, Ørting-Falling 25,00, Gangsted-Søvind 10,00, Kattrup-Tolstrup 10,00, Blegind-Hørning 25,00, Adslev-Mjesing 20,00, Venge 10,00, Dallerup 10,00 og Skorup-Tvilum 10,00.

For samtlige disse Bidrag bringer Foreningen sin bedste Tak. Ligeledes en Tak til de Pengeinstitutter, der har støttet vort kulturelle Arbejde ved at avertere i Aarsskriftet.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. En Landsby i Forvandlingens Tegn. Af Lærer <i>H. E. Jensen</i> , Toustrup	5
2. Et Herredsskel, der blev flyttet. Af Forstkandidat <i>Chr. A. Sørensen</i> , Viborg	16
3. Høstarbejde i tidligere Tid. Af fhv. Proprietær <i>Carl Ammitzbøll</i> (†)	17
4. En Mand og hans Samtid. Af Pastor emer. <i>N. A. Jensen</i> , Aabenraa	21
5. Stadsgaards eller Constantinsborgs Historie indtil 1780. Af Forf. <i>Poul Rasmussen</i> , Risskov	41
6. Johanne Cathrine Bøggild. Af pens. Lærerinde <i>Marie Kirkegaard</i> , Aabyhøj	58
7. Jydske Ordsprog om Ræven og Hunden. Ved <i>R. P. Randsløv</i> . 61	61
8. Lillering Skov. Af Kommunelærer <i>Sigfred Knudsen</i> , Aarhus. 62	62
9. Guldsmed Piil. Af Lektor <i>Jens Clausen</i> , Risskov. 71	71
10. Hørningkredsens. II. Kredsens Historie 1872—95. Af pens. Lærer <i>Kjeld Jensen</i> , Skanderborg	77
11. Hvad en Kirkebog fortæller. Af Sognepræst <i>Rudolph Glarman</i> , Skødstrup	88
12. Anna Fabritius Nørregaard. Af <i>Nanna Voigt</i> , f. Nørregaard, Gentofte	94
13. Da Sondrup Bakker blev skovklædte. Af Lærer <i>A. Steen</i> , Sondrup	100
14. En gammel Herredsfogedslægt fra Borum. Af Bibliotekar <i>Chr. Heilskov</i>	110
15. Bindebrev. Af <i>M. Sørensen</i> , Cedar Rapids, Iowa, U. S. A. 116	116
16. Kirke og Kirkeskikke i Taaning. Af <i>R. P. Randsløv</i>	117
17. Vej og Sti. Af Højskolelærer <i>Oluf Andersen</i> , Tommerup .. 127	127
18. Af en Slægtgaards Krønike. Af <i>Johannes Vinther</i> (†)	134
19. Oldtids-Ploven fra Hvorslev Mose. Af Læge <i>Ulrik Balslev</i> , Aidt	136
20. Overholt Plantage ved Skannerup. Af Lærerinde <i>Margrethe Bak</i> , Aarhus	138
21. Den rige Christian Pedersen i Tinning. Af Gdr. <i>Povl R. Povlsen</i> , Tinning Vesterholm	141
22. Østjydske Folkeminder. Travlhed. Af <i>E. L. J.</i>	142
23. En jydsk Vise. Af <i>Johanne Bøggild</i>	142
24. Østjydsk Hjemstavnsforening	143

Indmeldelser i Østjydsk Hjemstavnsforening modtages af Sekretæren, Redaktør *N. P. Østergaard*, Marielyst, Brabrand. Kontingentet er Kr. 3,25 aarlig.

Titelbillede efter Tegning af *H. Borges Andersen*. Motiv: Udsigt fra Vosnæs Pynt mod Uggelbølle Banker.

Østjydsk Hjemstavn.

1. Aargang 1936 indeholder bl. a.: Hjemstavnsrøgt. Af *Olaf Andersen*. Vor Hjemstavns Tilblivelse. Af Lektor *Malthias Møller*. Skanderborg Amts 2. Valgkreds. 1. Kredsens Historie 1848—1890. Ved pens. Lærer *Kjeld Jensen*. Niels Blicher og Bondestanden. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Hedeopdyrkningen paa Frijsenborgegnen. Af Gdr. *Povl R. Poulsen*. Præsten Niels Bak. Af Højskoleforstander *Rs. Bording*. Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole. Af Red. *N. P. Østergaard*. Aarhus Aa. Af Viceskoleinspektør *J. Kr. Findal*. Folkemængden i østjydske Købstæder og Landkommuner 1769—1930. Gamle Stednavne og Beboere i en gammel Landsby. Af *R. P. Randløv*. Stednavne i Ø. Lisbjerg Herred. Af mag. art. *Kr. Hald*. »Gamle Weirsø«. Af *Knud Skytte*.

2. Aargang 1937 udsolgt.

3. Aargang 1938 indeholder bl. a.: Træer i Landskabet og ved Hjemmene. Af *Olaf Andersen*. Stednavne i Hasle og V. Lisbjerg Herreder. Af mag. art. *Kr. Hald*. Amdsraadvalg og Amdsraadsmedlemmer i Skanderborg Amdsraadskreds. Af *Kjeld Jensen*. Peder Lausen, en østjydsk Eventyrfortæller. Af Højskoleforst. *Rs. Nielsen*. Særslev. Fra Beder og Malling Sogne. Af *Aug. F. Schmidt*. Ane Jensdatters Erindringer. Af *Johs. Vinther*. Biologiske Skildringer fra Lilleaa.

Landbosparekassen i Aarhus

Østergade 9

Kontortid 10—4

Telefon 367

Reservefond 4.000.000 Kr.

Filialer i Hinnerup, Hjortshøj, Løtten, Trige og Kolt

Andelsbanken

AARHUS - AFDELING

10-3 OG 4½-5½

ALLE BANKFORRETNINGER UDFØRES

Af *Hj. Ussing*, Randers. Vandringer i Vrads Herred. Af *Chr. Heilskov*. Aandelige Strømninger i Aarhuseggen i 1850'erne og 60'erne. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Fæstebonden Niels Remmer. Af Gdr. *Povl P. Povlsen*. Gamle Gader i Aarhus. Af Adjunkt *Jens Clausen*, Aarhus. Marked i Skanderborg omkr. 1870. Af *R. P. Randsløv*. Af Skvæt Mølles Historie. Af Øverretssagfører *Chr. Holtel*.

4. Aargang 1939 indeholder bl. a.: Et Lærerhjem. Barndomserindringer af *Edv. Egeberg*. Østjyllands Skove i Fortiden. II. Af *Henrik Larsen*. Klaks Mølle i 1860'erne. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Tobaksfabrikør *Th. P. Funder*. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Fuglelivet i Aarhusskovene. Af Kommune-lærer *Sigfred Knudsen*. Erindringer. I. Af *R. P. Randsløv*. Lidt om »Hærormen« og dens Forekomst i Silkeborgegnen. Af Dr. phil. *P. Esben-Petersen*. Ungdom i 1880'erne. Skyttebevægelsen i den sydlige Del af Randers Amt. Af Lærer *Jens Birk*. Odderkredsen og Gert Winther. Af *Kjeld Jensen*. Aandelige Strømninger i Aarhuseggen i 1850'erne og 60'erne. Af fhv. Skolebestyrer *Thv. Madsen*. *Jens Lassen Thommesen*. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Højskoleforst. *N. P. Simonsen*, Hesselballe. Af Gdr. *Villads Villadsen*. Kapiteltaksterne for hvert Aar i Aarhus Stift 1659—1938. Lidt om de gamle Fastelavnsrevyer i Skanderborg. Af *L. Thane*.

5. Aargang 1940 indeholder bl. a.: Nye østjydske Mosefund. Af Læge *Ulrik Balslev*. Lidt om Pottemageri og Folkekunst i Gjern Herred. Af Dr. phil. *Helge Søgaard*. Nogle Erindringer om Kammerherre Reedtz til Bisgaard. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Minder fra Adlev i 1870'erne. Af *M. Sørensen*. Skovene i Tyrsting og Vrads Herreder i Fortiden. Af *Henrik Larsen*. Minder fra et Lærerhjem. Ved Lærer *A. Sleen*. Stednavne i Sabro Herred. Af mag. art. *Kr. Hald*. Fra Hads Herreds Østkyst. Af Lærer *A. Veien*. Erindringer. II. Ungdomsaarene. Af *R. P. Randsløv*. Østjylland, geologisk set. Af Dr. phil. *S. A. Andersen*. Nørre Vissing. Af Øverretssagfører *Chr. Holtel*. *Hans Raas Gaard*. Af Adjunkt *Jens Clausen*. *Lars og Karen*. Fra Livet i et Haandværker- og Husmandshjem i Borum. Af *Hmd Laurits K. Larsen*.

6. Aargang 1941 indeholder bl. a.: Amsraadsvalg og Amsraadsmedlemmer i Aarhus Amsraadskreds 1842—1892. Af *Kjeld Jensen*. Barndomserindringer fra Hørsenseggen i 1860'erne. Af *Carl Ammitzbøll*. Et Kjormesgilde i Halvfjerdserne. Af *M. Sørensen*. En Tur omkring Kalø Vig nu og for 15000 Aar siden. Af Dr. phil. *S. A. Andersen*. Bjørnkjær. Af Læge *J. Didriksen*. Erindringer. III. Af *R. P. Randsløv*. Præsterne i Linnerup-Hammer. Af *J. Kristensen*. Biologiske og geologiske Skildringer fra Gudenaå. Af *Hj. Ussing*. Blade af en Slætsgaards Historie. Af *Povl R. Povlsen*. Skjærring By og dens Beboere. Af *N. Ø. Lassen*. Kywling Søren og hans Bande. Af *Peter Sørensen*.

7. Aargang 1942 indeholder bl. a.: Amsraadsvalg og Amsraadsmedlemmer i Aarhus Amsraadskreds. III. 1892—1942. Af *Kjeld Jensen*. Hylke Sogn i ældre Tid. Af *Børge Christensen*. Skorstenshamre og Skorstenshylder. Af *Søren Knudsen*. Landevejen. Af Skoleinspektør *Jørg. H. Jørgensen*. Ulden og Hørens Behandling i Halvfjerdserne. Af Gdr. *R. P. Rasmussen*. Oldrup. Bindingsværk i Østjylland. Tegninger og Text af *Søren Knudsen*. Af Stadsgaards ældste Historie. Af *Povl Rasmussen*. Om Constantinsborg og dens Ejere. Af *Aug. F. Schmidt*. Et Tilbageblik. Af Godsejer *Alf. Pontoppidan*. Et Undergrundsproblem ved Laasby. Af Dr. phil. *S. A. Andersen*. Erindringer. IV. Af *R. P. Randsløv*. En anselig østjydske Bondegård. Af *Søren Knudsen*. Erindringer om *Jens Busk*. Af *A. Ballisager*.

8. Aargang 1943 indeholder bl. a.: Ved det store Vandstel. Af *Oluf Andersen*. Skygger og Lys fra Skanderborg Amts Præstehistorie. Af *Aage Dahl*. *Christoffer Baago*. Af *Chr. Hasselbalch*. Hørningkredsens Historie 1849—1872. Af *Kjeld Jensen*. Fvsvad. Af *Søren Leth*. Fuglene i Silkeborgegnen. Af *C. M. Povlsen*. En Væverfamilie. Ved *Thv. Madsen*. Mark-Fællesskabets Ophævelse og Jordernes Udskiftning i Foldby Sogn. Af *Povl R. Povlsen*. Digterpræsten *Jens Schørring* og Skanderborg. Af *Olaf Carlsen*. Stednavne i Gern Herred. Af Dr. *Kr. Hald*. Den ældste Kirkebog i Randers Amt. Af *Rud. Glarman*. Den svenske Kvinde i Harlev. Af *Søren Leth*.

Disse ældre Aargange af Østjydske Hjemstavn faas ved Henvendelse til Østjydske Hjemstavnsforenings Sekretariat, Brabrand. Prisen er for Medlemmer 3 Kr. pr. Aargang, dog 3,25 for 1942 og 1943. For Ikke-Medlemmer 4,50 a 5,00 pr. Aargang.